

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra společenských věd

AMARTYA SEN A INDEX LIDSKÉHO ROZVOJE
AMARTYA SEN AND HUMAN DEVELOPMENT INDEX

Diplomová práce

Vypracovala: Bc. Michaela Šírká

Vedoucí diplomová práce: PhDr. Pavel Hejtman, CSc.

V Českých Budějovicích dne 14. července 2017

Poděkování:

Ráda bych poděkovala mému vedoucímu diplomové práce, panu PhDr. Pavlu Hejtmanovi, CSc. za odborné vedení, mnoho rad a významnou pomoc při zpracování mé diplomové práce a katedře společenských věd za poskytnutí vřídého studijního prostředí. Zároveň velké díky patří mé rodině a blízkým, za podporu, kterou mi po dobu mé práce poskytovali.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně. Veškeré zdroje, které byly použity ke zpracování, jsou uvedeny v seznamu literatury a zdrojů.

V Českých Budějovicích dne 14. července 2017

ANOTACE

Práce podává základní přehled o konceptu ukazatele lidského rozvoje (HDI) v kontextu myšlenkového vývoje ekonoma a filozofa Amartya Kumar Seny.

První část, teoretická, se zabývá základními podmínkami a okolnostmi, které ke konceptu HDI vedly. Tato část dále pojednává o samotném vzniku HDI, jeho struktuře a výpočtu. Následně jsou popsány některé další indikátory rozvoje. Poslední kapitola této části popisuje problémy rozvoje lidstva na sklonku 20. století spolu s možnými intervencemi směrem k rozvojovým problémům společnosti.

Druhá část, praktická, obsahuje přípravy hodin tak, aby mohly být využity ve výuce společenských věd na gymnaziální úrovni. Zpracované hodiny jsou na téma: *Chudoba, Index lidského rozvoje a Rozvojové cíle milenia*. Tato část zároveň obsahuje metodická doporučení pro výuku včetně užitečných odkazů a publikací na daná témata.

Součástí přílohy je kapitola věnovaná utilitarismu a dále překlad anglického originálního textu. Důvodem pro zveřejnění je velký význam textu pro vývoj indexu lidského rozvoje a zároveň nedostatek překladů v českém jazyce. Další přílohy jsou určeny pro praktickou část, jakožto pracovní listy nutné pro výuku daných témat.

ANNOTATION

The thesis is focused on the basic overview of the Human Development Index (HDI) in the background of thinking this well-known economist and philosopher Amartya Kumar Sen.

The first theoretical part includes the resources and conditions that led to the Human Development Index. This part is also dealing with the uprise of the HDI including its structure and calculating. The thesis outlines the overview of another possibilities in measurement of development. The problems in the development of humankind are also described with its intervention.

The second practical part includes the preparation of lessons aimed to teaching of social studies at grammar schools. The lesson are aimed to the themes: *poverty, Human Development Index, Millenium Development Goals*. This part also contains the methodological recommendations, links and publications in teaching of this issue.

The part of the appendix includes the chapter about utilitarianism and translation from original article *Development as Capability Expansion*. The reason of publication is the necessity towards the HDI and small amount of czech translations from the books of this economist. The appendix also contains individual texts as worksheets for teaching themes mentioned above.

OBSAH

ÚVOD	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	11
1. Základní pojmy	11
1.1 Definice kvality života	11
1.2 Definice lidského rozvoje	12
2. Základní podmínky	14
2.2 Biografie Amartya Seny	14
2.3 Normativní teorie nerovnosti	24
2.4 Problém chudoby a příjmové nerovnosti u Seny	25
2.5 Ekonomie blahobytu	27
2.5.1 Rozvoj jako schopnostní přístup	29
2.5.2 Martha Nussbaum a schopnostní přístup	32
3. Praktický výsledek teorie A. Seny – HDI	34
3.1 Vznik HDI	35
3.2 Struktura HDI	36
3.2.1 Dlouhý a zdravý život	36
3.2.2 Vzdělání	36
3.2.3 Životní úroveň	37
3.3 Výpočet HDI	38
3.3.1 Standardizace ukazatelů	38
3.3.2 Výpočet jednotlivých indexů	40
3.3.3 Výpočet celkového indexu HDI	40
3.4 Pořadí států dle HDI	42
3.4.1 HDI České republiky	44
3.4.2 Nevýhody HDI	45
4. Další možnosti hodnocení lidského rozvoje	47
4.1 Měření ekonomického rozvoje	47
4.2 Měření příjmové nerovnosti	48
4.3 Měření ekonomicko - sociálního rozvoje	49
4.3.1 Index lidského rozvoje upravený o nerovnosti (IHDI)	52
5. Problémy rozvoje lidstva na sklonku 20. století	55
5.1 Rozvojové země	55
5.1.1 Kategorie rozvojových zemí	56

5.2 Sociálně-ekonomická struktura rozvojových zemí	61
5.2.1 Rozvojové cíle milénia	65
5.3 Determinanty lidského rozvoje	69
5.3.1 Zdraví jako determinant lidského rozvoje	70
5.3.2 Vzdělání jako determinant lidského rozvoje	71
5.3.3 Příjem jako determinant lidského rozvoje	71
6. ZÁVĚR TEORETICKÉ ČÁSTI	73
7. CONCLUSION OF THE THEORETICAL PART	76
II. PRAKTICKÁ ČÁST	79
8. Index lidského rozvoje (HDI) ve výuce na gymnaziální úrovni.....	79
8.1 Metody výuky makroekonomických ukazatelů s důrazem na HDI	82
8.2 Výuka v rámci Základů společenských věd	87
9. ZÁVĚR PRAKTICKÉ ČÁSTI	97
10. CONCLUSION OF THE PRACTICAL PART	99
SEZNAM ZKRATEK	101
LITERATURA A POUŽITÉ ZDROJE	102
SEZNAM PŘÍLOH.....	111
PŘÍLOHY	112

ÚVOD

Práce **Amartya Sen a Index lidského rozvoje (Human Development Index, HDI)** reflektuje přínos do oblasti rozvojové ekonomie v podobě Indexu lidského rozvoje a představuje tak jeden z mnoha pokusů, jak měřit kvalitu lidského života. Velmi vlivným, a snad největším, motivem směřující Senovo smýšlení tímto směrem se stal jeho život. Podněty, které ke konceptu indexu HDI dále vedly, stojí však na základech normativní ekonomie a ekonomie blahobytu pojímající schopnostní přístup, který bere na vědomí lidskou entitu, jakožto způsobilého činitele schopného svým chování ovlivnit stav společnosti na poli ekonomicko - sociálním. Mimo tento způsob měření kvality lidského života existují i jiné interpretované indexy rozvoje. Na základě výsledných hodnot HDI lze rozřadit příslušné země do jednotlivých kategorií. V rámci rozvojových problémů lidstva byly stanoveny intervenční programy v podobě - tzv. Rozvojové cíle milénia, na které navázaly od roku 2015 tzv. Cíle udržitelného rozvoje.

Cílem práce je podat základní přehled o konceptu Indexu lidského rozvoje – HDI v kontextu myšlení Amartya Sena. Práce mapuje základní podmínky, které k tomuto konceptu vedly a problémy lidstva na sklonku 20. století. Součástí je také pohled standardní (mainstreamové) ekonomie směrem k této problematice. Praktická část zpracovává přípravy hodin pro výuku na gymnaziální úrovni. Přípravy hodin jsou na téma: Chudoby, Indexu lidského rozvoje a Rozvojových cílů milénia tak, aby je bylo možno využít ve výuce na gymnaziální úrovni.

Pro výše zmíněný cíl byla použita metoda heuristiky, a to zejména při hledání podmínek, které ke konceptu HDI vedly. Ve třetí kapitole jsem čerpala z publikací,¹ které byly pro účely této diplomové práce poslány přímo z Indie. Heuristickou metodu jsem využila také pro hledání dalších možných indikátorů na poli rozvojové ekonomiky v hodnocení lidského rozvoje. (kap. 4). Tato metoda se zároveň prolíná celou prací stejně tak jako metoda analýzy.

Metodu komparace jsem využila zejména při srovnávání Indexu lidského rozvoje – HDI s Indexem lidského rozvoje upravený o nerovnosti – IHDI (kap. 4). Zde jsem využívala především portálu UNDP. Ve čtvrté kapitole byly taktéž představené ukazatele

¹ Kapitola: Praktický výsledek Amartya Seny, literatura: [61]

Vznik HDI, literatura: [66]

Struktura HDI, literature: [69], [70], [79], [84]

tzv. mainstreamové (standardní) ekonomie a možné odlišnosti od těchto alternativních indikátoru HDI, IHDI. Ve své podstatě celá tato kapitola srovnává a popisuje možnosti měření životní úrovně na poli ekonomie. Tato metoda je využita i v praktické části, kde jsem se žákům snažila vysvětlit rozdíl mezi indikátorem HDI a IHDI.

Metoda kompilace byla použita zejména v 5. kapitole. Pomocí této metody jsem např. charakterizovala kategorie rozvojových zemí, z nichž jsem se pokusila stanovit problémy v rozvoji lidstva na sklonku 20. století.

Další užitá metoda, metoda výběru, se vztahuje k praktické části. V selekci témat pro výuku: Chudoby, Indexu lidského rozvoje a Rozvojových cílů milénia na gymnaziální úrovni jsem použila webový portál *Rvp.cz* a *Varianty.cz*. V rámci přípravy na vyučovací hodinu se stala stěžejní publikace *Bohouš a Dáša proti chudobě*.²

² NÁDVORNÍK, O. CHÁRA. P. *Bohouš a Dáša proti chudobě*. Praha: Člověk v tísni společnost při České televizi, 2006.

I. TEORETICKÁ ČÁST

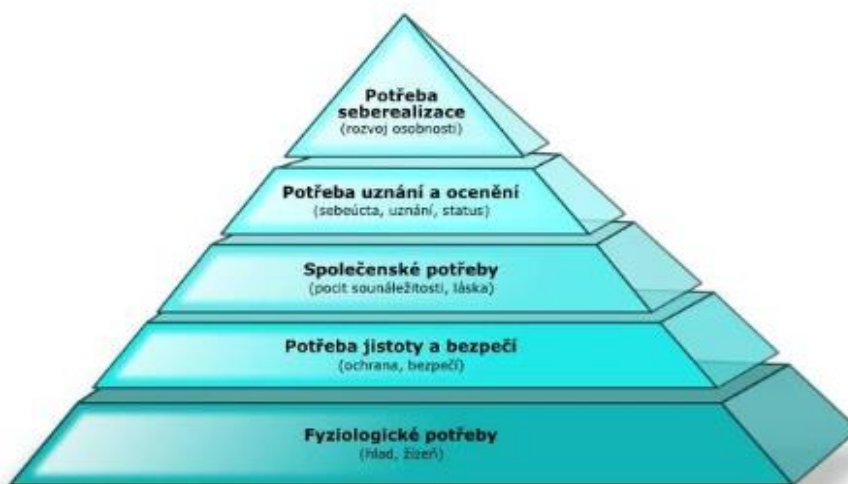
1. Základní pojmy

Téměř celá práce pojednává o lidském rozvoji, který je bezpochyby spojen s kvalitou života. Tyto dva termíny se navzájem prolínají a ovlivňují. Jako velmi důležité tedy vidím nejprve objasnit oba termíny - tj. kvalita života a lidský rozvoj.

1.1 Definice kvality života

Kvalita života je stav, který bezpochyby ovlivňuje lidský rozvoj. Jak bychom měli tento termín chápat? Kvalita života a její definice vychází z Malowovy teorie lidských potřeb, která byla zveřejněna v roce 1943. Je popsána jako subjektivní hodnocení vlastní životní situace člověka. Podle této teorie má každý člověk pět základních lidských potřeb, které jsou hierarchicky znázorněny níže v tzv. Maslowově pyramidě lidských potřeb³. Pro alespoň částečné naplnění potřeb na vyšším stupni, je nutné nejprve naplnit ty na nižším stupni.

V reálném životě se bude jedinec nejdříve snažit naplnit základní fyziologické potřeby tím, že bude mít dostatek potravin a teprve až pak bude moci naplnit potřeby bezpečí a jistoty. Nejnižší potřeba - potřeba existence, musí být podle Maslowa uspokojena vždy⁴.

³ GOOGLE.CZ. Malowova pyramida potřeb. [online]. Dostupné z: <http://ilonaklarika.cz/wp-content/uploads/2015/10/maslowova_pyramida_potreb.png>.

⁴ EKONOMIKON. CZ. Maslowova pyramida potřeb. [online]. 2014 [cit. 07-06-2017]. Dostupné z: <<http://www.ekonomikon.cz/ekonomika/maslowova-pyramida>>.

Každý člověk je jedinečný a pojmá kvalitu života jiným způsobem. Proto je velmi obtížné takový ukazatel objektivně zachytit. Někteří lidé potřebují pro kvalitní život drahá auta, dům a značkové oblečení, jiní si musí vstačit se střešou nad hlavou a denním příjmem potrawy. Materiální a nemateriální potřeby se u každého člověka liší a proto je problém je pomocí jednoho ukazatele v kvantifikované podobě vyjádřit. Jedním z ukazatelů pro takové účely se stal index lidského rozvoje, který kombinoval v pozmeněné podobě některé z následujících ukazatelů kvality života.⁵

- Dosažitelnost služeb
- Pracovní podmínky
- Svoboda
- Úroveň obydli
- Úroveň bezpečí a jistoty
- Úroveň životního prostředí
- Volný čas

1.2 Definice lidského rozvoje

Pod pojmem lidský rozvoj si každý člověk většinou představí něco jiného. Většinou nakonec všichni dospějí k tvrzení, že jsou to možnosti, díky kterým se mohou realizovat a vyvíjet. Galajdová popisuje lidský rozvoj jako soustředění se člověka, ale i celé společnosti na určité cíle a strategie. V takovém procesu se člověk snaží maximálně eliminovat nežádoucí vlivy okolí a využít všech příležitostí, které mu společnost nabízí.⁶ Cimbálníková píše, že společnost, která chce mít kapitál a zisk, musí plně investovat do technických a intelektuálních inovací – tudíž do lidských zdrojů. Jedině takovým způsobem se bude lidský potenciál rozvíjet. Jádrem lidských zdrojů je podle této autorky kompetence, která je založena u učících se pracovníků.⁷

⁵ JIRIFRANC.STRANKY.CZ . *Studijní materiály a informace*. [online]. 2013 [cit. 07-07-2017]. Dostupné z: <<http://www.jirifranc.estranky.cz/clanky/download/pripravy-seminarky-word-excelpowerpoint-windows-studium.html>>.

⁶ GALAJDOVÁ, V., *Rozvoj lidských zdrojov I. Vysokoškolská učebnice*. Vo Zvolene: Technická univerzita, 2007.

⁷ CIMBÁLNÍKOVÁ, L. *Strategický rozvoj lidských zdrojů: co je důležité v současné společnosti znalostí: rozvoj lidských zdrojů, nebo jejich řízení?* Olomouc. Univerzita Palackého v Olomouci. 2013

Další definice popisuje lidský rozvoj, jehož zdrojem je lidský faktor – člověk, který je zároveň zdrojem i cílem, tedy výrobcem i spotřebitelem. Význam lidského rozvoje se prolíná každou složkou života – pokud se nebude vyvíjet člověk, nebude se vyvíjet ani společnost a celá ekonomika.⁸ V souvislosti s lidským rozvojem bývá často zmiňován ekonomický rozvoj. To není chybným pojetím, jen je nutno upřesnit, že ekonomický rozvoj je jedním z prostředků vedoucí k rozvoji lidskému. Smyslem lidského rozvoje je totiž plnohodnotně žít dlouhý a zdravý život, získávat vědomosti vzděláním a účastnit se společenského života.⁹

Podle výše uvedených definic má pojem lidského rozvoje několik významů, které jsou odvozené od určitých ukazatelů. Avšak podle vybraných tří ukazatelů - zdraví, vzdělání a ekonomické situace, je možno lidský rozvoj měřit. V užším pojetí se jedná o takzvané dimenze lidského rozvoje, kterými jsou: dlouhý a zdravý život, délka vzdělání a životní úroveň.

Indikátor kvality života podle výše zmíněných dimenzí se nazývá Index lidského rozvoje (HDI) a byl sestaven indickým ekonomem Amartyou Senem. Co autora indexu HDI k sestavení takového indikátoru vedlo a za jakých podmínek vznikala, se dozvíme v následující kapitole.

⁸ MATĚJA, Z., *Human factor and its influence on development of region*. Disertační práce. Pardubice: Univerzita Pardubice. 2015.

⁹ OPRŠAL, Z. *Mezinárodní rozvojová spolupráce: vybrané aspekty*. Olomouc: Univerzita v Olomouci. 2014.

2. Základní podmínky

V druhé kapitole se seznámíme se základními podmínkami a okolnostmi, které měly vliv na ekonomické smýšlení Amartyi Sena. Je vhodné je uvést takto za sebou, neboť na sebe navazují.

Důležité okolnosti při formování myšlenek indického ekonoma mají původ v jeho osobním životě. Biografie osobnosti tak umožňuje náhled do profesní i osobní dráhy Amartyi Sena a stala se velmi vlivným podnětem v jeho ekonomické kariéře.

Další východisko k indexu charakterizujeme z pohledu aplikovaného přístupu – normativní ekonomie. Účelem normativní ekonomie je aplikace morálních norem do ekonomické sféry a také vynášení hodnotících soudů.

Třetí podkapitola se zabývá chudobou a měřením nerovnosti. Tato problematika je cestou k indexu lidského rozvoje HDI.

Je nutné zmínit také ekonomii blahobytu, v rámci které Sen formuloval schopnostní přístup, jehož základem se staly schopnosti lidí, díky kterým mohou lidé žít na slušné životní úrovni.

2.2 Biografie Amartya Sena

Následující kapitola se zabývá životními a profesními milníky Amartya Sena, které ovlivnily jeho ekonomické myšlení, a proto uvedení osobnosti životopisem vnímáme za důležité. Životní zkušenosti utvářely jeho přístup k ekonomii a výběru témat, kterým se později věnoval.

Amartya Sen si přál, aby se myšlenky z akademického prostředí dostaly nejen do veřejných institucí, ale i do všeobecného podvědomí.¹⁰ Osobnost Sena je velmi pestrá na poli profesním i akademickém, a proto ho vnímáme jako jednoho z nevlivnějších intelektuálů vůbec.

Přínos v oblasti ekonomie blahobytu je jedním z důvodů, proč byla Senovi roku 1998 udělena Nobelova cena za rozvoj ekonomické vědy. Po převzetí ceny sepsal vlastní

¹⁰ BROOME, J. *Why Economics Needs a Ethical Theory*. In: Basu, K., Kanbur, R. *Arguments For a Better World: Essays in Honor of Amartya Sen*. 1. vyd. Oxford: Oxford University Press, str. 7-15.

stručnou biografii.¹¹ Amartya začíná popis své životní cesty konstatováním, že strávil celý svůj život na univerzitním kampusu.¹² Sen doopravdy působil jako profesor na nejprestižnějších univerzitách našich dob.

Sen se narodil do hinduistické rodiny v roce 1933. Vyrůstal v bengálské vesničce Santiniketan v Indii. Jeho rodinné kořeny však sahají až do oblasti Dháky (dnes je hlavním městem Bangladéše). Pocházel ze vzdělané a proslulé rodiny. Jeho otec Ashutosh Sen byl profesorem chemie v Dháce. Učitelská profese se nejspíše dědila z generace na generaci, neboť dědeček Kshiti Mohan Sen vyučoval indickou kulturu a sanskrit v kampusu Rabindranath Tagore's Visva Bharati. Matka Amita Sen byla žena v domácnosti.

Od poloviny sedmdesátých let se věnoval problematice příčin chudoby a hladomoru. Toto téma řešila kniha *Powerty and Famines*¹³ vydaná pro Mezinárodní organizaci International Labour Organization. Zde se snažil Sen pochopit problém hladomoru nikoli z pohledu matematicko-ekonomického, ale z pohledu lidského a tudíž pro člověka ničivého až smrtivého. Přišel s novým pohledem otevírající otázkou lidských svobod, schopností a příležitostí, které mají lidé k dispozici k dosahování blahobytu. Jako dítě prožil Sen velký bengálský hladomor v roce 1943, při kterém zemřelo přes dva miliony lidí. Sám prohlásil, že tato událost v něm podnítila velký zájem o ekonomický a sociální rozvoj, které zlepšují životní úroveň a podmínky nevyvinutých (zaostalých) států. Snažil se přijít na změny v ekonomické rovnováze tak, aby pomohly lidem a dostali najíst, napít a byli schopni si potravu obstarat.

Stal se svědkem rasové a náboženské diskriminace. Tyto události přispěly k formování jeho smýšlení a názory v ekonomické sféře života a snahy o jejich následné řešení. Různorodé náboženské názory se v Indii objevovaly stále častěji, a tak si Amartya už jako malý podmanil rozdíly v postavení a vlivu ve společnosti. Jako malé dítě Amartya často jezdil se svým otcem na místa, kde otec vyučoval. Nejranější kroky zavedly Amartyu do Dháky.

¹¹ SEN, A. *Amartya Sen-Biographical*. [online]. The Official Website of the Nobel Prize. 1998 [cit.2016-10-31] Dostupné z: <http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic_sciences/laureates/1998/sen-bio.html>.

¹² SEN, A. *Amartya Sen-Biographical*. [online]. The Official Website of the Nobel Prize. 1998 [cit.2016-10-31] Dostupné z: <http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic>.

¹³ SEN, A. *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*. 1. vyd. Oxford: Oxford Scholarship, 1983. str. 270-271.

Začal studovat v Dháce na škole svatého Řehoře (St. Gregory School). Později se jeho rodina přestěhovala do západního Bengálska do Santiniketanu, kde se motivující institucí pro jeho budoucí orientaci stala škola v Tagore. Později začal navštěvovat univerzitu v Calcuttě - Presidency College, kde v té době působili profesori jako Bhabatosh Datta a Tapas Majumdar, jež měli na Sena velký vliv. Sen své studium na Presidency College popisuje jako velice přínosné, kde se jeho intelektuální potenciál zvýšil. Pluralitu ve společnosti pojímal jako pozitivní hodnotu i se svými nepříjemnostmi. Během studia na Presidency College Sen pochopil vnitřní problematiku hladomoru, který viděl všude okolo sebe. Byl si vědom toho, že hladomor nepostihuje vrstvu společnosti, do které patří on sám, ale vyskytuje se u těch lidí, kteří jsou v ekonomické hierarchii nejnižší.

Na Presidency College v Calcuttě Sen studoval současně s ekonomikou etiku a politickou filozofii, zde také roku 1953 získal bakalářský titul z ekonomie. Téhož roku se vydal do Cambridge, kde o dva roky později získal další bakalářský titul z ekonomie. V Cambridge probíhalo studium již ve zkrácené podobě. Amartya později řekl, že v jeho dobách studium čisté ekonomie sice zde nebylo založeno pouze na matematických výpočtech, ale ani ne na tom, čemu se chtěl v Calcuttě naplno věnovat. Sen se v té době seznámil s osobností Mahuba ul Haqua, ke kterému se později připojil v konstruování Indexu lidského rozvoje (HDI). Většina spolužáků byla rozdělena na pokračovatele Keynesových názorů nebo neoklasické teorie. Profesori na Trinity College v Cambridge se snažili vytvořit příznivou studijní atmosféru, kde byl vítán každý příspěvek k jakémukoliv směru či debatě. V této době se začal Sen zabývat teorií společenského výběru.

V roce 1959 získal magisterský titul a později také doktorský titul v ekonomii na Trinity College v Cambridge. Zde studoval ekonomii u Maurice Dobb¹⁴, Nicholase Kaldora¹⁵, Piera Sraffa¹⁶ a Joan Robinsonové¹⁷, která vedla jeho disertační práci, kterou Sen napsal

¹⁴ Maurice Herbert Dobb vychází z Karla Marxe. Byl také profesorem na univerzitě v Cambridge, stejně jako Sen.

¹⁵ Nicholas Kaldor je jeden ze zakladatelů postkeynesiánského proudu. Do ekonomického myšlení přispívá ve více směrech, ale práce s největším ohlasem se věnovali rozdělování a ekonomickému růstu.

¹⁶ Piero Sraffa byl učitelem Amartyi Sena. Jeho dílo *Production of Commodities by Means of Commodities* je považováno za základní pro neoricardianství. Významný ekonom J. M. Keynes ho přivedl na univerzitu v Cambridge, což mu umožnilo se věnovat ekonomii Davida Ricarda. Jeho koncepci využívají i někteří post-keynesiánští ekonomové dodnes.

¹⁷ Joan Robinsonová je profesorkou na Cambridgeské univerzitě. Jedna z mála představitelk ženského pohledu v ekonomii. Je známá svým keynesiánským přístupem.

v roce 1959. Prostředí univerzitního kampusu se velmi aktivně zabývalo příspěvky v oblasti keynesiánství.¹⁸

Po absolvování Cambridge v roce 1959 Sen odjel zpět do rodné Indie. Zde mu bylo nabídnuto, aby ve svých 23 letech vedl katedru ekonomických věd v Jadavpuru. Kariéra profesora na univerzitě v Indii skončila, když vyhrál Prize fellowship na univerzitě v Cambridge. Po 2 letech učení v Calcuttě odešel do Londýna, kde se učil filozofii, což přispělo k jeho budoucí práci a výzkumům. Filosofii studoval společně s etikou a epistemologií, neboť to považoval za klíčové v jeho další dráze. Záliba v těchto disciplínách dala zrod novým myšlenkám, jež vedly k teoriím společenské volby a nerovnosti.¹⁹

Roku 1960 vydal svou první knihu *Choice of Techniques*²⁰. Mezi roky 1960 a 1961 opouští Trinity College a navštívil výzkumnou a vzdělávací organizaci – Massachusettský Institut Technologie (M.I.T). O dva roky později se opět vrátil do rodné Indie a začal učit ekonomii na Delhi School of Economics. Zde působil až do roku 1971, tuto etapu svého života považoval za jednu z nejzásadnějších ve svém životě. V této době se začal zabývat teorií sociálního výběru, k čemuž měl na univerzitě více než dobré podmínky. V průběhu svého bádání se Sen setkal i s kritikou své práce, ale pomocným mu byl přátelský vztah s Prasantou Pattanaikem²¹. V průběhu bádání se k nim připojili i jiní profesori z univerzity a na katedře ekonomie vznikl nový obor - teorie volby.

Celkový názor na problematiku hladomoru a chudoby popisuje ve své knize *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*²². Otázku nerovnosti, nezaměstnanosti, životních podmínek a národního příjmu se Amartya pokusil popsat ve své knize *Collective Choice and Social Welfare*²³. Kniha byla z velké části napsaná

¹⁸ Keynesiánství je jedním z hlavních ekonomických směrů 2. pol. 20. století a je pojmenováno po anglickém ekonomovi Johnu Maynardu Keynesovi. Keynesiánská teorie se snaží vysvětlit celosvětovou depresi ze vzniklé hospodářské krize. Snaží se tak najít řešení situace právě pomocí zásahu státu do ekonomiky. Keynesiánská teorie zpochybňuje samoregulaci tržních sil a jejich schopnost vytvářet podmínky plného využití ekonomických zdrojů.

¹⁹ SEN, A. *Amartya Sen-Biographical*. [online]. The Official Website of the Nobel Prize. 1998 [cit.2016–10-31] Dostupné z: <http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/1998/sen-bio.html>.

²⁰ SEN, Amartya. *Choice of techniques: an aspect of the theory of planned economic development*. Oxford: B. Blackwell, 1960.

²¹ Prasanta Pattanaik vystudoval Delhi University v Indii. Zabýval se stejně jako Amartya Sen ekonomikou blahobytu, teorií sociální spravedlnosti, teorií rozhodování a měřením chudoby.

²² SEN, A. *Poverty and famines: an essay on entitlement and deprivation*. New York: Oxford University Press, 1981.

²³ SEN, A. *Collective choice and social welfare*. San Francisco: Holden-Day, 1970.

v Delhí a doplněna na Harwardské univerzitě, kde Amartya vedl kurz Společenské spravedlnosti společně s Kennethem Josephem Arrowem²⁴ a Johnem Rawlsem²⁵.

Další kurzy na Harvardu vedené společně s Prasantou Pattanaikem se týkaly vývoje tvorby opatření. Tento kurz jen podrtrhl jasný Senův záměr věnovat se zejména sociální ekonomii.

Roku 1971 se Amartya rozhodl opustit Delhí a vrátit se zpět do Anglie. Tentokrát i se svou ženou Nabaneetou Dey, jejíž nepříznivý zdravotní stav se stal jedním z důvodů stěhování. Sen a Nabaneeta spolu měli dvě dcery, Anatarou a Nandanou, z nichž starší pracuje v oblasti žurnalistiky a mladší je herečkou. Paradoxem je, že se jejich manželství po návratu do Anglie rozpadlo. Již během studentských let se u Sena objevila rakovina, která byla ozařováním zastavena, ale krátce po přestěhování do Anglie se jeho zdravotní stav zkomplikoval a vážná nemoc se znovu objevila. Amartya musel podstoupit léčbu, která nakonec dopadla úspěšně.

Po návratu do Anglie přijal učitelské místo na London School of Economics. Zde se Amartya seznámil s velmi významnými osobnostmi působícími v sociologii a ekonomii. Značná část jeho práce se stala obecně platnou v oblasti sociální teorie, a proto sedmdesátá léta hodnotil velmi pozitivně.

Od roku 1973 Amartya žil se svou druhou ženou Evou Colorni, se kterou měl mnoho společného. Během společných let, Eva přivedla na svět dvě děti. Indrani se stala reportérkou a Kabir se stal učitelem hudby. Sen Evu obdivoval pro její nezaujatost z hlediska rasistických a politických názorů i navzdory tomu, že pocházela v tomto ohledu z komplikované rodiny. Byla dcerou italského žida a studovala filosofii, ekonomii a právo v Delhí. Eva se stala pro Sena velkým přínosem v jeho publikační činnosti, která se zabývala nerovností a postavením žen ve společnosti. Tuto problematiku řešily knihy *Choice, Welfare and Measurement*²⁶, *Resources, Values and Development*.²⁷ Sena se také

²⁴ Kenneth Joseph Arrow byl jedním z významných amerických ekonomů 20. a počátku 21. století – zemřel v únoru 2017. Patřil mezi zastánce neoklasické ekonomie. Spolu s Johnem Hicksem převzali roku 1972 Nobelovu cenu. Arrowovi v té době bylo 51 let a patřil tak mezi nejmladší držitele Nobelovy ceny za ekonomii.

²⁵ John Rawls byl americký liberální představitel politické filozofie. Jeho nejvýznamější dílo je: *A Theory of Justice (Teorie spravedlnosti)*.

²⁶ SEN, A. *Choice, welfare and measurement*. 2nd print. Cambridge: Harvard University Press, 1998.

²⁷ SEN, A. *Resources, values, and development*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1997.

zabýval nerovností bengálských mužů a žen, jejichž výsledky popsal v knize *Commodities and Capabilities*²⁸.

V roce 1977 přešel na Nuffield College v Oxfordu, a to o tři roky později získal Drummondovu profesuru politické ekonomie na univerzitě All Souls.

I nadále v osmdesátých letech pokračoval Sen v psaní a bádání. Nyní již pod křídly Světového institutu v Helsinkách, který se zabýval rozvojem ekonomického výzkumu. Pracoval s významnými osobnostmi, jako byli Siddiq Osmani a Marta Nussbaum, která později velmi přispěla k formulování schopnostního přístupu na poli rozvojové ekonomiky. Nejvíce si ovšem Sen vážil Jana Drézeho.²⁹ Sen se nechal slyšet, že nebýt jeho, nikdy by výzkum nedokončil. Tématem byla otázka svobody a spravedlnosti. Chtěl pochopit, jak lidé chápou svobodu. Sociální nespravedlnost se stala impulsem k napsání další práce. Zanedlouho poté se Sen dozvěděl, že jeho žena Eva je nemocná. Rakovina postihla i ji a v roce 1985 zemřela na rakovinu žaludku. Amartya se s dětmi Indrou a Kabirem přestěhovali do Ameriky, kde chtěl svým dětem ukázat univerzity jako je Yale, Harvard, Stanford a Princeton. Sen v té době začal opět vyučovat na Harvardu filozofii a ekonomii, přičemž spolupracoval s kolegy z dřívějších let. Napsal esej *Equality of what?*, jejíž ústředním tématem se stala opět teorie sociálního výběru položená na základech individuality jedince. Základní premisou jsou lidské schopnosti, které se odvíjejí od současného mentálního a psychického stavu jedince, společnosti a toho, co nás ovlivňuje. Teorie jsou zveřejněny v publikaci *Comodities and Capabillities*. Filozoficko - ekonomický přístup byl shrnut v esejích pod názvem *Quality of Life*.³⁰

Přibližně od roku 1991 se zabýval aplikací svých osobních problémů v oblasti ekonomie blahobytu a politické ekonomie a tímto obdobím vznikla kniha *Inequality Reexamined*³¹. Důraz je kladen především na lidský faktor, který měl být do bádání zahrnut stejně tak jako lidská racionalita a objektivita. Lidský faktor se tak stal v ekonomii

²⁸ SEN, A. *Commodities and capabilities*. New York, N.Y., U.S.A.: Sole distributors for the U.S.A. and Canada, Elsevier Science Pub. Co., 1985.

²⁹ Jan Dréze je momentálně profesorem na univerzitě ekonomie v Delhí. Věnuje se podobným tématům jako Amartya Sen, chudobě, vzdělání, rozvoji a svobodě.

³⁰ HAUPTMANOVA, L. *Amartya Sen – A nové ekonomické myšlení naší doby*. České Budějovice, str. 16-19, 2005. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Pavel HEJTMAN.

³¹ SEN, A. *Inequality reexamined*. New York: Russell Sage Foundation, 1998.

přínosem. Se svým kolegou z univerzity a pracovníkem Rozvojového programu OSN, Mahbubem ul Haquem, rozšířili poznatky, ze kterých později vycházel.³²

Po udělení Nobelovy ceny za ekonomii v roce 1998 přiznává, že se mu podařilo alespoň částečně vyřešit problémy např. s gramotností a zdravotní péčí. Poté, co se vrátil na Trinity College, se oženil se svou třetí ženou Emmou Georginou Rotschildovou, která pracuje na stejné univerzitě jako Sen a je vedoucí historického a ekonomického oddělení. Amartya v současnosti vyučuje na Trinity College a neustále bádá. Od roku 1994 byl prezidentem Americké ekonomické asociace.³³ Do roku 2004 zastával také post mistra na Trinity College v Cambridge.

V letech 2000-2002 byl čestným prezidentem společnosti Oxfam.³⁴ Dále byl členem Encyklopedie britské redakční rady poradců od roku 2005-2007. V roce 2008 Indie darovala 4,5 milionů amerických dolarů Harvardské univerzitě k založení fondu bratrstva Amartyi Sena, aby umožnila indickým studentům studovat na škole umění a vědy.³⁵ Sen se stal prvním indickým akademikem, který vedl vysokou školu Oxford a Cambridge.

K současnému stavu počítáme v bibliografii Amartyi Sena několik desítek monografických výtisků a odborných příspěvků na poli veřejné politiky. Jeho díla prolínají ekonomickou a filozofickou linii a byla přeložena do více než třiceti jazyků.

V roce 2013 napsal spolu s Janem Drézem knihu *An Uncertain Glory: India and Its Contradictions*³⁶, která popisuje cestu k ekonomické stagnaci v Indii. Když se Indie stala nezávislou v roce 1947 po dvou stoletích britské koloniální vlády, okamžitě přijala pevně demokratický politický systém s několika svobodnými stranami, svobodou projevu a rozsáhlými politickými právy. Hladomorly zmizely a stabilní hospodářský růst nahradil ekonomickou stagnaci. Růst indické ekonomiky se v posledních třech desetiletích zrychlil.

³² TAMTÉŽ.

³³ PRESSMAN, S. *Encyklopedie nejvýznamnějších ekonomů, Barrister & Principal, 2005.*

³⁴ Oxfam je mezinárodní konfederace charitativních organizací zaměřených na zmírnění celosvětové chudoby. Oxfam byl založen v Oxfordu, v roce 1942, jako Oxfordský výbor pro pomoc při léčbě hladomoru skupinou Quakers, sociálních aktivistů a akademiků z Oxfordů.

³⁵ BRITANNICA. COM. *Amartya Sen*. [online]. 2014[cit.11-7-2016]. Dostupné z: <<http://www.britannica.com/biography/Amartya-Sen>>.

³⁶ DRÈZE, J., SEN, A. *An uncertain glory: India and its contradictions*. Oxford: Princeton University Press, 2013.

V této knize Dréze a Sen zdůrazňují, že hlavní problémy země spočívají v nedostatečné pozornosti věnované základním potřebám lidí, zejména chudým a často žen. Došlo k neúspěšným snahám o podporu růstu a o dobré využití veřejných zdrojů vytvořených z hospodářského růstu s cílem zlepšit životní podmínky lidí. Existuje i nadále nedostatek sociálních služeb, jako je školní a zdravotní péče, ale také bezpečná elektřina, odvodnění, doprava, hygiena a voda. Z dlouhodobého hlediska je dokonce proveditelnost vysokého hospodářského růstu ohrožena nedostatečným rozvojem sociální a fyzické infrastruktury a zanedbáváním lidských schopností, na rozdíl od asijského úsilí Japonska, Jižní Koreje a Číny o hospodářský růst a rozvoj lidstva.

Sen a Dréze v knize tvrdí, že v demokratickém systému řešení těchto situací vyžaduje nejen zásadní přehodnocení politiky vládou, ale také jasnější pochopení nepružného rozsahu sociálních a ekonomických deprivací v zemi. Hluboké nerovnosti v indické společnosti mají tendenci omezovat veřejnou diskusi a omezovat ji spíše na životy a obavy poměrně bohaté společnosti. Dréze a Sen prezentují analýzu těchto deprivací a nerovností, jakožto i možnost změny prostřednictvím demokratické praxe.³⁷

Další Senova nejnovější kniha *The Country of the First Boys*³⁸ pochází z roku 2015. Sen zde nabízí sbírků třinácti esejů, které by mohly být považovány za "nejlepší" soubor jeho úvah o indické společnosti, ekonomice, kultuře, politice a intelektuálním myšlení.

Od roku 2009 přijal Sen více než 80 čestných doktorátů. V současné době Sen zůstává profesorem ekonomie a filozofie na Harvardské univerzitě. Na webových stránkách <https://scholar.harvard.edu/sen> jsou k dispozici autorovi současné údaje, včetně publikací, vyučujících kurzů, emailové adresy a telefonního čísla na Harvardskou univerzitu.³⁹

Podněty ze života autora pro jeho ekonomické bádání

V oblasti ekonomie blahobytu získal Sen Nobelovu cenu v roce 1998. Zabývá se chudobou, hladomory, právy a svobodou lidí, rovností mezi lidmi, a to nejen

³⁷ PRESS. PRINCETON. *An Uncertain Glory: India and its Contradictions*. [online] 2017[cit. 07-05-2017]. Dostupné z: <<http://press.princeton.edu/titles/10175.html>>.

³⁸ SEN, A., SEN, D., KANJILAL, A., a P., ed. *The country of first boys: and other essays*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

³⁹ SCHOLAR. HARVARD. EDU. Amartya Sen. [online]. 2017 [cit. 06-07-2017]. Dostupné z: <<https://scholar.harvard.edu/sen>>.

ekonomickým aspektem, ale do svého bádání pokládá také lidský pohled. Teoreticky a matematicky lze vyjádřit v ekonomii mnoho, ale v případě Sena je nutné připočítat ještě onen aspekt – jeho osobní život, který zároveň Sena odlišoval od všech ostatních ekonomů. Již ve velmi útlém věku si tak uvědomil mocenskou hierarchii lidí ve společnosti spolu s jejími riziky.

Přímá zkušenost s rozdíly blahobytu a tehdejším kastovním systémem v rodné Indii daly zrod novým myšlenkám vedoucím k ekonomii blahobytu, ekonomikám rozvojových zemí a zkoumání příčin hladomoru a chudoby obecně všude ve světě. K tomu přispěla mimo jiné také rasová diskriminace a náboženské nepokoje mezi lidmi, kterých stále přibývalo. V této problematice vycházel ze situací, které popisuje v knize *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*⁴⁰. Sen naprosto odsuzuje tezi, že chudoba a hladomory jsou ve světě způsobeny přelidněním nebo špatným zásobováním obyvatelstva. **Sen pojímá chudobu jako zdroj hladomoru**, a proto je nutné změnit distribuci a množství potravin, které má jedinec k dispozici. Ke zrodu těchto myšlenek mu bylo v Indii příkladem hned několik situací, na kterých svou tezi potvrzuje – Etiopský hladomor 1972-74, Velký bengálský hladomor roku 1943, hladomor v Bangladéši roku 1974 a Sahelský hladomor 1968. Všechny tyto situace měly za následek vícečetná úmrtí obyvatelstva, která dosahovala řádu několika milionů uhynulých. Pokud bude boj s chudobou úspěšný, podaří se snížit i čísla úmrtí v důsledku podvyživenosti. Až 150 milionů dětí v rozvojových zemích nedosahuje dostatečné váhy, jsou podvyživené. Od toho se odvíjí i jejich odolnost vůči nemocím, jsou více náchylné a často umírají i na banální nemoci (průjem). Ve své studii poukazuje na ten fakt, že i když bylo zásobování obyvatelstva vyšší než v předešlých letech, hladomor stejně propukl. Nezbytná řešení představují dle Sena zásahy státu v oblasti soukromého podnikání. Zdůrazňuje potřebu nabídnout dostupné protřebné prostředky, práci a služby těm, kteří to nejvíce potřebují. V případě, kdy člověk nedokáže vydělat tolik peněz, aby postačily na obživu pro sebe, popř. celou svou rodinu, nastává hlad. Problémem se jeví poptávka po potravinách, protože jakmile se zvýší, porostou i ceny daných potravin, k jehož koupi člověk nutně potřebuje i určitou výši kapitálu, který třeba zrovna nemá. V této situaci je nutné se zamyslet nejen nad tím, jaké množství potravin by situaci hladomoru vyřešilo, ale také spojit tento problém s ekologickými, ekonomickými, sociálními a politickými

⁴⁰ SEN, A. *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*. 1. vyd. Oxford: Oxford Scholarship, 1983.

faktory. Přesně tyto faktory vedou lidi k chudobě, protože neposkytují dostatek pracovních možností, a tím i nedostačující kapitál, a trh je pro ně nedostupný. Státní instituce by měly směřovat veškeré síly do pomoci lidem a měly by zároveň reflektovat jejich potřeby. Sen v jeho přístupu klade důraz na řízenou ekonomiku státu s cílem tvořit dostatek pracovních míst pro všechny, a tím ovlivňovat ekonomický růst i pro nemajetné obyvatele. Dále by stát měl regulovat ceny v závislosti na příjmech. Pokud bude stoupat cena potravin, musí se zároveň zvyšovat i příjem, nebo se obyvatelstvo dostane pod hranici chudoby, protože veškerý svůj příjem bude muset utratit za potraviny. Navíc hrozivé situace hladomorů se zcela vůbec nepodobaly realitě v západním světě, kde později Sen studoval a vyučoval.⁴¹

Chudí lidé postrádají základní prostředky, stravu, zdravotní stav je špatný a vzdělání téměř žádné. V některých zemích se situace zlepšila, v Africe došlo sice ke zlepšení úrovně vzdělání a gramotnosti, ale problémy AIDS, epidemií a hladomorů stále pokračují, a s tím je spojena stále vysoká míra úmrtnosti.⁴² V subsaharské Africe žije přibližně 140 milionů lidí, kteří žijí v extrémní chudobě. Takový způsob života pochopitelně přispěl k vyšší úmrtnosti lidí v produktivním věku, proto také začalo zemědělství stagnovat.

Není tajemstvím, že Indie vždy nepatřila k zemím s demokratickou formou vlády, v čemž Sen spatřuje nedostatek. Východisko vedoucí z krizových situací (např. hladomorů, epidemie, nesvoboda lidí) směrem k ekonomickému růstu spatřuje v demokracii, jediné tak je možné reagovat na potřeby obyvatel. Sen tedy apeluje na demokratické vedení státu a pomoc těm, kteří ji nejvíc potřebují – tj. chudí lidé.⁴³ Proč zrovna demokracie? Takové politické zřízení je totiž nejvýznamějším prvkem lidských práv, které plně akceptují lidské potřeby.⁴⁴ Na stejný aspekt reaguje Senova již zmíněná kniha *An Uncertain Glory*:

⁴¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *The History of Economic Thought*. [online]. 2009, [cit. 2016-11-8]. Dostupné z <<http://cepa.newschool.edu/het/essays/parentian/paretosocial.htm>>.

⁴² HAUPTMANOVA, L. *Amartya Sen – A nové ekonomické myšlení naší doby*. České Budějovice, str. 59-62, 2005. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Pavel HEJTMAN.

⁴³ Senovo pojetí a možné řešení chudoby se tak stalo protikladem klasické politické ekonomii. Mezi největší příznivce klasické politické ekonomie patřil např. Adam Smith. Ten upřednostňoval naopak tzv. princip laissez faire, který nechá ekonomice volnou ruku. Stát tak nemůže do ekonomiky nijak zasahovat. Další zástánci klasické politické ekonomie jsou např. William Petty, David Ricardo, Thomas Robert Malthus, John Stuart Mill, Jean Baptiste Say.

⁴⁴ REFRESHER.CZ. *Bohatý sever versus chudý jih: aneb proč je životní úroveň na rovníku nesrovnatelně nižší než ve sněhem zavátých zemích*. [online]. 2017 [cit. 07-07-2017]. Dostupné z: <<https://refresher.cz/41434-Bohaty-sever-versus-chudy-jih-aneb-proc-je-zivotni-uroven-na-rovniku-nesrovnatelne-nizsi-nez-ve-snehem-zavatyh-zemich>>.

India and Its Contradictions. Navíc jak dokazují empirické studie, demokracie koreluje s mírou rozvoje blahobytu.⁴⁵ Jak ukazuje Zpráva o lidském rozvoji nejvyšší hodnoty HDI (od 0, 949 a níže) patří zemím bohatého Severu, mezi které patří např. Švédsko, které se umísťuje na předních příčkách v oblasti rozvoje blahobytu i demokracie. Opačný konec obou příček patří většinou státům subsaharské Afriky.⁴⁶

2.3 Normativní teorie nerovnosti

Sen připisuje ekonomii také normativní roli⁴⁷ a naopak vylučuje aspekt pozitivní ekonomie⁴⁸. Normativní úloha ekonomie v podání Sena spočívá v teorii společenské volby, která ho přivedla k otázkám, jak může být měřena agregovaná chudoba, když budeme brát v potaz stupeň chudoby mezi lidmi ve společnosti? Jak lze ocenit veřejné zboží, jako např. prostředí v přírodě?⁴⁹

Teorie společenské volby, která byla popsána v knize *Collective Choice and Social Welfare* (1970), umožní pochopit příčiny vedoucí k hladomorům nebo gender problémům. Předmětem této teorie je kolektivní rozhodnutí a způsoby jeho realizace, která většinou spočívá v alokaci bohatství ve společnosti. Senovi se tak podařilo stanovit prostor, ve kterém by se mohla nacházet společenská funkce užitku. Při delším bádání a hledání filozofických normativních základů došel k výsledku normativní teorie nerovnosti. Na základě takové teorie později Sen zkoumá, kde a za jakým účelem je důležité dosáhnout rovnosti.⁵⁰

⁴⁵ DRLÍK, P. *Ekonomie blahobytu a její současný význam pro ekonomickou teorii*. Diplomová práce. Brno, 2009. Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta. Vedoucí práce Jiří ŠPALEK.

⁴⁶ TAMTÉŽ.

HDR.UNDP.ORG. *Human Development Index and its Components*. [online]. 2015[cit. 07-07-2017]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>>.

⁴⁷ Normativní ekonomie nachází své místo v ekonomii od antického myšlení Aristotela, až po moderní školu ekonomického blahobytu. Zkoumá popis optimální ekonomické reality a odvozuje hodnotící soudy, díky kterým posuzujeme danou skutečnost za dobrou nebo špatnou. Hledá odpovědi na otázky, jak by měla skutečnost vypadat. Formuluje lepší postupy řízení ekonomiky a ptá se, zda do ekonomiky intervenovat. Případně navrhuje řešení ke zlepšení. Normativní přístup se pojí s názory na uspořádání společnosti, volbou cílů a prostředků vedoucí k jejich dosažení.

⁴⁸ Pozitivní ekonomie pojímá ekonomický stav reálně, bez hledání intervencí jak stav ovlivnovat, i když bude např. míra nezaměstnanosti jakkoli vysoká, pozitivní ekonomie nechává trhy ať si samy najdou rovnováhu.

⁴⁹ DFEKT.ZCU.CZ. *Amartya Sen.*, [online]. 2007 [cit. 07-05-2017].

Dostupné z: <https://www.dfek.zcu.cz/kalendarium/EKONOM/NP_1998_sen.pdf>.

⁵⁰ ABSTRAKT – COURSEWARE.ZCU.CZ. *Amartya Sen.*, [online]. 1998[cit.2017-03-15].

Dostupné z: <<https://cw.zcu.cz/CoursewarePortlets2/DownloadDokumentu?id=5805>>.

John Rawls jako podnět

V otázce rovnosti, čerpal Sen z etických teorií Johna Rawlse. A proto stojí za zmínku představení myšlenkového směru, který vypracoval americký filozof John Rawls. Tento směr ovlivnil samotného Amartyu Sena zejména v chápání spravedlnosti. Nahlíží na společnost jako na organismus založený na spravedlnosti. Zásadní není pouze blaho jednotlivce složené ze statků, příjmu, svobody, a sebeúcty, ale zároveň začlenění spravedlnosti do vědomí vedeného mravním smyslem.⁵¹

U Johna Rawlse našel Sen inspiraci k analýze ekonomických problémů chudoby a hladomoru prostřednictvím spravedlnosti a svobody. Sen zdůraznil fakt, že schopnost využít rovnocenné příležitosti je různorodá. Mimo uspořádání ve společnosti jsou lidé omezení řadou dědičných přirozených nerovností (např.: pohlavím). Za základ normativní teorie považoval Sen svobodu realizovat cíle.

Podle Sena lze ekonomické chování člověka zhodnotit skrze postupy normativní ekonomie, která definuje hodnotící soudy a aplikuje morální normy do ekonomické sféry.⁵²

2.4 Problém chudoby a příjmové nerovnosti u Sena

Senovo úsilí při měření příjmové nerovnosti navazuje na koncept normativní teorie nerovnosti. Způsob, který by teoreticky podložil měření příjmové nerovnosti a blahobytu, je zároveň aplikací teorie společenské volby.

Chudoba v původním pojetí byla určena prostředky, díky kterým byl jedinec schopen holého přežití. Další vymezení chudoby je popisováno jako stav sociálního strádání. Člověk za určitou hranicí sice přežije, ale cítí, že je ze společnosti vyloučen.⁵³

Sen tedy prohlašuje, že chudý člověk není ten méně bohatý. Úroveň, ve které člověk žije, se nedá určit podle vlastností, druhem vlastněného zboží nebo užitečností. Zajímavý

⁵¹ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. 1. vyd. Praha: České katolické nakladatelství Zvon, 1994. str. 241-243.

⁵² HAUSMAN, D. *The Philosophy of Economics: An Anthology*. New York: Cambridge University Press, 2007, str. 226-251.

⁵³ DFEKT.ZCU.CZ. *Amartya Sen.*, [online]. 2007 [cit. 07-05-2017]. Dostupné z: <https://www.dfek.zcu.cz/kalendarium/EKONOM/NP_1998_sen.pdf>.

náhled na tuto situaci rozvíjí Sen ve své publikaci *Inequality Reexamined*.⁵⁴ V knize popisuje situaci, kdy jedinec dosahuje vyššího příjmu. Tento faktor spěje k pocitu, že je schopen žít a účastnit veřejného života bez pocitu hanby (dle Smithe), participovat na společenském životě (dle Townsenda), nebo si zachovat úctu (dle Rawlse). K tomu ovšem potřebují různí lidé různé prostředky.⁵⁵

Nejčastěji se chudoba sleduje podle spotřeby nebo příjmů⁵⁶. Podle Sena je měření chudoby pomocí příjmů nepřesné. Tvrdí, že chudoba není záležitost příjmů, ale lidských schopností, díky kterým si lidé mohou obstarat vhodné podmínky pro život. Princip přeměny reálných příjmů ve schopnosti závisí také na objektivních ekonomicko - sociálních podmínkách. *Získat vzdělání, udržet si zdraví a mít přístup k prostředkům zajišťující slušnou životní úroveň* pak nemusí být pouze záležitostí příjmů.⁵⁷

⁵⁴ SEN, A. *Inequality Reexamined*. [online]. 1995 [cit. 2016-11-12]. Dostupné z: <<http://www.oxfordcholarship.com/oso/public/content/economicsfinance/9780198289289/toc.htm>>.

⁵⁵ DFEKT.ZCU.CZ. *Amartya Sen.*, [online]. 2007 [cit. 07-05-2017]. Dostupné z: <https://www.dfek.zcu.cz/kalendarium/EKONOM/NP_1998_sen.pdf>.

⁵⁶ Nejčastějším vzorcem pro výpočet chudoby jednotlivých států je podíl populace, jejíž příjem je nižší než určená míra pro hranici chudoby. Tato definice si zakládá na nejasné teoretické rovině a nereaguje na rozdíly v příjmech mezi chudými, na které chtěl Sena poukázat především. Ani náhlý příjmový nárůst nejchudších domácností nemá šanci zvýšit tento ukazatel, dokud nepřekročí stanovenou hranici. Kvůli takovým nedostatkům Sen přišel se svým způsobem měření chudoby pomocí Giniho koeficientu. Takový vzorec měřil jednak nerovnosti v příjmech a také rozdělení důchodu mezi lidi nacházející se pod stanovenou hranicí chudoby tzv. *poverty line*.

⁵⁷ DFEKT.ZCU.CZ. *Amartya Sen.*, [online]. 2007 [cit. 07-05-2017]. Dostupné z: <https://www.dfek.zcu.cz/kalendarium/EKONOM/NP_1998_sen.pdf>.

2.5 Ekonomie blahobytu

Amartya Sen, držitel Nobelovy ceny za přínos v oblasti ekonomie blahobytu,⁵⁸ zaujímá na tomto poli ekonomie velmi zvláštní místo.⁵⁹ Sen zastával názor, že koncept individuálního užítku neposkytuje dostatečné informace o možných rozměrech blahobytu, který se ve světě nachází. Pro ekonomický rozvoj pak postačí mít dostatečné informace o nezbytně důležitých sférách - délce života a zdraví.⁶⁰

Lidský rozvoj závisí na úrovni dosaženého ekonomického rozvoje, jehož těžiště spatřují mnozí ekonomové v ekonomickém růstu. Ten se souhrnně vyjadřuje makroekonomickými ukazateli - hrubý domácí produkt (HDP, Gross Domestic Product - GDP) a hrubý národní příjem (HNI, Gross National Income - GNI). Aby tyto makroekonomické ukazatele vykazovaly věrohodnější čísla, přepočítává se hodnota na osobu – per capita.⁶¹ Hrubý domácí produkt poměrně přesně měří ekonomický růst, nikoliv však ekonomický rozvoj. Ekonomický rozvoj lze vysvětlit jako produkci statků a služeb, spolu s možnostmi ve vzdělávání nebo úrovni zdravotní péče. Proto bylo nutné vytvořit ukazatele, které by takové aspekty měřily.⁶²

Podobná situace se vyskytuje i v případě hrubého národního příjmu (GNI). Takový ukazatel sám o sobě rozděluje státy pouze podle ekonomické úrovně ročního příjmu.

⁵⁸ *Blahobyť* a jeho význam může být vyložen několika způsoby. Stejně tak ekonomické teorie blahobytu jsou řazeny v několika směrech. Drlík rozděluje ekonomii blahobytu na směry původní a novodobé ekonomie blahobytu a jako poslední směr popisuje blahobyť z hlediska společenských funkcí. Ekonomie blahobytu je prezentována jako vědní disciplína zabývající se o jedince, kteří usilují o co největší užitek a štěstí. Základním a důležitým prvkem v ekonomii blahobytu je samotný postoj Amartyi Sena k tomu, jak termín – *ekonomie blahobytu* – vymezuje. Sám se již od počátku své ekonomické kariéry snažil rozlišovat pojem „*welfarism*“ a „*welfare economics*“, i když právě *welfarism* byl v jeho pojetí terčem kritiky.

Welfarismus lze charakterizovat jako ekonomický směr konsekvencialismu, který hodnotí následky definované jednotlivými užítky či funkcemi užítku. Mezi další významné představitele ekonomie blahobytu patří např. Arthur Cecil Pigou, Jeremy Bentham, Vilfred Pareto, John Richard Hicks, Nicholas Kaldor.

⁵⁹ HAUPTMANOVA, L. *Amartya Sen – A nové ekonomické myšlení naší doby*. České Budějovice, 2005. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Pavel HEJTMAN.

⁶⁰ ATKINSON, A.B. *The Contribution of Amartya Sen to Welfare Economics*. [online]. 1999 [cit. 2016-11-12]. Dostupné z: <http://econpapers.repec.org/article/blascandj/v_3a101_3ay_3a1999_3ai_3a2_3ap_3a173-90.htm>.

⁶¹ HEJTMAN, P., PAVLIČÍKOVÁ, H.,. *Spotřební společnost a její reflexe ve výuce společenských věd a výchovy k občanství*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2014.

⁶² SYROVÁTKA, M. *Jak (ne)měřit kvalitu života Kritické pohledy na index lidského rozvoje*. [online]. 2008 [cit. 07-06-2017]. Dostupné z: <http://www.development.upol.cz/uploads/dokumenty/Syrovatka_HDI.pdf>.

Problémem je tedy možnost využití výstupů naměřených hodnot pomocí výše zmíněných makroekonomických ukazatelů (více v podkapitole 4.1)

Sen byl ze začátku velmi skeptický v návrhu Mahbuba ul Haqa zkonstruovat ukazatel, který by v jednom čísle zobrazil tak širokospektrý proces jako je lidský rozvoj. Mahbub ul Haq se domníval, že takový ukazatel nebude možno nahradit jakýmkoliv jiným ukazatelem mainstreamové ekonomie – tj. HDP, HNI. Proto bude nutné vytvořit podobný ukazatel, který nebude ignorovat sociální hledisko lidského života. Příkladem takových indexů byly Atkinsonův index nerovnosti a Senův index chudoby⁶³. Takové ukazatele měřily pouze jednu dimenzi kvality života, tudíž nebyly dostatečně komplexní. Z toho důvodu nenašly v ekonomii své dlouhodobé uplatnění.⁶⁴

Sen považuje národní důchod a vytvořený produkt za důležitý, jen pokud umožňuje jedincům seberealizaci. Tvrdí, že blahobyt nelze charakterizovat jako zboží, nýbrž jako činnosti, kterými je to zboží získáváno.⁶⁵ Z toho plyne, že příjem je důležitý, protože poskytuje lidem příležitosti. Ovšem ty reálné příležitosti (Senem nazvané schopnosti) závisejí i na faktorech jako je např. životní prostředí, vzdělání a zdraví. Na základě této myšlenky pak vznikají indikátory bohatství jako je Index lidského rozvoje (HDI).⁶⁶

Smyslem HDI je zachytit jak ekonomické, tak sociální aspekty rozvoje. Svou pozornost tedy směřuje na člověka a uspokojování jeho základních lidských potřeb, které byly popsány již v první kapitole.⁶⁷

⁶³ Okolo 70. let se začínají prosazovat názory odborníků, že hodnocení kvality života podle výsledků ekonomické výkonnosti je nesprávné. Začátky komplexnějšího vnímání rozvoje zaznamenalo odraz především v ekonomickém pojetí. Podstatnou diferenciací bylo to, jak je na jednotlivce nahlíženo v průběhu mezinárodního rozvoje. Člověk už přestává být jednotkou, ale začíná mít své potřeby, které lze uspokojit penězi. Od tohoto období byla definována celá řada alternativních indikátorů. Např.: Atkinsonův index chudoby, Senův index chudoby apod. *Atkinsonův index nerovnosti* byl poprvé představen v roce 1970. Index se počítá s příjmem, který musí být ve skupině rovnoměrně rozložený mezi jednotlivce, a tak zajistí totožnou úroveň blahobytu jako u dosavadního rozdělení. *Senův index chudoby* navržen v roce 1976 počítá se složkami počtu chudých, velikostí populace, jejich průměrného příjmu a příjmovou nerovností – tzn. Giniho koeficientem, který vysvětlují v podkapitole 4.2.

⁶⁴ SYROVÁTKA, M. *Jak (ne)měřit kvalitu života Kritické pohledy na index lidského rozvoje*. [online]. 2008 [cit. 07-06-2017]. Dostupné z: <http://www.development.upol.cz/uploads/dokumenty/Syrovatka_HDI.pdf>.

⁶⁵ ATKINSON, A.B. *The Contribution of Amartya Sen to Welfare Economics*. [online]. 1999 [cit. 2016-11-12]. Dostupné z: <http://econpapers.repec.org/article/blascandj/v_3a101_3ay_3a1999_3ai_3a2_3ap_3a173-90.htm>.

⁶⁶ TAMTĚŽ.

⁶⁷ ROZVOJOVKA.CZ. *Rozvoj*. [online]. 2008 [cit. 07-10-2017]. Dostupné z: <<http://www.rozvojovka.cz/rozvoj>>.

Index lidského rozvoje se skládá z dimenze zdraví, vzdělání a slušné životní úrovně. Pro jednotlivé dimenze se počítá s ukazateli - průměrná a očekávaná délka života, úroveň dosaženého vzdělání a hrubý národní příjem na osobu (GNI per capita), který od roku 2010 nahradil ukazatel HDP⁶⁸. Index HDI vznikl na základě teorie lidského rozvoje, která vychází ze schopnostního přístupu – The Capability Approach (vysvětleno v následující podkapitole 2.5.1.).

2.5.1 Rozvoj jako schopnostní přístup

Schopnostní přístup (*Capability Approach*) se zaměřuje na kvalitu života, které jsou jedinci aktuálně schopni dosáhnout. Základem je fungování a schopnosti jedince.⁶⁹ Tento přístup byl koncipován v roce 1980 jako přístup k ekonomii blahobytu. Rozšíření schopnostního přístupu bylo publikováno v roce 2001 v knize *Freedom, Responsibility and Economics of the Person*.⁷⁰ Od té doby, co byla vytvořena asociace Human Development and Capability Association v roce 2000, byl na schopnostní přístup brán daleko větší zřetel a byl častěji diskutován samotnými vědci.⁷¹

O schopnostním přístupu píše Sen také v knize *Development as Capability Expansion*. Popisuje společnost soustředící se pouze na prosperitu a produkci, kde se s člověkem nakládá jako s prostředkem, pomocí kterého se prosperity dosáhne. Měli bychom se ale dívat na člověka a jeho život jako na hlavní princip nebo cíl. Prosperitu bychom naopak měli brát jako prostředek k dosažení cíle. Produkce a prosperita by měly být prostředkem přispívající k blahobytu lidstva. Ale není tomu tak v každém případě. Posuzovat země podle ekonomického růstu, úrovně příjmů (prosperity) nemusí být zrovna správným přístupem. Klíčovým je to, jak a v jaké míře nahlížíme na ekonomickou úroveň země. Paradoxem je to, že země s vysokým hrubým národním příjmem (HNI,GNI) nemusí zaručovat všem obyvatelům vysokou úroveň života. Tento

⁶⁸ Dříve se index HDI měřil pomocí ukazatele HDP. Takové měření ale nebylo objektivní. Začaly se projevovat mezery a nerovnosti mezi státy, které nebyly slučitelné.

⁶⁹ IEP.UTM.EDU, *Sen's Capability Approach*. [online]. 2017 [cit. 06-12-2017]. Dostupné z: <<http://www.iep.utm.edu/sen-cap/#SH1a>>.

⁷⁰ Kniha zkoumá, jak jsou osoby vnitřně nakloněny k odpovědnosti, svobodě, morální filozofii a politice. Cílem bylo humanizovat člověka směrem k právům a povinnostem, pomocí hodnot a norem, které by měly být dodržovány.

⁷¹ IEP. UTM. EDU. *Sen's Capability Approach*. [online]. [cit. 2017-03-06] Dostupné z: <<http://www.iep.utm.edu/sen-cap>>.

problém popisuje Sen na modelových příkladech, kdy země s vysokým HNP na osobu (dnes již HNI na osobu) mohou mít překvapivě nízkou kvalitu života.⁷² Mimo to je většina populace vystavena předčasně úmrtnosti, vysoké chorobnosti a ohromné negramotnosti.⁷³ Schopnostní přístup klade důraz na funkční schopnosti (žít až do stáří, být šťastný, účastnit se politického života). Užitečností je například štěstí, touha, naplnění, volba nebo přístup k prostředkům (příjmy, komodity, aktiva). Klade důraz na to, jak lidé fungují a jak disponují určitými schopnostmi (prostředky) k dosažení určitých cílů.

Sena klade důraz především na: svobodu volby, individuální rozmanitost lidí, aktivity, díky kterým vznikne štěstí, rovnováhu hmotných a nehmotných věcí v oceňování lidského blahobytu, rozdělení možností uvnitř společnosti. To, že lidé mají svobodnou volbu jednání, má přímý dopad na kvalitu života (např.: rozdíl mezi pústem a hladověním) v otázce lidského blahobytu, kde púst je jakousi volbou člověka k tomuto stavu, oproti nedobrovolnému hladovění, protože si člověk nemůže dovolit koupit jídlo. Podrobněji vysvětleno níže.

Fungování

Jedince lze charakterizovat souborem činností – *fungování*, které může praktikovat. Skládá se z toho, že lidé jsou schopni „dělat“ a „být“ („to do“ and „to be“).⁷⁴ Děláním (*doings*) může zahrnovat: zaměstnání, vzdělání, účastnit se politického života nebo také participovat na životě komunity. Bytí (*beings*) zahrnuje schopnost být dobře živen, mít přístřešek, nebo být zdravý.

Fungování je součástí souboru, který tvoří blahobyt jedince. Základním principem je svoboda nebo příležitost jedince k fungování (činnosti). Fungování je hladovění a schopnost je si obstarat výživu, a to je určující v měření lidského blahobytu.

⁷² Jižní Afrika, která má HNP na jednoho obyvatele pětkrát až šestkrát vyšší než Srí Lanka nebo Čína, má mnohem nižší dlouhověkost a totéž platí jistým způsobem o Brazílii, Mexiku, Ománu a ve skutečnosti o mnoha dalších zemích.

⁷³ SEN, A., *Development as Capability Expansion*, 1989, vlastní překlad. Dostupné z: <SEN_89_Development_as_Capability_Expansion_1989.pdf>.

⁷⁴ SEN, A., *Development as Capability Expansion*. 1989, vlastní překlad. Dostupné z: <SEN_89_Development_as_Capability_Expansion_1989.pdf>. (příloha 2).

Schopnosti

Schopnosti jsou charakterizovány jako soubor jednotlivých fungování, které jsou pro člověka realizovatelné. Má je každý z nás a hrají hlavní roli v růstu užtku. Tyto schopnosti jsou lidmi oceňovány a lidé je mohou kdykoliv ztratit, třeba v případě nedostatku finančních prostředků. Ekonomie blahobytu by se podle Sena měla soustředit na osobní schopnosti, které jsou nezbytné pro výkon jedince, a tudíž i pro blahobyt a šance jeho růstu.⁷⁵

Sen považuje za ústřední to, co znázornil v řetězci. Zastává se cesty, díky které si člověk může vybrat vlastní cíle a dosáhnout jich pomocí „schopností“. Senův řetězec ztvárňuje kulisu v ekonomii blahobytu.⁷⁶

Prostředky ➡ Schopnosti ➡ Fungování ➡ Užitek (subjektivní pohoda = být šťastný)

Prostředky jsou vstupem do řetězce (např. bicykl), jeho hodnota záleží na individuálních schopnostech lidí přeměnit tento prostředek na fungování (činnost – jízdu na kole). To ovšem záleží na fyzickém a psychickém stavu jedince (zdravotním stavu), sociálních normách, životním prostředí (kvalitě silnice, po které jedu). Individuální schopnosti mohou obsahovat např. odlišné způsoby fungování (činnosti) - v případě mobility to je právě jízda na kole, vlakem, autobusem, autem nebo chůze. Užitek je výsledný i fungování. To, co si lidé vyberou dělat nebo čím jsou, má přirozený vliv na vnímání jejich subjektivní pohody (např. radost z jízdy na kole do zaměstnání za slunečného dne).

Způsob, jakým se schopnostmi nakládáme, vykazuje jistou úroveň lidského života. Je důležité vidět rozvoj jako kombinaci více rozdílných procesů dohromady.⁷⁷

⁷⁵ TAMTÉŽ.

⁷⁶ ATKINSON, A.B. *The Contribution of Amartya Sen to Welfare Economics*. [online]. 1999 [cit. 2016-11-12]. Dostupné z <http://econpapers.repec.org/article/blascandj/v_3a101_3ay_3a1999_3ai_3a2_3ap_3a173-90.htm>.

⁷⁷ SEN, A., *Development as Capability Expansion*. 1989, vlastní překlad. Dostupné z: <SEN_89_Development_as_Capability_Expansion_1989.pdf>. (příloha 2).

2.5.2 Martha Nussbaum a schopnostní přístup

V návaznosti na Senův schopnostní přístup je nutné zmínit i politickou filozofku Marthu Nussbaumovou. Sen na poli rozvojové ekonomiky úzce spolupracoval nejen s ní, ale i se Sudirem Annandem a Jamesem Fosterem. Sen se zasloužil o to, aby se schopnostní přístup stal dominantním vzorem politických debat v rámci lidského rozvoje.

Schopnostní přístup se stal klíčovým pro organizaci Spojených Národů k vytvoření Indexu lidského rozvoje (HDI) – zobrazující schopnosti ve zdraví, vzdělání a příjmech.⁷⁸

Nussbaumová popisuje 10 schopností⁷⁹, tzv. reálných příležitostí, které byly již zmíněny a které jsou založeny na osobní a sociální situaci. Nussbaumová klade důraz na zajištění alespoň prahové hranice těchto schopností (příležitostí) u každého člověka. Základem je však stejně jako u Sena demokracie.⁸⁰

1. Život – být schopen žít po normální délku života a neumírat předčasně

2. Zdraví – být schopen mít dobré zdraví, být dobře živen, mít přístřešek

3. Integrita – být schopen se volně pohybovat z místa na místo a být chráněn proti útoku a násilí. Zároveň být schopen biologické reprodukce.

4. Smyslová schopnost – být schopen používat smysly a utvářet si představy. Tato oblast je spojena s tím dosáhnout a mít adekvátního vzdělání.

5. Emoce – být schopen milovat a utvářet postoje k věcem, naopak ale také schopnost cítit zármutek

6. Praktický důvod – být schopnet pojímat správně koncept „dobrý“ a „špatný“

7. Afiliace – být schopen navazovat vztahy a vůbec mít tuto potřebu

8. Ostatní vazby a vztahy – být schopen žít ve vztahu k Zemi s ostatními živými tvory (zvířaty) a rostlinami

⁷⁸ ANAND, P; DOWDING, K; HUNTER, G; CARTER, I; GUALA, F; MARTIN van H. *Journal of Human Development and Capabilities*. The Development of Capability indicators, p. 124-153. Dostupné z: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14649880802675366>>.

⁷⁹ NUSSBAUM, M. *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Cambridge, MA: Harvard University Press, p. 18–20, 2011.

⁸⁰ NUSSBAUM, M. *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Cambridge, MA: Harvard University Press, p. 30-31, 2011.

9, Radost – být schopen se smát, hrát si a užívat si života

10. Životní prostředí – být schopen participovat na politickém životě a být schopen vlastnit majetek.

Nussbaumová nepojímá tento seznam schopností jako definitivní, ale zdůrazňuje nutnost stanovit seznam ústředních lidských schopností.⁸¹ Sen tento systém naprosto odmítl. Tvrdí, že **stanovit přesně a jasně tyto lidské schopnosti spolu s jejich váhou je velmi obtížné**. Není možné jednoznačně vymezit obsah jednotlivých schopností spolu s jejich rozsahem. Vážení různých schopností by mělo být v první řadě založeno na etických a politických úvahách každé společnosti.⁸²

Měření schopností se zdálo z počátku jako velmi problematické. Veškeré síly byly vloženy do snah prokázat platnost naměřených výsledků a využitelnost získaných poznatků. Poprvé v roce 1990 byla zveřejněna zpráva OSN o lidském rozvoji. Zpráva obsahovala příspěvek, který měřil stejně zdravotní stav, vzdělání a příjmy. Tento příspěvek vedl k vytvoření Indexu lidského rozvoje, kde bylo primárně vytvořeno 50 indikátorů, které měly měřit schopnost lidí dosáhnout jistých hodnot k zobrazení kvality života a strádání ve Velké Británii. Následně pak v USA a Itálii byly použity stejné způsoby měření, do kterých se však promítá Senův rámec zobrazující klíčové oblasti fungování a schopností.

⁸¹ NUSSBAUM, M. *Capabilities as fundamental entitlements: Sen and Social Justice*. p. 32-60. Dostupné z: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1354570022000077926>>.

⁸² SEN, A.. *Human rights and capabilities*. Journal of Human Development. 2005. Dostupné z: <https://www.unicef.org/socialpolicy/files/Human_Rights_and_Capabilities.pdf>.

3. Praktický výsledek teorie A. Sena – HDI

I přes akademický charakter Senovi práce, našly jeho myšlenky využitelnost i v praxi. Za jeden z největších příspěvků, hojně využívaný jak na poli ekonomických teorií, tak v praxi, lze považovat Index lidského rozvoje, z anglického názvu Human Development Index (HDI) překládaný do češtiny. Je využíván k hodnocení životní úrovně (blahobytu) jedinců ve světě. Oblíbenost nachází nejen u ekonomů, ale i u politologů a sociologů, kteří soustředí svou pozornost do širší roviny lidského blahobytu a rozvoje. Hlavním principem HDI je mapovat úroveň blahobytu v širší sféře, nikoliv z pohledu jednoho určitého aspektu – např. ekonomického (hrubý domácí produkt a rychlost jeho růstu v případě ekonomů). Index je každoročně užíván, vyhodnocován a interpretován Rozvojovým programem Organizace spojených národů (OSN)⁸³ již od roku 1990. Amartya Sen není považován za jediného autora HDI, ale jeho subvence z oblasti rozvojové ekonomiky a znalosti z oblasti ekonomie blahobytu se staly podkladem ke konstrukci HDI.⁸⁴

Základními dimenzemi ve schopnostním přístupu je dle Zprávy o lidském rozvoji UNDP⁸⁵ - vést dlouhý a zdravý život, mít přístup ke vzdělání a slušný životní standard. Lidského rozvoje člověk dosáhne za příznivých podmínek např.: díky participaci na politickém a společenském životě, udržitelnosti životního prostředí, bezpečnosti lidí a lidských práv, podpory, rovnosti a sociální spravedlnosti.⁸⁶

⁸³ United Nations Development Programme (UNDP).

⁸⁴ ATKINSON, A.B. *The Contribution of Amartya Sen to Welfare Economics*. [online]. 1999 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: <http://econpapers.repec.org/article/blascandj/v_3a101_3ay_3a1999_3ai_3a2_3ap_3a173-90.htm>. Senova důležitost při zpracování HDI lze předpokládat už z toho důvodu, že na webových stránkách Rozvojového programu OSN, věnují pozornost jeho názorům v podobě přímých citací.

⁸⁵ UNDP, *Human Development Report 2015*. [online]. 2015 [cit. 2017-03-01] Dostupné z: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf>.

⁸⁶ UNDP, *Human Development Report 2015*. [online]. 2015 [cit. 2017-03-01] Dostupné z: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf>.

3.1 Vznik HDI

Poprvé byl index reprezentován ve Zprávě lidského rozvoje (UNDP), která vychází každoročně od roku 1990. Zpráva o lidském rozvoji se každý rok věnuje i konkrétním tématům. Například v roce 2015 to bylo téma *Práce pro lidský rozvoj* a ⁸⁷v roce 2016 *Lidský rozvoj pro každého*. Lidé jsou zde popsáni jako opravdové bohatství národa. Právě národ by měl lidem umožnit co nejlepší způsob života a vytvořit co nejlepší podmínky pro život.⁸⁸

HDI vytvořila dvojice ekonomů pocházející z méně rozvinutých zemí – Mahbub ul Haq a Amartya Sen. Problém lidského blahobytu a rozvoje tak vnímali autoři pochopitelně intenzivněji. Pákistánský ekonom, Mahbub ul Haq, se snažil obrátit pozornost společnosti směrem k rozvojové ekonomii a zejména směrem ke zprávám UNDP. Byl si ale vědom toho, že pro tento účel musí vytvořit pouze jeden srozumitelný vzorec, který by byl schopný změřit lidský rozvoj komplexněji, a to se také stalo jeho cílem. Sen z počátku váhal, zda je dobrým nápadem měřit lidský rozvoj ve všech zemích pomocí všeobecného indexu, nicméně později se do tvorby HDI zapojil.⁸⁹

Index lidského rozvoje je celosvětově uznávaný. Mimo tento index, představuje OSN také další indexy:

- Index genderového rozvoje
- Index lidského rozvoje doplněný o nerovnosti
- Multidimenzionální index chudoby
- Míra genderových nerovností

⁸⁷ UNDP, Human Development Report 2015. [online]. 1990-2015 [cit. 2017-03-01]
Dostupné z: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf>.

⁸⁸ UNDP. *Human development report 1990*. New York: Oxford University Press, 1990. ISBN 01-950-6480-1.

Dostupné z: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/219/hdr_1990_en_complete_nostats.pdf>.

⁸⁹ FAKUDA-PARR, S. (2003) *The Human Development Paradigm: Operationalizing Sen's Ideas on Capabilities. Feminist Economics*, str. 301-317.

3.2 Struktura HDI

Konstrukce prvního indexu HDI obsahuje tři základní dimenze.⁹⁰

- a) Dlouhý a zdravý život
- b) Vzdělání
- c) Životní úroveň⁹¹

3.2.1 Dlouhý a zdravý život

Pro měření dlouhověkosti se využívá ukazatele střední délky života při narození. Takový ukazatel udává průměrnou dobu života právě narozené osoby při dané úmrtnosti a vypočítává se na základě úmrtnostních tabulek. Ukazatel střední délky života se pro účely výpočtu HDI přepočítává na ukazatel očekávané délky života. S použitím takového ukazatele se již automaticky počítá s tím, že dožít se dlouhého života je spojeno s určitou kvalitou a úrovní života (např. dostatečným financováním a stravováním). Klugmanová tento fakt odmítá a tvrdí, že vést dlouhý a zdravý život nemusí nutně reprezentovat jeho kvalitu. To by znamenalo, že tento ukazatel neměří dostatečně dimenzi zdravého života. Zvyšování střední délky života nemusí zvyšovat také jeho kvalitu.⁹²

Vhodným alternativním ukazatelem by se pak mohl jevit ukazatel Světové zdravotnické organizace (WHO). Tento ukazatel udává počet let, kterých se člověk průměrně dožije v dobrého zdravotního stavu. Získat vstupní data pro výpočet je velice náročné, a proto se pro výpočet dlouhověkosti stále používá ukazatel střední délky života.⁹³

3.2.2 Vzdělání

Dimenze vzdělání je komponována ze dvou ukazatelů: průměrné délky vzdělávání a očekávané délky vzdělávání. Ukazatel průměrné délky vzdělávání sleduje úroveň

⁹⁰ ANAND, S., SEN, A. K. Human Development Index: Methodology and Measurement. [online]. 1994, [cit. 2017-03-01]. Dostupné z <http://hdr.undp.org/en/media/HDI_methodology.pdf>.

⁹¹ NOORBAKSH, F. *The Human Development Index: Some Technical Issues and Alternative Indices*, 1998 in *Journal of International Development*, p. 589-605.

⁹² KLUGMANOVÁ A. SPOL., *The HDI: New Controversies, Old Critiques*. *Inn Journal of Economic Inequality*. 2011, roč. 9, č. 2, strany 249-288.

⁹³ PROCHÁZKA, O. *Index lidského rozvoje a jeho využití jako indikátoru mezinárodních rozdílů v kvalitě života*. Brno, 2012. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/350697/prif_b/BP.pdf>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita.

vzdělání. Znázorňuje počet let strávených ve škole osobou ve věku 25 let. Doba trvání jednotlivých úrovní vzdělání musí být jednoznačně zachována.⁹⁴ Pro výpočet ukazatele se využívá dat z historických databází a cenzů (např. UNESCO). V případě méně rozvinutých států se hodnoty (zejména u starší populace) odhadují na základě mladších generací.⁹⁵

Dříve se tento ukazatel počítal dle míry gramotnosti, tímto způsobem ale nebylo možné rozlišit vyspělé státy. Nyní výpočet probíhá ve dvou fázích. V první fázi se nejdříve vypočítá průměrná doba vzdělávání na základě podílu obyvatel, kteří absolvovali primární, sekundární nebo terciální vzdělávání. Nutné je odlišit věkové skupiny sledovaných, tudíž se počítá v rozmezí např.: 25-29 let, 30-34 let apod. Školské vzdělávací systémy musí být taktéž zohledněny ve výsledném ukazateli (např.: kolik let povinné školní docházky je vyžadováno apod.)

V další fázi se pomocí aritmetického průměru určí průměrná doba vzdělávání v daném státě. Ukazatel je věrohodný pouze v delším časovém horizontu. Tento fakt má své logické vysvětlení, a to ten, že každá generace byla vzdělávána jiným způsobem a za jiných edukačních podmínek. To se stalo předmětem a důvodem zájmu UNDP sledující právě očekávanou délku vzdělávání.⁹⁶

Očekávanou délkou vzdělávání rozumíme počet let, které stráví dítě ve vzdělávacích institucích od pěti let svého věku. Ovšem toto platí za podmínky, pokud podíl zapsaných studentů daného věku bude zachován vzhledem k celkovému počtu obyvatel daného věku. Pro tento výpočet se data čerpají z organizace UNESCO.⁹⁷

3.2.3 Životní úroveň

Třetí dimenze – životní úroveň je velmi abstraktní povahy, a proto je velmi obtížné tuto dimenzi zachytit do jednoho kvantifikovatelného ukazatele. Pojem slušné životní úrovně

⁹⁴ JONG-WHA-LEE, R. J. *A new Data Set of Educational Attainment in the World, 1950-2010*. Journal of Development Economics, stránky 184-198.

⁹⁵ BARRO, R. J., LEE, J. W., *A New Data Set of Educational Attainment in the World 1950-2010*, č. 15902, National Bureau of Economic Research, Massachusetts.

⁹⁶ UNDP, Human Development Report 2010: The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development. Palgrave MacMillan, New York, 2011. stranka 176.

⁹⁷ UNDP, Human Development Report 2010: The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development. Palgrave MacMillan, New York, 2011. stranka 176.

je dosti relativní, protože míru životní úrovně ovlivňuje mnoho aspektů. Zjednodušeně lze docílit slušné životní úrovně stejnými prostředky, které použijeme také k získání hmotných statků a služeb.⁹⁸ K měření této dimenze se využívá makroekonomického ukazatele - hrubý národní příjem na osobu (Gross National Income per capita, GNI per capita). Ukazatel GNI per capita lze charakterizovat jako celkový příjem státu ze zboží a služeb, které bylo vyprodukováno příslušníky státu během období jednoho roku, převedeno na jednoho obyvatele.

3.3 Výpočet HDI

Výpočet indexu lze rozdělit do čtyř kroků, které na sebe vzájemně navazují: operacionalizace ukazatelů (již výše provedena), standardizace ukazatelů, výpočet dílčích indexů a výpočet celkového ukazatele.

3.3.1 Standardizace ukazatelů

V dalším kroku pro výpočet HDI je nutné jednotlivé ukazatele standardizovat, protože bývají naměřeny hodnoty v různém rozptylu, které jsou navíc vyjádřené odlišnými jednotkami (dolary, roky). Z toho důvodu UNDP převádí skutečné hodnoty na stupnici od nuly do jedné. Zde platí pravidlo, že nula je nejhorším skóre a jedna naopak nejlepším. Pro výpočet se využívá vzorce:⁹⁹

$$\text{Standardizovaná hodnota ukazatele} = \frac{\text{aktuální hodnota} - \text{minimální hodnota}}{\text{maximální hodnota} - \text{minimální hodnota}}$$

Takovým způsobem lze standardizovat dimenzionální ukazatele - očekávané délky života, průměrné a očekávané délky vzdělání a GNI per capita. V případě výpočtu indexu GNI per capita se postupuje jiným způsobem, protože je zde značný rozdíl mezi

⁹⁸ KLUGMAN, J., FRANCISCO, R., a HYUNG-JIN, CH. *The HDI 2010: new controversies, old critiques*. *Journal of Economic Inequality*. 2011.

Dostupné z: <<http://search.proquest.com.zdroje.vse.cz/docview/873854732?accountid=17203>>.

⁹⁹ UNDP. ORG. *Human Development Report – data*. [online]. 2015 [cit. 2017-03-03].

Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/data>>.

minimální a maximální hodnotou. Z toho důvodu využíváme místo geometrického průměru logaritmování.¹⁰⁰

Podstatným rozdílem současného konstruktů HDI je, že se nevypočítává z hrubého domácího produktu na osobu v paritě kupní síly, ale pomocí hrubého národního příjmu na osobu (GNI per capita). Současná konstrukce HDI obsahuje fixní hodnoty, tj. minimum a maximum, které UNDP každoročně mění podle reálných naměřených výsledků.¹⁰¹ Lidská populace se vyznačuje svou dynamičností, a proto je důležité počítat s přirozenými změnami v těchto hodnotách. Hodnoty minima a maxima zobrazuje tabulka níže.¹⁰²

Dimenze	Ukazatele	Min. hodnoty	Max. hodnoty
Délka života	Očekávaná délka života	20 let	85 let
Vzdělání	Průměrná délka vzdělávání	0 let	15 let
Vzdělání	Očekávaná délka vzdělávání	0 let	18 let
Životní úroveň	Hrubý národní příjem na hlavu	100 USD	75 000 USD

Mezní hodnoty pro index očekávané délky života je hodnota 20 a 85 let. Index vzdělání obsahuje dva ukazatele – průměrnou a očekávanou délku vzdělávání. V případě obou ukazatelů není stanovena minimální hodnota, průměrná délka vzdělávání má maximální hodnotu 15. Očekávaná délka vzdělání na maximální hodnotu 18 let.¹⁰³ Pro index hrubého národního příjmu na hlavu byla určena minimální hranice 100 USD a maximální hodnota 75 000 USD. Standardizace Hrubého národního příjmu na hlavu (GNI per capita) se vypočítá pomocí následujícího vzorce:¹⁰⁴

$$\text{Standardizovaný ukazatel (GNIpc)} = \frac{\ln(\text{aktuální hodnota GNIpc země}) - \ln(100)}{\ln(75000) - \ln(100)}$$

¹⁰⁰ TOUŠEK, V., KUNC, J., VYSTOUPIL, J., *Ekonomická a sociální geografie*. Aleš Čeněk nakladatelství, Plzeň, 2008. stránka 411. ISBN 978-80-7380-114-4.

¹⁰¹ CENTRUM PRO OTÁZKY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ UNIVERZITY KARLOVY: *Index lidského rozvoje*. [online]. 2016 [2017-03-02]. Dostupné z <<http://www.cozp.cuni.cz/COZP-39html>>.

¹⁰² UNDP.ORG. *Technical Notes 2015*. [online]. 2014 [cit. 2014-08-23]. Dostupné z: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14_technical_notes.pdf>.

¹⁰³ UNDP.ORG. *Human Development Reports – data*. [online]. 2015 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en>>.

¹⁰⁴ UNDP.ORG. *Technical Notes 2015*. [online]. 2015 [cit. 2017-03-03]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2015>>.

3.3.2 Výpočet jednotlivých indexů

Třetím krokem vypočítáváme indexy jednotlivých dimenzí HDI. U indexu zdraví a příjmu počítáme s jedním ukazatelem (průměrná délka života při narození, HNP na hlavu v paritě kupní síly), proto v tomto případě postačí standardizace v předchozím kroku.¹⁰⁵ Dimenze vzdělání má ukazatele dva (průměrná délka vzdělávání, očekávaná délka vzdělávání), a proto je nutné vypočítat jeden celkový index platný pro oba. K získání indexu vzdělání se využívá následující vzorec:¹⁰⁶

$$Index_{vzdělání} = \frac{\text{průměrná délka vzdělávání} + \text{očekávaná délka vzdělávání}}{2}$$

3.3.3 Výpočet celkového indexu HDI

Po zdárném dokočení předchozích kroků, vypočítáme celkový index HDI. V současné době se k výpočtu celkového indexu využívá geometrický průměr jednotlivých indexů. Výhodou geometrického průměru je, že více dbá na všechny složky indexu a nenechává jakékoliv změny bez povšimnutí. Výsledkem HDI je úroveň lidského rozvoje v jednotlivých zemích.¹⁰⁷ Následující vzorec celkového indexu HDI je platný pro všechny země:¹⁰⁸

$$HDI = (Index_{zdraví} * Index_{vzdělání} * Index_{příjmu})^{-\frac{1}{3}}$$

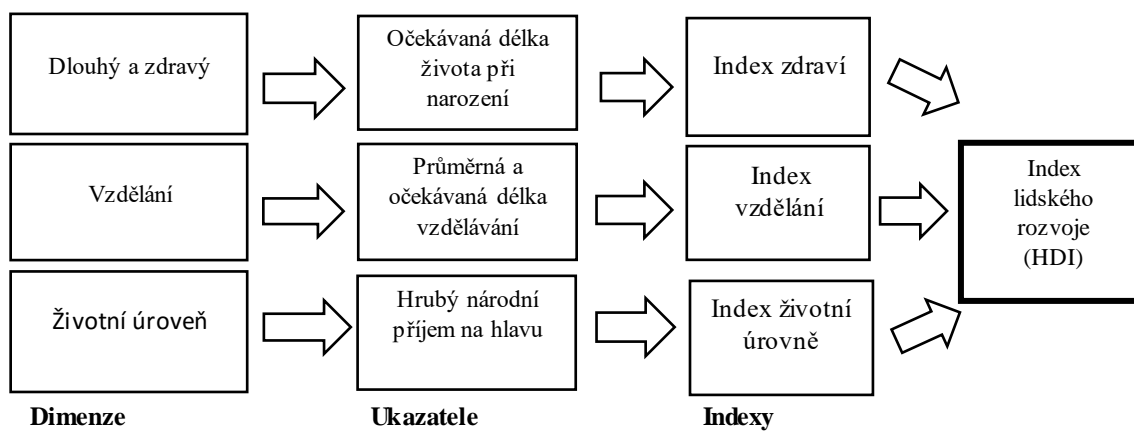
¹⁰⁵ SYROVÁTKA, M. *Jak (ne)měřit kvalitu života: Kritické pohledy na index lidského rozvoje*, 2008. Dostupné z: <<http://mv.iir.cz/article/view/286>>.

¹⁰⁶ UNDP, *Technical Notes 2015*, [online]. 2015[cit. 2017-03-03]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2015>>.

¹⁰⁷ UNDP, *Human Development Report, 2010*, New York: Palgrave Macmillan.

¹⁰⁸ UNDP, *Technical Notes 2015*, [online]. 2015[cit. 2017-03-03]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2015>>.

Konstrukce indexu HDI je pro lepší přehlednost zobrazena graficky na schématu níže:¹⁰⁹

¹⁰⁹ UNDP, *Technical Notes 2015*. [online]. 2015[cit. 2017-03-03].

Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2015>>

3.4 Pořadí států dle HDI

Po vypočítání celkového indexu HDI lze země zařadit do následujících kategorií. Původně od roku 1990 spadaly státy pouze do třech kategorií – vysoký lidský rozvoj, střední lidský rozvoj a nízký lidský rozvoj. Pro zařazení státu do uvedených kategorií byly pevně stanovené hranice. Od roku 2010 už nebyly hranice pevně stanoveny, ale určeny pomocí kvartilů aktuálně naměřených hodnot HDI. Příčinou takové změny bylo zařazení geometrického průměru při výpočtu HDI. Pomocí takového způsobu výpočtu HDI došlo ke snížení výsledných hodnot indexu i přesto, že se u těchto států nezměnily hodnoty dílčích ukazatelů. Důvodem byl také zvyšující se počet zemí v kategorii vysoký lidský rozvoj. Bylo nutné tyto státy zařadit do příslušné kategorie a zároveň je od sebe odlišit. V roce 2014 se opět přístup ke klasifikaci států vrátil k pevně stanoveným hranicím, které platí i v současnosti. Dle UNDP 2016 jsou v současnosti platné následující údaje v tabulce:¹¹⁰

Kategorie (pořadí států)	Pevně stanovené hodnoty
Velmi vysoký lidský rozvoj	0,800 – 1
Vysoký lidský rozvoj	0,700 - 0,799
Střední lidský rozvoj	0,550 – 0,699
Nízký lidský rozvoj	0 – 0,549

Do kategorie *velmi vysoký lidský rozvoj* patří státy s hodnotou HDI v rozmezí od 0,8 do 1. Mezi takové státy patří například Norsko s hodnotou 0,949, a tudíž je i na prvním místě v žebříčku naměřených hodnot HDI. Druhou nejvyšší hodnotu 0,939 vykazuje Austrálie. Do této kategorie řadíme i Českou republiku s hodnotou 0,878, která se umístila na 28. místě. Hraniční hodnota 0,800 v této kategorii patří Kuwaitu.

Hranicí pro kategorii *vysoký lidský rozvoj* jsou hodnoty od 0,7 do 0,799. Mezi takové vyspělé státy patří např.: Rusko na 49. místě s hodnotou 0,804. Čína zaujímá 90. pozici

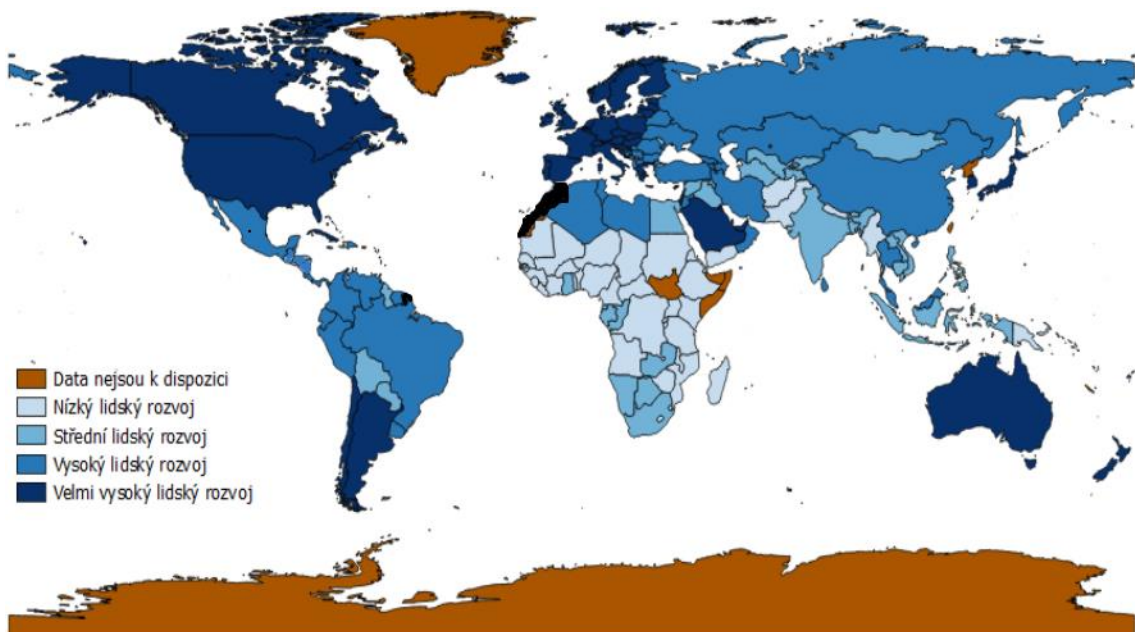
¹¹⁰ HDR.UNDP.ORG. *Human Development Reports. International Human Development Indicators.* [online]. 2016[cit. 07-07-2017]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/countries>>.

s hodnotou 0,738. Nejnižší hodnota HDI v této kategorii s číslem 0,704 byla naměřena na ostrově Samoa, který se tak umístil na 104. místě.

V kategorii *střední lidský rozvoj* se umístily státy s hodnotami HDI od 0,55 do 0,699. Nejvyšší hodnotu 0,698 zaujímá na 108. místě Botswana. Na paty ji šlape Egypt na 111. místě s hodnotou 0,691. Pákistán zaujímá nejnižší pozici v této kategorii a s hodnotou 0,550 se řadí na 147. místo ve světovém žebříčku.

Jak můžeme vidět na obrázku níže, *nízký lidský rozvoj* je typický pro země subsaharské Afriky. Do takové kategorie se řadí země s naměřenou hodnotou HDI od 0 do 0,549. Nejvyšších hodnot z této kategorie dosahuje Sýrie, která zaujímá 149. místo s hodnotou 0,536. Druhá nejvyšší hodnota 0,531 patří Tanzánii a zaujímá tak 151. místo. Nejnižší hodnoty a poslední 187. místo ve světovém žebříčku zaujímá Niger. Pro rok 2016 dosahují jeho hodnoty HDI 0,353.

Státy jednotlivých kategorií jsou znázorněny na obrázku níže.¹¹¹

¹¹¹ Obrázek přepracován na základě údajů pro rok 2016 z UNDP. Dostupné online z: <<http://hdr.undp.org/en/countries>>. Původní obrázek je dostupný zde: JANŮ, J. *Vícekritériální analýza indexu lidského rozvoje*. Praha, 2014. Diplomová práce. Vysoká škola ekonomická. Fakulta informatiky a statistiky. Vedoucí práce Vlasta STRÍŽOVÁ.

3.4.1 HDI České republiky

Jak již bylo zmíněno, index HDI byl poprvé aplikován v roce 1990. Od té doby můžeme mapovat úroveň lidského rozvoje nejen v České republice, ale u všech států celého světa. Z tabulky níže může vidět hodnoty indexu HDI v časovém rozpětí od roku 1990 do 2016.

Podle statistik UNDP patřila Česká republika od roku 1990 do roku 1996 do kategorie zemí s vysokým lidským rozvojem. Za tuto dobu se hodnoty zvýšily z čísla 0,761 na hodnotu 0,797. Od následujícího roku 1997 se Česká republika posunula do kategorie zemí s velmi vysokým lidským rozvojem. V roce 1997 ukazovaly hodnoty HDI číslo 0,802. Od té doby Česká republika zaznamenává pouze zvyšující se výsledné hodnoty indexu HDI. Nejvyšší hodnota byla zaznamenána pro rok 2016 s číslem 0,878.¹¹²

Naměřené hodnoty dimenzionálních ukazatelů pro rok 2016 ukazují následující hodnoty: očekávaná délka života při narození 78,8 let, očekávaná délka vzdělávání 16,8 let, hrubý národní příjem na osobu činil 28,144 USD.¹¹³

Vývoj HDI v ČR od roku 1990 do 2016¹¹⁴

Rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
HDI	0,761	0,759	0,761	0,767	0,776	0,785	0,797	0,802	0,802

1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
0,811	0,821	0,828	0,833	0,839	0,840	0,847	0,851	0,856

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
0,858	0,859	0,861	0,864	0,865	0,871	0,875	0,878	0,878

¹¹² HDR.UNDP.ORG. *Human Development Reports. Data.* [online]. 2016[cit. 2017-03-05]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/data>>.

¹¹³ HDR.UNDP.ORG. *Human Development Reports. Human Development Indicators.* [online]. 2016[cit. 2017-03-05]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/CZE>>.

¹¹⁴ HDR.UNDP.ORG. *Human Development Reports. Data.* [online]. 2016[cit. 2017-03-05]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/data>>.

3.4.2 Nevýhody HDI

Za dobu 27 let, kdy je index každoročně využíván a publikován ve Zprávě o lidském rozvoji, vznikla okolo tohoto indexu určitá komunita lidí. Součástí takové komunity tvoří kladné názory zastánců HDI a stejně tak negativní připomínky odpůrců tohoto indikátoru. Ve finále jsou tyto dva protiklady pro HDI přínosem, protože na základě kritického posouzení jsou eliminovány jeho nedostatky.

Kritika HDI je pochopitelná, protože se tento index snaží mapovat široký záběr lidského rozvoje. Přičemž vymezení pojmu lidského rozvoje je samo o sobě velmi mlhavé. Srinivasan tvrdí, že na základě HDI můžeme jen sotva udělat závěr týkající se procesu lidského rozvoje a označil tento indikátor za zbytečný. Podle Srinavasana nepodává žádné nové informace a pouze informuje o tom, co měřily dosud známé ukazatele¹¹⁵ I když, tato kritika byla napsána po odstartování výpočtu HDI, je to stále diskutované téma i v současném světě. Z takových důvodů jsou vymyšleny nové přístupy jak podat ucelený a věrohodný přehled o dosaženém lidském rozvoji. Samo UNDP sepsalo nevýhody HDI, kterým musí čelit.¹¹⁶ Koncept HDI zahrnuje mnoho problémů včetně jeho měření, špatné dostupnosti dat a neporovnatelnosti časové a prostorové hladiny.

Určit **dimenze** spolu s jejich váhou tak, aby věrohodně měřily lidský rozvoj, je až nemožné. Index HDI postrádá vstupní data například v oblasti ekologie, udržitelného rozvoje, svobody a práv lidí, jenž jsou nezbytnou součástí lidských schopností, které tvoří základ teorie indexu HDI.¹¹⁷ Pokud by index HDI zahrnoval data týkající se politické svobody a demokracie, došlo by tak u některých států ke snížení jeho výsledných hodnot.¹¹⁸

UNDP získává **data** pro výpočet indexu lidského rozvoje od mezinárodních agentur. Agentury ovšem musí nejdříve tato data někde získat. UNDP se tak musí naprosto spoléhnout na kvalitu poskytnutých dat. V případě nedemokratických států to je problém,

¹¹⁵ SRINIVASAN, T.N., *Human Development: A New Paradigm or Reinvention of the Wheel? The American Economic Review*. 1994.

¹¹⁶ KOVACEVIC, M. *Review of HDI Critiques and potential Improvements*. 2010. UNDP.

¹¹⁷ KLUGMAN, J., FRANCISCO, R., a HYUNG-JIN, CH., *The HDI 2010: new controversies, old critiques. Journal of Economic Inequality*. 2011.
Dostupné z: <<http://search.proquest.com.zdroje.vse.cz/docview/873854732?accountid=17203>>.

¹¹⁸ SYROVÁTKA, M. *Jak (ne)měřit kvalitu života Kritické pohledy na index lidského rozvoje*. [online]. 2008 [cit. 07-06-2017].
Dostupné z: <http://www.development.upol.cz/uploads/dokumenty/Syrovatka_HDI.pdf>.

protože odtud pochází nejméně věrohodná data. Vyskytuje se pak otázka, zda například Čína nebo Kuba doopravdy dosahuje takové úrovně ve vzdělání nebo zdraví, jako prezentují výsledky v těchto dimenzích.¹¹⁹ Až 34% států se z důvodu chybných dat nachází v jiné kategorii (podkapitola 2.4) než by měly být. Důvodem je **chybné měření a revize**, změna **metodiky výpočtu HDI** a **posouvání hranic pro klasifikaci států** do jednotlivých kategorií. I když kategorizace států nemusí na první pohled působit důležitě, v praxi je tomu jinak. Podle zařazení státu do určité kategorie se určuje míra humanitární pomoci nebo cenová politika.¹²⁰

¹¹⁹ SYROVÁTKA, M. *Jak (ne)měřit kvalitu života Kritické pohledy na index lidského rozvoje*. [online]. 2008 [cit. 07-06-2017].

Dostupné z: <http://www.development.upol.cz/uploads/dokumenty/Syrovatka_HDI.pdf>.

¹²⁰ WOLF, H., CHONG, H., & Auffhammer, M. *Classification, Detection and Consequences of Data Error: Evidence from the Human Development Index*. V *The Economic Journal*, str. 843-870.

Dostupné z: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-0297.2010.02403.x/full>>.

4. Další možnosti hodnocení lidského rozvoje

Mezi nejdiskutovanější témata současného globalizovaného světa patří ekonomický a lidský rozvoj, chudoba a příjmové odlišnosti. Těmto citlivým tématům se v současné době věnuje Světová banka a Organizace spojených národů nejvíce. Výsledky indikátorů bohatství a chudoby jsou jedním z klíčových pro stanovení podmínek směrem k rozvojové pomoci, kde se rozvojovou zemí rozumí taková, která pochopitelně vykazuje nízké hodnoty indikátorů, to samo o sobě vypovídá o ekonomické a sociální situaci dané země.

V současné době se stále více apeluje na konstrukci indikátorů, které jsou schopné zmapovat co nejrozsáhlejší oblast, tedy ekonomický i sociální rozvoj. V následujících podkapitolách si rozebereme nejznámější z nich.

4.1 Měření ekonomického rozvoje

Ve stručnosti se touto problematikou již zabývám v podkapitole 2.5. První indikátory ekonomického rozvoje využívaly ukazatelů ekonomické výkonnosti. Na poli mainstreamové ekonomie¹²¹ se jedním z nich stal i *hrubý domácí produkt (HDP)*, který byl za účelem lepšího měření přepočítán na osobu a z důvodu lepší srovnatelnosti mezi jednotlivými zeměmi se uvádí v paritě kupní síly USD. Indikátor vyjadřuje peněžní hodnotu konečných statků a služeb, které jsou určené k finální spotřebě a vyprodukované na území daného státu jak domácími, tak zahraničními zeměmi během jednoho roku.

Dalším současným indikátorem mainstreamové ekonomie, který určuje země bohaté nebo chudé, je *hrubý národní důchod (HNI, Gross National Income - GNI)*, někdy také překládán jako hrubý národní příjem. Ukazatel GNI označuje veškerou peněžní hodnotu konečných statků a služeb vyprodukovaných výrobním faktorem v dané zemi za období jednoho roku (jak na území dané země, tak v cizině).¹²² Opět z důvodu lepšího měření

¹²¹ Mainstreamová ekonomie nebo také neoklasická či standardní ekonomie zaujímá poměrně široké místo na poli ekonomie. Klade důraz na tržní roli ekonomiky, přičemž jako hlavní prvek zdůrazňuje tržní cenu. V mikroekonomii spatřuje cíl v maximálním užítku jedince, za kterým se žene díky racionální volbě. Makroekonomické hledisko v tomto pojetí kritizuje úlohu státu v ekonomii. Zaujímá jeden z hlavních směrů ve výuce ekonomie na vysokých školách. První učebnice tohoto charakteru nesla název *Economics* jejíž autorem byl Paul A. Samuelson.

¹²² KDEM.VSE.CZ. *Indikátory Lidského rozvoje se zaměřením na chudobu v České republice*. [online]. [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <http://kdem.vse.cz/resources/relik10/PDFucastnici/Kotynekova_Kubelkova.pdf>.

a srovnatelnosti mezi zeměmi se ukazatel přepočítává na osobu a vyjadřuje v paritě kupní síly USD. Světová banka pak na základě GNI per capita dělí státy do skupin s nízkým příjmem, nízkým středním příjmem, vyšším středním příjmem a vysokým příjmem. Hranici intervalů pro zařazení do výše zmíněných skupin udává výše GNI per capita, které jsou každoročně aktualizovány Světovou bankou. Země, které jsou zařazeny do skupiny s nízkým příjmem, jsou považovány za chudé a je jim v rámci rozvojové spolupráce poskytnuta rozvojová pomoc.

V tomto případě lze říci, že čím je země bohatší, tím se daří lépe i jejím obyvatelům. Takový ale odraz skutečnosti nemusí být.¹²³ Pomalé tempo hospodářského růstu může docílit různých problémů v oblasti ekologie, sociální sféry i politických věcech (jako např.: krach finančních organizací, nedostatek surovinných zdrojů). Příklad ukazuje na ztotožňování pojmu ekonomického růstu a rozvoje. Ekonomický růst je měřitelný makroekonomickou veličinou v čase a je odrazem vývoje ekonomiky. Kdežto ekonomický rozvoj je širší pojem, který vyjadřuje rozvoj ekonomiky vcelku – ve více různých ukazatelích (někdy také nazýván vyspělost ekonomiky).¹²⁴ Lze tedy konstatovat, že Index lidského rozvoje mapuje lidský rozvoj v širším záběru. Výpovědní hodnota takového indexu je daleko věrohodnější než u strohé GNI per capita, který ukazuje pouze to, jak je stát bohatý. Naopak hodnota HDI informuje o tom, jak je stát lidsky rozvinut také pomocí základních determinantů lidského rozvoje – zdraví a vzdělání.

Podle hodnocení ekonomického rozvoje se Česká republika nachází na úrovni s vysokými příjmy a pomáhá tak rozvojovým zemím v rámci spolupráce s ostatními zeměmi.

4.2 Měření příjmové nerovnosti

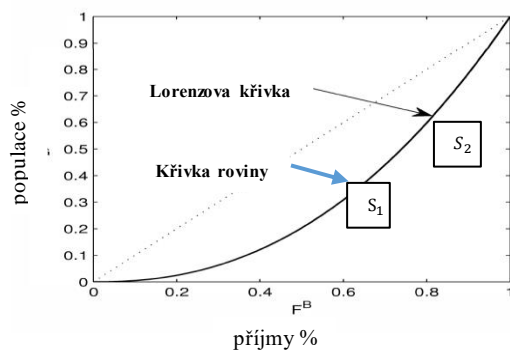
Naměřené hodnoty aktuálně užívaného ukazatele HNI podávají přehled o ročních tocích důchodů, které by měla mít ekonomika k dispozici. Důležité je ale i jejich rozdělování mezi ekonomické subjekty, respektive v rámci společnosti. K takové analýze se využívá *Giniho koeficient (GK)*, který sice není ukazatelem rozvoje jako takovým, ale je nutné ho zmínit už jen proto, že je hojně využívaný odborníky i Amartyou Senem samotným.

¹²³ ŠTĚDRŮŇ, B. a kol., *Pragnostické metody a jejich aplikace*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012. str. 197.

¹²⁴ ČADIL, J., *Regionální ekonomie: teorie a aplikace*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010. str. 152.

GK se využívá jako indikátor nerovnoměrného rozdělování důchodu.¹²⁵ Příjmová nerovnost se v grafu zobrazuje pomocí Lorenzovy křivky, která znázorňuje, jakého podílu (%) distribuovaného důchodu dosahuje určité procento lidí. Lorenzova křivka znázorňuje distribuci důchodu ve společnosti. Z této křivky vznikl Giniho koeficient, který udává velikost odklonu Lorenzovi křivky a s tím i velikost rozdílů v příjmech jednotlivců. Zde platí vztah úhlů 45° mezi Lorenzovou křivkou a tzv. křivkou roviny. Čím dál je Lorenzova křivka od křivky roviny, tím více znatelné jsou nerovnosti v příjmech. Velikost GK je od nuly do jedné. V situaci kdy bude GK roven nule dojde k úplné rovnosti rozložení příjmů. V opačném případě, tj. úplná nerovnost bude se GK rovnat jedné. Názorné grafické zobrazení Giniho koeficientu se vzorcem pro jeho výpočet, je uvedeno níže:

Grafické zobrazení Giniho koeficientu:¹²⁶

Vzorec Giniho koeficientu:

$$GK = \frac{S_1}{S_1 + S_2}$$

4.3 Měření ekonomicko - sociálního rozvoje

OSN v čele s rozvojovým programem udává stav a kvalitu života lidí po celém světě, chudobu nevýjimaje. Snaží se přijít na indikátory, které by mapovaly stav světa na základě více faktorů – proto se následující indexy také nazývají tzv. složené. Navíc, když chtěla OSN k Miléniu posoudit stav rozvoje lidské civilizace za posledních tisíc let, musela přijít s termínem odpovídajícím – rozvoj civilizace nebo lidský rozvoj. A proto se stal **index lidského rozvoje (HDI)** aktuální, o něm již pojednává celá třetí kapitola. Největší snahu Sena a dalších změřit životní poměry, kvalitu života pro většinu obyvatel

¹²⁵ HUDEC, O. a kol., *Podoby regionálního a miestneho rozvoja*. 1. vyd. Košice: TU Košice, 2009. str. 227-228.

¹²⁶ VLASTNÍ ZPRACOVÁNÍ.

příslušné země v komparaci s ostatními, vystihuje *index lidského rozvoje upravený o nerovnosti (IHDI)*, a proto bude tomuto indexu věnována celá podkapitola 4.3.1.

Dále sem patří *index lidské chudoby (HPI)*.¹²⁷ Dle Sena má chudoba více podob (stejně jako lidský rozvoj), nelze ji chápat jen v závislosti na příjmu. Vícerozměrné hodnocení chudoby se provádí pomocí indexu lidské chudoby (Human Poor Index – HPI), který byl představen v roce 2009. Index lidské chudoby měří v podstatě to samé jako index lidského rozvoje, jen se na celou věc dívá opačným pohledem. Na tři základní dimenze – délka života, vzdělání a slušná životní úroveň je nahlíženo z pohledu jejich nedostatku.

Index lidské chudoby je možný počítat dvěma způsoby. První z nich se týká rozvojových zemí (HPI-1) a byly stanoveny následující limity: pravděpodobnosti nedožitého věku 40 let při narození (%), negramotnost dospělých, nevážený průměr obyvatel, kteří nemají trvalý přístup k vodě, zastoupení podvyživených dětí do pěti let (%).

Rozvinuté země počítají s hodnotami: pravděpodobnosti nedožitého věku 60 let při narození (%), podíl dospělých bez dostatečné gramotnosti (%), počet obyvatel žijících pod hranicí chudoby, míra nezaměstnanosti trvající více jak 12 měsíců včetně.¹²⁸

Index lidské chudoby u rozvojových zemí (HPI-1) měří navíc podvýživu u dětí a přístup k požitelné vodě, zatímco u rozvinutých zemí (HPI-2) se analyzuje stav nezaměstnanosti (dlouhodobé) a nedostačující příjem. Použití rozdílných ukazatelů podává obraz o tom, jak může být chudoba podmíněna. Hodnoty intervalu v obou případech jsou od nuly do jedné. Platí zde vztah, že čím vyšší hodnota, tím více chudoby se v dané zemi vyskytuje.¹²⁹

Vícenásobný index chudoby (MPI), také známý jako multidimenzionální index chudoby, byl zveřejněn OSN v roce 2010. Následuje na již představený index lidské chudoby a zaměřuje pozornost na širší počet chudobou postižených oblastí než HPI. Tvoří ho deset ukazatelů rozdělených do třech dimenzí, těch nejvíce kritických z hlediska chudoby vůči sledovanému subjektu (osobě či domácnosti) – zdraví, vzdělání, životní úroveň.

¹²⁷ KDEM.VSE.CZ. *Indikátory Lidského rozvoje se zaměřením na chudobu v České republice*. [online].[cit. 2017-03-12].

Dostupné z: <http://kdem.vse.cz/resources/relik10/PDFucastnici/Kotynkova_Kubelkova.pdf>.

¹²⁸ JENÍČEK, V. a kol., *Vyvážený rozvoj: na globální a regionální úrovni*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010. str. 3.

¹²⁹ KDEM.VSE.CZ. *Indikátory Lidského rozvoje se zaměřením na chudobu v České republice*. [online].[cit. 2017-03-12].

Dostupné z: <http://kdem.vse.cz/resources/relik10/PDFucastnici/Kotynkova_Kubelkova.pdf>.

Jedná se o stejné dimenze jako u HDI a HPI. Výsledek je součin dvou indikátorů: počet chudých (%) a průměrná velikost chudoby.¹³⁰ Pro získání dat jsou realizovány průzkumy domácností, které strádají pokud:

- V rodině zemřelo dítě
- Došlo k podvýživě dospělého nebo dítěte
- Nikdo z členů nestudoval minimálně pět let
- Některé z dětí, mezi 1. až 8. rokem života, přestalo navštěvovat školu
- Postrádají přístup k elektřině
- Přístup k pitné vodě je delší než 30 min nebo nesplňuje MDGs
- Sanitární zařízení je společné s dalšími domácnostmi nebo neplní MDGs
- Součástí podlahy je hlína, písek nebo hnůj
- Je využíváno dřevo, dřevěné uhlí nebo hnůj k přípravě jídla
- Vlastní nejvíce jeden kus: kola, motocyklu, rádia, televize, telefonu

Indikátor hodnotí nejen velikost (rozsah) chudoby, ale také její složení. Jednotlivé ukazatele a dimenze mají stejnou váhu. Chudé domácnosti jsou takové, jejichž chudoba (strádání) dosáhla třetiny bodů.¹³¹ Díky strategii výpočtu je možné mapovat problémové oblasti (např.: nerovnoměrný výskyt chudoby v zemích, strádání v jedné dimenzi více oproti jiné). Indikátor je přínosem, protože plně odpovídá Rozvojovým cílům milénia (MDGs), mapuje nejchudší populaci a nejčastější oblasti strádání včetně územní lokace. Vícenásobný index chudoby byl v roce 2009 nahrazen Indexem lidského rozvoje.¹³²

¹³⁰ ALKIRE, S., SANTOS, M. E., *Acute Multidimensional Poverty. A new index for developing countries.* Oxford: Oxford Poverty, 2010. str 6-7.

¹³¹ UNDP, *Human Development Report. Technical Notes 2014.* [online]. [cit. 2017-03-13]. Dostupné z: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14_technical_notes.pdf>.

¹³² KDEM.VSE.CZ. *Indikátory Lidského rozvoje se zaměřením na chudobu v České republice.* [online]. [cit. 2017-03-13]. Dostupné z: <http://kdem.vse.cz/resources/relik10/PDFucastnici/Kotynkova_Kubelkova.pdf>.

4.3.1 Index lidského rozvoje upravený o nerovnosti (IHDI)

IHDI (z originálního anglického názvu *Inequality-adjusted Human Development Index*) vznikl na popud kritiky HDI. Anand a Sen tvrdí, že výsledná hodnota HDI je průměrem sledovaných ukazatelů, takže věrohodnost jediného výsledného čísla není zcela evidentní z důvodu skrývání nerovností.¹³³ Nerovnosti se skýtají mezi venkovskou a městskou populací, bohatou a chudou populací, mezi jednotlivými regiony a etnickými skupinami. IHDI byl sice sestaven na základě průměrných výsledků jednotlivých ukazatelů, ale bere v potaz jejich rozložení v populaci. IHDI lze popsat jako ukazatel reálné úrovně kvality života, kdežto HDI jako případnou nebo maximální úroveň kvality života. Když poroste nerovnost, hodnota IHDI bude klesat pod HDI. Při dokonalé rovnováze si budou oba indexy rovny.¹³⁴ V současnosti se IHDI počítá pro 151 zemí.

Metodika výpočtu není natolik odlišná od „klasického“ HDI. Počítá se ve stejných ukazatelích jako u HDI, pouze nerovnost se počítá jinak. Ukazatel očekávané délky života při narození se stanovuje jednotlivě pro věkové skupiny (např.: 1-5, 5-10, apod). U očekávané a průměrné délky vzdělávání a GNI per capita se nerovnosti určují vzhledem k individuálním odlišnostem v populaci.

Samotný výpočet obsahuje tři kroky. V prvním kroku se měří nerovnosti v dílčích složkách, a to na základě podílu geometrického průměru jednotlivců a aritmetického průměru celkové populace. Výsledek tohoto podílu se odečte od jedné. Vzorec je možné zapsat následovně:

$$N = 1 - \left(\frac{\text{geometrický průměr}_{(\text{jednotlivců})}}{\text{aritmetický průměr}_{(\text{celkové populace})}} \right)$$

¹³³ ANAND, S., SEN, A., *Human Development Index: Methodology and Measurement*. Human Development Report Office, New York, 1994, str. 19.

¹³⁴ HDR.UNDP.ORG. *Inequality-adjusted Human Development Index (IHDI)*. [online]. 2015[cit. 2017-03-13].

Dostupné z: < <http://hdr.undp.org/en/content/inequality-adjusted-human-development-index-ihdi>>.

Druhým krokem se vypočítá dílčí index upravený o nerovnosti. Hodnotu nerovnosti odečteme od jedné a vynásobíme hodnotou indexu dílčího ukazatele. Vzorec je platný pro ukazatele očekávané délky života při narození a očekávané a průměrné délky vzdělávání. V případě GNI per capita se používá jeho neredukovaná verze a při standardizaci se postupuje u všech ukazatelů stejně. Vzorec lze zapsat následovně:

$$\text{Index upravený o nerovnosti} = (1 - N) * I_{(\text{dílního ukazatele})}$$

V posledním kroku potřebujeme k výpočtu IHDI verzi „klasického“

HDI s neredukovaným GNI per capita (opět pomocí geometrického průměru). Celková nerovnost populace se spočítá:

$$\text{Celková populační nerovnost} = \frac{1}{3} (I N_{OD\check{Z}pn} * I N_{OaPDV} * I N_{nGNIpc})$$

IN – Index nerovnosti

ODŽpn – očekávaná délka života při narození

OaPDV – očekávaná a průměrná délka vzdělání

nGNIpc – neredukovaný hrubá národní příjem na osobu

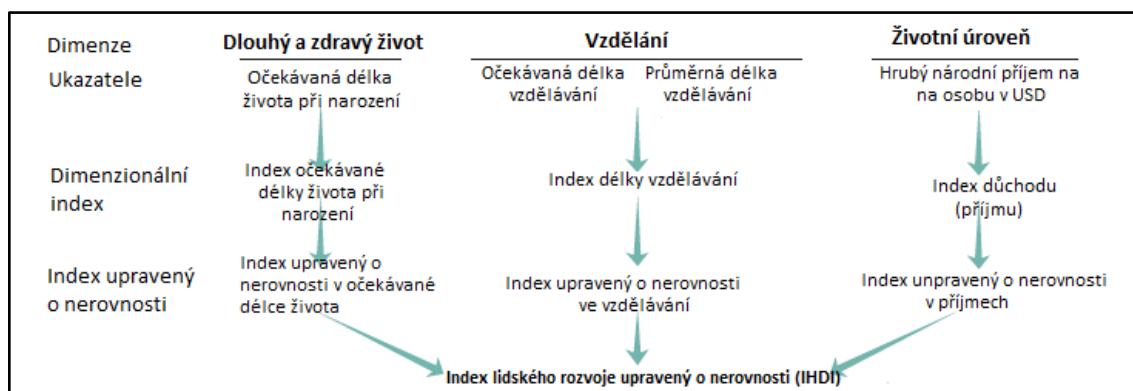
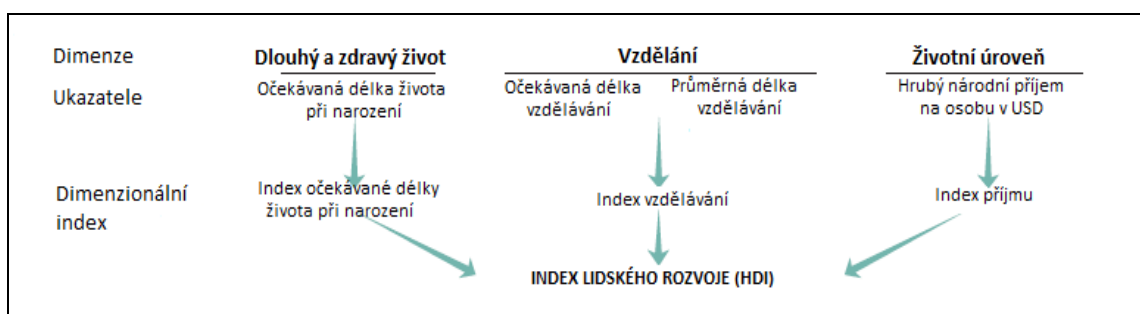
Pomocí hodnoty HDI a celkové populační nerovnosti se vypočítá IHDI, jehož nevýhodou je získání špatně dostupných dat. Data se získávají z jednoho výzkumu, který je na velmi náročný realizovat v případě velkého množství rozličných států.¹³⁵ Vzorec pro výpočet IHDI je znázorněn níže:

$$\text{IHDI} = \text{HDI} * \left(\frac{\text{Celková populační nerovnost}}{\text{HDI}_{n\text{HNP}}} \right)$$

¹³⁵ HDR.UNDP.ORG. Human Development Report 2015, Technical notes. [online]. 2015 [cit.2017-03-13]. Dostupné z: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2015_technical_notes.pdf>.

Pro jasnější orientaci v konstrukci indexů HDI a IHDI se níže nachází jejich grafické znázornění. Umístění obou schémat pod sebe umožní čtenáři objasnit rozdíly v konstrukci obou indexů.

Grafické znázornění indexu HDI a IHDI.¹³⁶

¹³⁶ VLASTNÍ ZPRACOVÁNÍ na základě UNDP.

Dostupné z: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2016_technical_notes_0.pdf>.

5. Problémy rozvoje lidstva na sklonku 20. století

„Proces přetváření organismů do jejich plnohodnotné podoby.“¹³⁷

Tak lze nazvat proces rozvoje. Koncept původem biologického rázu se dostal do sociální sféry.

Počátkem rozvojového věku¹³⁸ bývá označována řeč Harryho Trumana. V projevu apeluje na celý svět, včetně Spojených států amerických, aby svou pozornost směřoval k nerozvinutým oblastem světa a řešily tak jejich situaci.¹³⁹ Během několika následujících let se svět rozdělil na tři části – svobodný průmyslový svět, komunistický průmyslový svět a neprůmyslový „*třetí svět*“, do něhož patřily chudé, nerozvinuté země světa. Takovým zemím je v rámci rozvojové spolupráce poskytována rozvojová pomoc.¹⁴⁰

5.1 Rozvojové země

Při charakterizování rozvojových zemí je třeba brát v potaz proces dlouhodobého vývoje a brát tento význam s ohledem na ekonomiky rozvinutých zemí. Označení *rozvojové země*¹⁴¹ se začalo oficiálně používat od prvního zasedání Organizace spojených národů při Konferenci obchodu a rozvoje (UNCTAD) roku 1964.¹⁴² Dle UNCTAD obsahuje toto označení kritérium politické samostatnosti a bývá charakterizován sociálně-ekonomickými vztahy. Patří sem některé země Afriky, Ameriky, Asie, Evropy a Oceánie. Světová banka jako rozhodující kritérium stanovila úroveň důchodu přepočteného

¹³⁷ ESTEVA, G. *Development*. In Sachs, W. *The Development Dictionary. A guide to knowledge as power*. London, 1992.

¹³⁸ Rozvojový věk – období, ve kterém se globální země na Severu (rozvinuté země) snaží posílit globální země na Jihu (nerozvinuté a zaostalé země).

¹³⁹ TRUMAN, HARRY S. Truman's Inaugural Address. Harry S. Truman Library and Museum. 1949. Dostupné z: <http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/50yr_archive/inaugural20jan1949.htm>.

¹⁴⁰ GUTTAL, S. *Globalisation*. In Cornwall – Eade. *Deconstructing Development Discourse Fuzzwords*. Warwickshire: Practical Action Publishing LTD, 2010.

¹⁴¹ Poválečné období a období kolonizace užívalo pro označení těchto zemí název *zaostalé země*, jenž později v 50. letech vystřídal termín třetí svět. Období 60. let po získání politické nezávislosti se rozšířil termín méně rozvinutých zemí, který poukazyval na rozdíl mezi méně a více rozvinutými zeměmi. Další pojmenování země zaostávající ve vývoji v naší terminologii nezklidila příliš velkou slávu. Pro současný svět je typické využití termínu rozvojová země.

¹⁴² ADAMCOVÁ, L., NĚMEČKOVÁ, T. *Rozvojová ekonomika*. 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2009, str. 16.

na osobu.¹⁴³Podle tohoto kritéria se v současnosti mezi rozvojovými státy nachází 140 zemí¹⁴⁴s nízkým příjmem, nízkým středním příjmem a vyšším středním příjmem.¹⁴⁵

Když rozvojové země dosáhly politické samostatnosti, největší úsilí bylo směřováno k rychlému ekonomickému růstu a méně pozornosti se věnovalo sociálním otázkám. To mělo za následek, že neřešené sociální problémy nabraly nečekaných obrátok. Nejzávažnější sociální problémy rozvojových ekonomik jsou: nezaměstnanost a populační růst, chudoba, nedostatečné zajištění ekonomické a sociální funkce (zejména průměrný dožitý věk jde ruku v ruce s nízkou úrovní zdravotní péče. Nízká úroveň vzdělání zase souvisí s velkým procentem negramotných obyvatel). Rozvojové země vykazují i nízké hodnoty indexu HDI.

5.1.1 Kategorie rozvojových zemí

Mnoho organizací mezinárodního typu přichází s vlastním specifickým rozvojových zemí. Z toho důvodu, že jednotlivé země vykazují sice společné znaky, ale i nadále zůstávají heterogenní skupinou. Pro definování problémů v rozvoji lidstva nemusíme jmenovat všechny kategorie rozvojových zemí. K tomu postačí definovat následující nejčastěji využívané kategorie.¹⁴⁶ V poznámkách najdeme vždy výčet zemí těchto kategorií,

¹⁴³ CIHLEKOVÁ A KOL. *Světová ekonomika a nová jevy a perspektivy*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, str. 217.

V roce 1990 Světová banka definovala pojem extrémní chudoby. V takové situaci si musí lidé vystačit s 1 americkým dolarem (USD) na den. Později se tato částka zvýšila na 1,25 USD na den.

¹⁴⁴ **Rozvojové země:** Afghánistán, Albánie, Algerie, Americká Samoa, Angola, Argentina, Arménie, Azerbajdžán, Bangladéš, Belarus, Belize, Benin, Bhútán, Bolívie (Plurinational State of), Bosna a Hercegovina, Botswana, Brazílie, Bulharsko, Burkina Faso, Burundi, Kambodža, Kamerun, Kapverdy, Střední Afrika, Čad, Čína (kromě Hong Kongu a Taiwanu), Kolumbie, Komoros, Kongo, Kongo dem. rep., Rep., Costa Rica, Côte d'Ivoire, Kuba, Djibouti, Dominica, Dominikánská Republika, Ekvádor, Egypt, Arabská rep., El Salvador, Equatorial Guinea, Eritrea, Etiopie, Fiji, Gabon, Gambie, Georgia, Ghana, Grenada, Guatemala, Guinea, Guinea-Bissau, Guyana, Haiti, Honduras, Indie, Indonesie, Islámská rep. Irán, Irák, Jamaica, Jordán, Kazachstán, Kenya, Kiribati, Korea, dem. lidová rep. Republic Severní Korei, Kosovo, Kyrgyzstán, Lao PDR, Lebanon, Lesotho, Libérie, Libye, Makedonie, FYR, Madagaskar, Malawi, Malaisie, Maledivy, Mali, Marshalovi ostrovy, Mauritanie, Mauricius, Mexiko, Mikronésie, Federální stát Moldávie, Mongolsko, Montenegro, Maroko, Mozambik, Myanmar, Namibie, Nepál, Nikaragua, Niger, Nigerie, Pákistán, Palau, Panama, Papua Nová Guinea, Paraguay, Peru, Filipíny, Rumunsko, Ruská Federace, Rwanda, Samoa, São Tomé and Príncipe, Senegal, Srbsko, Sierra Leone, Solomonské ostrovy, Somálsko, Jižní Afrika, Jižní Súdán, Srí Lanka, Sv. Lucie, Sv. Vincent a Grenadina, Súdán, Surinam, Svazijsko, Syrská Arabská republika, Tádžikistán, Tanzánie, Thajsko, Timor-Leste, Togo, Tonga, Tunisko, Turecko, Turkmenistán, Tuvalu, Uganda, Ukrajina, Uzbekistán, Vanuatu, Venezuela, Vietnam, Západní břeh a pásmo Gazy, Rep. Jemen, Zambie, Zimbabwe.

¹⁴⁵ SSR.ORG. Developing Countries. [online]. 2016[cit. 07-11-2017]. Dostupné z: <<http://www.ssr.org/DevelopingCountries>>.

¹⁴⁶ CIHLEKOVÁ A KOL. *Světová ekonomika. Nové trendy rozvoje*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, str. 273.

přičemž jsou tučně zvýrazněné ty země, které se nachází ve všech třech skupinách – HIPCs, LDCs, LIEs – konkrétně s číslem 31 zemí.

5.1.1.1 Vysoce zadlužené chudé země (HIPC)

Mezinárodní zkratkou pro tyto země je označení anglického původu *HIPCs* – *Heavily Indebted Poor Countries*. Skupina HIPCs je charakterizována na základě vymezení Mezinárodního měnového fondu a Světové banky.¹⁴⁷ Pro tuto skupinu zemí je specifická vysoká míra zadlužení a chudoby.

Podle současných údajů Světové banky se v kategorii pohybuje 39 států, z nichž většina států je původem ze subsaharské Afriky. Obavy stále narůstají, neboť ve statistikách populace každým rokem hojně narůstá, a tím se stěžují životní podmínky. Jak tvrdí sama Cihelková: „Příčinou zaostávání rozvojových zemí je v první řadě velký populační růst nikoliv nedostatečný ekonomický.“¹⁴⁸ Tento fakt potvrzují údaje Světové banky znázorněné v tabulce níže. Od roku 1990 až po současnost se hodnoty populačního růstu pouze zvyšují. Pro představu jsem vybrala časové období let od roku 2013 do 2016 a sestavila tabulku (viz níže). Součástí jsou číselné údaje ukazující počet obyvatel v období jednoho roku a hustotu obyvatel v km².

Populační růst HIPC zemí¹⁴⁹

Ukazatel/ Rok	2013	2014	2015	2016
Počet obyvatel celkem	685 401 960	704 745 420	724 482 652	744 602 976
Hustota obyvatel km ²	34,7	35,7	36,7	37,7

5.1.1.2 Nejméně rozvinuté země (LDCs)

Další specifickou skupinou rozvojových zemí jsou nejméně rozvinuté země, z anglického překladu *Least Developed Countries* – *LDCs*. Tento název označuje nejvíce chudé a zaostalé země světa. OSN charakterizovala toto označení za účelem zvláštní asistence ve světovém hospodářství takající se nejméně rozvinutých zemí. Podle Harmáčka bylo

¹⁴⁷ TAMTÉŽ.

¹⁴⁸ TAMTÉŽ.

¹⁴⁹ DATABANK. WORLD BANK. ORG. *World Development Indicators – Preview, Heavily Indebted Countries*. [online]. [cit. 2017-03-10].

Dostupné z: <<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=HPC>>.

v roce 1971 na seznamu 25 zemí. K současnému stavu je v této kategorii celkem 47 států. Největší podíl na účasti patří subsaharské Africe s číslem 34 států.

Státy označené zkratkou LDCs musí splňovat následující kritéria: **nízký příjem** (GNI pod 992 USD), **slabé lidské zdroje** (míra podvyživenosti, míra dosaženého vzdělání dospělých, míra úmrtnosti a míra zápsaných dětí do škol), **ekonomická zranitelnost** (zaměřuje se na vnější vlivy, které není možné nikterak ovlivnit - např.: počet mrtvých nebo zraněných v důsledku přírodní katastrofy), **míra populace větší než 75 miliónů obyvatel** (adekvátní míra populace souvisí s možností spolehlivěji poskytovat pracovní místa). Následující tabulka zachycuje roční populační růst nejméně rozvinutých zemí (celkem). Zde můžeme vidět, že populace těchto zemí neustále stoupá.

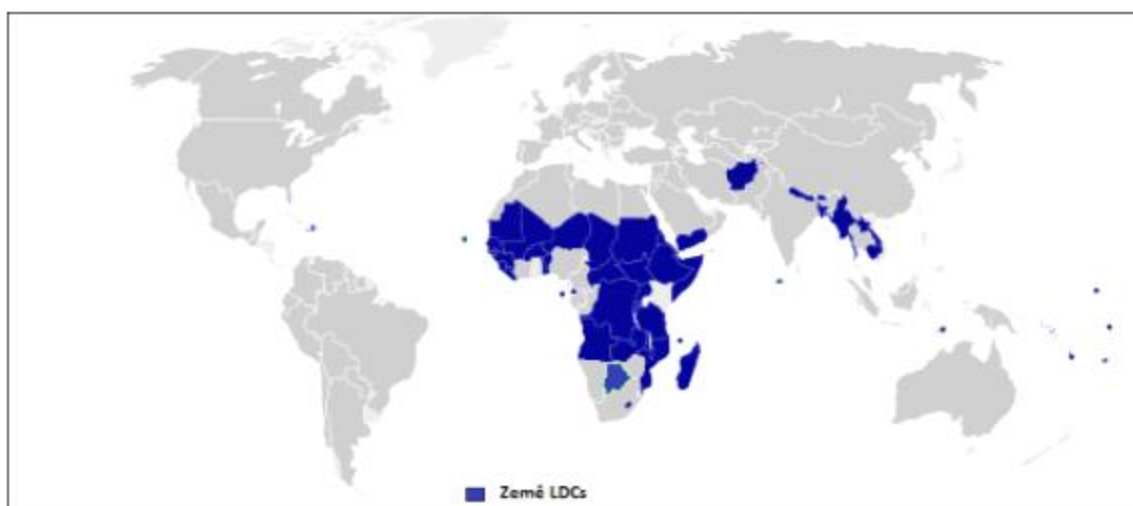
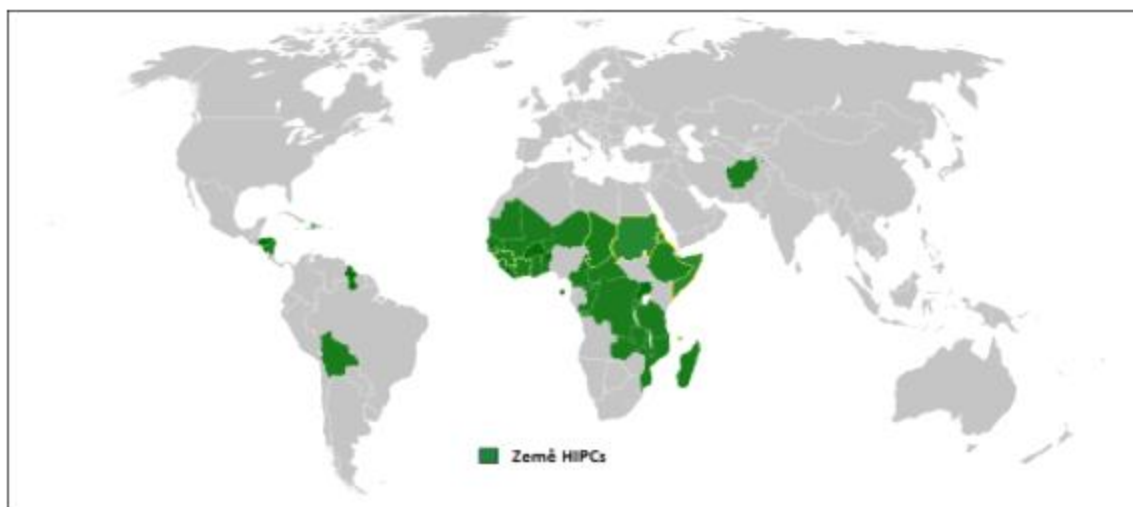
Populační růst nejméně rozvinutých zemí (celkem)¹⁵⁰

Ukazatel/ Rok	2013	2014	2015	2016
Počet obyvatel celkem	913 177 742	935 321 745	957 806 497	980 609 415
Hustota obyvatel km²	45,3	46,4	47,6	48,7

¹⁵⁰ DATABANK. WORLDBANK.ORG. *World Development Indicators – Preview, Least Developed Countries*. [online]. [cit. 2017-03-10].
Dostupné z: <<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=LDC>>.

Následující mapy zachycují rozřazení zemí do skupiny HIPCů a LDCů. Pro rok 2016 UNDP uvádí země HIPCů¹⁵¹ s číslem 39 a země LDCů¹⁵² s číslem 47.

Země HIPCů a LDCů.¹⁵³

¹⁵¹ Země HIPCů: **Afgánistán**, Angola, Bangladéš, **Benin**, Bhútán, **Burkina Faso**, **Burundi**, Kambodža, **Střední Afrika**, **Čad**, **Komoros**, **Kongo dem. rep.**, Džibutí, **Eritrea**, **Etiopie**, **Gambie**, **Guinea**, **Guinea Bissau**, **Haití**, Kiribati, Lao Pdr, Lesoto, **Libérie**, **Madagaskar**, **Malawi**, **Mali**, **Mauritánie**, **Mozambik**, **Maymar**, **Nepal**, **Niger**, **Rwanda**, **Sao Tome and Principe**, **Senegal**, **Sierra Leone**, Solomonský ostrov, **Somálsko**, Jižní Sudán, **Sudán**, **Tanzánie**, Timor Leste, **Togo**, Tuvalu, **Uganda**, Vanuatu, Jemen, **Zambie**.

¹⁵² Země LDCů: **Afgánistán**, **Benin**, Bolívie, **Burkina Faso**, **Burundi**, Kamerun, **Střední Afrika**, **Čad**, **Komoros**, **Kongo**, **Kongo dem. rep.**, **Cotí D'Ivoire**, **Eritrea**, **Etiopie**, **Gambie**, Ghana, **Guinea**, **Guinea Bissau**, Guyana, **Haití**, Honduras, **Libérie**, **Madagaskar**, **Malawi**, **Mali**, **Mauritánie**, **Mozambik**, Nicaragua, **Niger**, **Rwanda**, **Sao Tome and Principe**, **Senegal**, **Sierra Leone**, **Somálsko**, **Sudán**, **Tanzanie**, **Togo**, **Uganda**, **Zambie**.

¹⁵³ VLASTNÍ ZPRACOVÁNÍ.

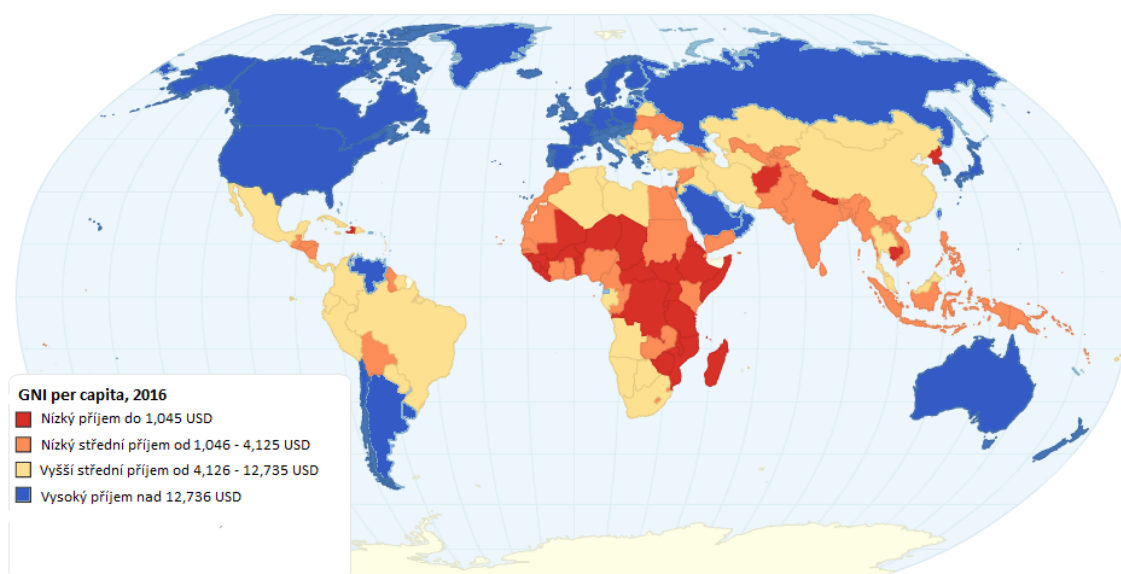
5.1.1.3 Málo rozvinuté ekonomiky (Low Income Economies, LIE)

Low Income Economies je název vytvořený Světovou bankou a překládá se do češtiny jako málo rozvinuté ekonomiky. V roce 2016 byly do této kategorie zařazeny země s hrubým národním příjmem na osobu (GNI per capita) do 1,045 USD.¹⁵⁴ V současnosti se zde nachází 31 zemí,¹⁵⁵ u kterých se populační růst opět zvyšuje.

Populační růst málo rozvinutých ekonomik (celkem)¹⁵⁶

Ukazatel/ Rok	2013	2014	2015	2016
Počet obyvatel celkem	607 987 351	624 759 914	641 858 608	659 272 676
Hustota obyvatel km ²	45,4	46,7	48	49,3

Obrázek¹⁵⁷ níže zobrazuje rozdělení zemí podle hrubého národního příjmu na hlavu (GNI per capita) za rok 2016. Červeně označené jsou země s nízkým příjmem. Podle UNDP jsou rozvojové země znázorněné červenou, ořažovou a žlutou barvou.

¹⁵⁴ DATAHELPDESK.WORLDBANK.ORG. *World Bank Country and Lending Groups*. [online]. [cit. 2017-03-10]. Dostupné z: <<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-World-bank-country-and-lending-groups>>.

¹⁵⁵ Málo rozvinuté ekonomiky (ekonomiky s nízkým příjmem): Afghánistán, Benin, Burkina Faso, Burundi, Střední Afrika, Čad, Komoros, Kongo dem. rep., Eritrea, Etiopie, Gambie, Guinea, Guinea Bissau, Haiti, Lidová dem. rep. Korei, Libérie, Madagaskar, Malawi, Mali, Mozambik, Nepál, Niger, Rwanda, Senegal, Siera Leone, Somálsko, Jižní Súdán, Tanzánie, Togo, Uganda, Zimbabwe.

¹⁵⁶ DATABANK. WORLDBANK.ORG. *World Development Indicators – Preview, Least Developed Countries*. [online]. [cit. 2017-03-10]. Dostupné z: <<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=LDC>>.

¹⁵⁷ VLASTNÍ ZPRACOVÁNÍ na základě UNDP a WORLDBANK. Dostupné z: <<http://databank.worldbank.org/data/download/GNIPC.pdf>>.

5.2 Sociálně-ekonomická struktura rozvojových zemí

Pro rozvojové ekonomiky je typický vysoký podíl zaměstnanosti a prvovýroby, zejména v zemědělském a těžebním odvětví (**tradiční struktura zaměstnanosti**). V produkci se rozvojové země přibližují rozvinutým ekonomikám. Po průmyslu a zemědělství nejvíce převažuje sektor služeb. Klíčovou úlohu však plní zemědělství, které zaměstnává přes 50 % obyvatelstva. I když je zemědělství důležitým sektorem zajišťující obživu pro stále rostoucí počet obyvatel, v některých regionech musí stále čelit **hladu a bídě**. Nejvíce trpí hladem lidé v oblasti subsaharské Afriky a jihovýchodní Asii.

Rozvojové země vykazují značnou **závislost na jejich někdejších koloniálních státech** – rozvinutých ekonomikách. Tento fakt se projevuje zejména v zahraničním obchodu (např.: rozvojové země importují přibližně 60 % celkového zboží z rozvinutých zemí. Oproti tomu rozvinuté země importují pouze 20 %. Pokud jde o vývoz surovin, ten činí u rozvojových zemí 20 %). S tím souvisí velká **zadluženost a zpomalení přísunu kapitálu** do rozvojového světa. Díky uplynulé době bychom mohli rozvojové země charakterizovat spíše jako vývozce kapitálu než dovozce. V tom nás utvrzuje fakt zvyšujícího se zájmu o vývoz ropy z nově industrializovaných států na jihovýchodu Asie. Rozdíly jsou i v investiční aktivitě, mezitím co do Číny, Brazílie a Mexika přibylo okolo 50 % přímých zahraničních investic. I ty nejchudší země světa se musely spokojit s nepřímými zahraničními investicemi ve výši 0,5 %.¹⁵⁸

Nyní zaměříme pozornost na sociální strukturu. Největším problémem v rozvojových zemích se ukázal **populační růst**, který dosahuje enormních rozsahů. Doposud, až na výjimky, se problém nepodařilo úspěšně vyřešit. Podle současných údajů Světové banky žije na světě okolo 6 miliard lidí, přičemž 5 miliard pochází ze zemí s nízkým nebo středním důchodem. Ročně počet stoupne v průměru o 100 milionů lidí, takže za 25 let stoupne počet obyvatel v rozvojových zemích o 2 miliardy (97 % celkového přírůstu). V letech 1980 - 1998 činil populační růst v zemích s nízkým a středním důchodem 1,6 %, zatímco země s vysokým důchodem zaznamenaly nárůst 0,6 %. Subsaharská Afrika dosahuje 3 % přírůstu obyvatel každý rok, a tak východní a jihovýchodní Afrika znamená v tomto ohledu hrozbu, protože populační růst je zde vyšší než produkce, a to nestačí k pokrytí potřeb obyvatelstva. Z těchto důvodů postihují tyto části světa hladomory

¹⁵⁸ CIHLEKOVÁ A KOL. *Světová ekonomika a nová jevy a perspektivy*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, str. 218.

a chudoba (viz. níže). Naopak v jihovýchodní Asii se problém populačního růstu podařilo snížit alespoň pod 2 %.

S populačním růstem se samozřejmě zvyšuje i skrytá **nezaměstnanost**. V současném světě je okolo 900 milionů nezaměstnaných lidí a velké procento patří k rozvojovým zemím. Z toho plyne obrovské množství pracovních sil. Míra nezaměstnanosti v subsaharské Africe je vyčíslena celkově na 70 %, přičemž ve městech dosahuje nezaměstnanost 20 %. Míra nezaměstnanosti se v jednotlivých regionech liší zejména podle vyspělosti rozvojové země.¹⁵⁹ Podle OSN se v roce 2012 nezaměstnanost zvýšila na 202 milionů lidí celkového světa. Vize OSN jsou takové, že v letech 2015 - 2030 bude zapotřebí vybudovat nových 470milionů pracovních míst. Průmyslová výroba a zpracování zajišťuje až 50 - 60 % pracovních míst.¹⁶⁰

Regionální rozložení obyvatelstva (%)¹⁶¹

Svět	100
Rozvinuté země	15,6
Rozvojové země	77,8
Afrika	12,0
Subsaharska afrika	10,9
Asie	52,1
Čína	21,1
Indie	16,6
Ostatní země Asie	14,4
Střední východ a Evropa	5,0
Latinská Amerika	8,5
Transformující země	6,6

¹⁵⁹ CIHLEKOVÁ A KOL. *Světová ekonomika a nová jevy a perspektivy*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, str. 219-220.

¹⁶⁰ OSN. CZ. *Fakta o nezaměstnanosti*. [online]. 2016 [cit.2017-03-09].

Dostupné z: <<http://www.osn.cz/sdg-8-podporovat-trvaly-inkluzivni-a-udrzitelny-hospodarsky-rust-plnou-a-produktivni-zamestnanost-a-dustojnou-praci-pro-vsechny/fakta-o-zamestnanosti/>>.

¹⁶¹ CIHLEKOVÁ A KOL. *Světová ekonomika a nová jevy a perspektivy*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, str. 220.

V návaznosti na předešlé odstavce nám vyplyne další globální problém současného světa – **chudoba**. Necelá polovina lidí z celé planety tj. 3 miliardy žije za méně než 2 USD na den a pětina přibližně 1,3 miliardy s 1 USD na den. Přibližně 45 % lidí těmito podmínkami žije v jižní Asii. V bohatých zemích je podvyživených méně než 5 % všech pětiletých dětí, kdežto v chudých zemích je to až polovina dětí. I přestože se globální podmínky bohatství, technických možností za poslední století zlepšily, zůstává fenomén chudoby a hladu pořád aktuálně diskutovaným tématem. Důvodem je nevyrovnané rozdělení těchto výhod. Příjem nejbohatších zemí je v průměru 37krát vyšší než příjem v nejchudších zemích. V jižní a jihovýchodní Asii se počet lidí, kteří žijí s 1 USD na den, snížil ze 42 milionů na 28 milionů. Zatímco počet chudých obyvatel se zvýšil v subsaharské Africe a Latinské Americe. Na portálu OSN uvádí Světová banka, že za poslední desetiletí se až 95 % chudoby soustředilo do regionů: subsaharská Afrika, jižní Asie, Oceánie a východní Asie. Podle veškerých informací se chudoba snižuje, prohlubuje se pouze tam, kde vznikají konflikty, nebo je země závislá na vývozu komodit. Z tabulky níže vidíme procentuální pokles chudoby v regionech z roku 2012 na rok 2015, přičemž obrovské procentuální zastupení chudoby v regionu subsaharské Afriky. Rozdíl celkových hodnot ve sledovaných obdobích činil 16,4 %. Tudíž během dvou let došlo ke snížení chudoby o 16,4 %.

Pokles chudoby v regionech (%)¹⁶²

Region/Rok	2012	2015
Východní Asie a Oceánie	7,2 %	4,1 %
Latinská Amerika a Karibik	6,2 %	5,6 %
Jižní Asie	18,8 %	13,5 %
Subsaharská Afrika	42,6 %	35,2 %
Celkem	74,8 %	58,4%

Rozvojové země zaostávají ve všech směrech rozvinutých zemí. Největším sociálním problémem je však **zdravotní péče**. Zdravotnické výdaje jsou v rozvojové zemi více než dvakrát nižší oproti rozvinuté zemi. V těchto zemích převládají soukromé výdaje nad veřejnými, a to se ve své podstatě odráží na sociální infrastruktuře a jiných ukazatelích

¹⁶² OSN. CZ. Světová banka: extrémní chudoba se snížila pod 10 %. [online]. 2015 [cit. 2017-03-09]. Dostupné z: <<http://www.osn.cz/svetova-banka-extremni-chudoba-se-snizi-pod-10/>>.

jako například počet lůžek k poměru obyvatelstva a počet lékařů. Poměr těchto ukazatelů je taktéž dvakrát vyšší u rozvinutých zemí. Pro představu, v rozvojovém státě připadá na 1,2 lékaře 1000 obyvatel, pro které je v nemocnici k dispozici 2,7 lůžek. Kromě dosahu zdravotní péče je tu ale i jiné riziko – kvalita poskytované zdravotní péče.¹⁶³

Podobná situace jako je ve zdravotní sféře je i ve **školství**. Od konce 2. světové války sice klesl počet negramotných, ale obrovské rozdíly přetrvávají dodnes, zejména ve středním a vysokém vzdělání. Stále v rozvojových zemích přetrvává počet negramotných. Poměr učitelů a žáků je 1:36, oproti tomu v rozvinutých zemích je to o polovinu méně, a tudíž 1:18.

Značná váha problémů je přikládána i energii vynaložené při **zbrojení**, místo řešení aktuální situace. Konflikty a vojenské výdaje s tím spojené mají nepříznivý dopad na rozvoj postižených zemí (např.: Honduras, Nikaragua).

Země navíc přispívají ve stále větší míře ke **znečištění ovzduší a životního prostředí**. Další tendencí rozvojových zemí je nevratná devastace půdy a přírodních surovin. Chudé přelidněné státy řeší krizi, zda produkovat ekologicky anebo provozovat výrobu i v případě znečištění. Vzhledem k tomu, že globální problémy (např.: oteplování, mýcení lesů, hubení biologických druhů) současnosti stále nabírají na své váze, nemá smysl stěhovat neekologické provozy do třetího světa.

Samotná formulace návrhu řešení situace a její nutná realizace s postupně vyvíjejícími se výsledky v rámci socio - ekonomických problémů rozvojového světa trvá několik desítek let a je to proces velmi složitý. Možné intervence a pomoc rozvinutých států je vhodná a poněkud i žádaná. V průběhu několika vývojových dekad lze konstatovat, že veškerá snaha usilí, jenž bylo vynaloženo, přineslo dosti skromné výsledky. Nerovnosti mezi nejbohatšími a nejchudšími státy se v průběhu historie pouze zvyšovaly. V boji se světovými problémy a chudobou se nedařilo dobrat příznivých výsledků, a proto OSN do nového tisíciletí stanovila nové cíle tzv. *Rozvojové cíle milénia*.

¹⁶³ CIHLEKOVÁ A KOL. *Světová ekonomika a nová jevy a perspektivy*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, str. 222-223.

5.2.1 Rozvojové cíle milénia

Ačkoli se podařilo během posledních třiceti let dosáhnout jistých pokroků v oblasti redukování chudoby, pořád je na světě ještě mnoho lidí, kteří žijí v nelidských podmínkách. Díky doposud neucelenému přístupu a poněkud neprospěšné dekádě 80. let se OSN rozhodla vkročit do nového milénia s nově vytyčenými cíly, které byly nazvány *Rozvojové cíle milénia* (z anglického překladu Millenium Development Goals, MDGs). Základem programu se staly přijaté závazky (např.: rozvoji lidských práv v oblasti hospodářských, sociálních a kulturních věcí, rozvoji zaměstnaneckých práv, nutnost redukování diskriminace žen, především právo všech lidí žít bez hladovění) mezinárodních summitů a konferencí již v průběhu 90. a 20. let.¹⁶⁴ Praotcem dokumentu MDGs se stal dokument OECD s názvem *Formování 21. století* (z anglického originálního názvu *Shaping of 21st Century*). Výbor OECD zde reprezentoval rozvojové úkoly, které později byly zakomponovány do Miléniové deklarace.

Před rokem 2000, kdy se uchylovalo k důležitému summitu tisíciletí, uvedlo OSN v čele s jeho generálním tajemníkem Kofi Ananem zprávu *We the Peoples* v jejímž odkazu se snažil podpořit rozvojové úkoly a potvrdit přijetí závazků směřující k redukování chudoby.¹⁶⁵ V říjnu 2000 podepsalo v New Yorku všech 191 členských zemí OSN Miléniovou deklaraci, která se stala závazným dokumentem v plnění následujících rozvojových cílů milénia.

Rozvojové cíle milénia 2000-2015.

Cíl	Název
1.	Odstranit extrémní chudobu a hlad
2.	Umožnit dosažení základního vzdělání všem
3.	Prosadit rovnost pohlaví
4.	Redukovat dětskou úmrtnost
5.	Zlepšit zdraví matek
6.	Dosáhnou úspěšnějšího boje s HIV/AIDS, malárií, aj.
7.	Postarat se o udržitelnost životního prostředí
8.	Zajistit světové partnerství pro rozvoj

¹⁶⁴ UN GENERAL ASSEMBLY. *United Nations Millenium Declaration*. [online.]2000 [cit. 2017-03-11]. Dostupné z: <<http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>>.

¹⁶⁵ KOFI A. ANNAN. *We the Peoples, The role of the United Nations in the 21st century*. Published by the United Nations Department of Public Information. [online] 2000. [cit. 2017-03-11]. Dostupné z: <http://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/We_The_Peoples.pdf>.

Členské země se tak zavazují plnit cíle, které by měly být jasné a měřitelné. U každé země se cíle trochu odlišují podle stavu ekonomiky a populace dané země.¹⁶⁶ Každý z uvedených cílů by měl být splněn do roku 2015, přičemž výchozím rokem je rok 1990. S cíli bylo definováno i dalších 18 podcílů a 48 ukazatelů, tzn. každý podcíl má ukazatel plnění cíle např.: cíl 1. - počet obyvatel žijících za méně než 1 USD na den v paritě kupní síly; cíl 6. – výskyt HIV v populaci 15-24 let.¹⁶⁷

Hlavním principem MDGs bylo, aby jednotlivé ukazatele byly jednoduché, snadno dostupné a měřitelné. Zároveň jsou ukazatele sestaveny tak, aby poskytovaly objektivní přehled o možných dosažených úspěších¹⁶⁸. Ke vzniku MDGs se zavázaly představitelé jak rozvinutých, tak rozvojových zemí, takže lze konstatovat, že cíle odráží potřeby obou dvou světů – rozvojového i rozvinutého, protože naopak rozvinuté státy pak v tomto případě mají jasnou vizi se směřováním svých financí a aktivit.

V roce 2002 sestavil Kofi Annan strategický plán dosažení MGDs tzv. *Millenium Project*. USA země na konferenci o financování a rozvoji slíbily, že přispějí na dosažení MDGs částkou ve výši 5 miliard dolarů. Evropská unie přispěla částkou 7 miliard.¹⁶⁹ Později v roce 2005 projekt prezentoval pod názvem *Investing in Development*, kde v podstatě doporučuje všem rozvojovým zemím přijmout intervence za účelem snížení chudoby, čemuž by měla předcházet jejich analýza potřeb pro docílení MDGs.¹⁷⁰

Téhož roku se konal Světový summit o udržitelném rozvoji (známý také jako Rio+10) v Johannesburgu. Zde se státy prostřednictvím realizačního plánu, tzv. Johannesburgské deklarace, zavázaly k dalším úkonům vedoucím k naplňování MDGs, zejména korigování chudoby, zajištění hygieny a pitné vody. Došlo zde k uznání faktu, že klíčovým faktorem rozvoje mnoha zemí je zpřístupnění trhů. Na Světovém summitu v roce 2005 došlo k jasnému potvrzení závazků stanovených již dříve v roce 2000. Summit dal navíc za vznik dokumentu, díky kterému mělo dojít k potírání chudoby každý rok až ve výši 50 miliard dolarů do roku 2010. Prozatím největší byla Konference

¹⁶⁶ NAVRÁTILOVÁ A. *Nerovný vývoj světa a rozvojová teorie*. Brno: Masarykova univerzita, 2013.

¹⁶⁷ Seznam všech ostatních ukazatelů je například dostupný zde:
<<http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Host.aspx?Content=Indicators/OfficialList.htm>>.

¹⁶⁸ FUKUDA-PARR S., *Global Development Goal Setting as a Policy Tool for Global Governance: Intended and Unintended Consequences*. [online]. 2013[cit. 2017-03-11].
Dostupné z: <<http://suintabledevelopment.un.org/content/documents/863IPCWorkingPaper108.pdf>>.

¹⁷⁰ MILLENIUM PROJECT. *About the UN Millenium Project*. [online.] 2006 [cit. 2017-03-11].
Dostupné z: <http://www.unmilleniumproject.org/documents/UNMP_AboutMP_E.pdf>.

o udržitelném rozvoji v Riu de Janeiro v roce 2012, která je známá také jako Rio+20. Konference projednávala redukování chudoby, udržitelný rozvoj a otázky vylepšení mezinárodní spolupráce v rámci rozvoje. Výsledkem konference byla zpráva *The Future We want* – Budoucnost, kterou chceme. Ve své podstatě má výstupní zpráva konference zakládat na MGDs a na ně navazovat v budoucnosti (naší současnosti) v podobě Cílů udržitelného rozvoje – SDGs, které podle OSN byly úspěšné.¹⁷¹ Dosažené výsledky MDGs jsou znázorněny níže v tabulce.

Souhrné výsledky Rozvojových cílů milénia pro rok 2015¹⁷²

<p>Cíl 1: Odstranit extrémní chudobu a hlad Počet 1,9 miliardy z roku 1990 snížen na 836 milionů obyvatel Počet odvyživených v rozvojových zemích klesl z 23,3 % na 12,9 %.</p>
<p>Cíl 2: Umožnit dosažení základního vzdělání všem V roce 2015 navštěvuje ZŠ 91 % dětí. Mezi lety 2000-2015 zaznamenal Subsaharská Afrika nárůst o 20 %. Gramotných ve věku 15-24 let je 91 %.</p>
<p>Cíl 3: Prosadit rovnost pohlaví Poměr dívek a chlapců na ŽS v roce 1990 byl 74:100, v roce 2015 bylo 103 dívek na 100 chlapců. Zaměstnanost žen a mužů byla v roce 2000 35 %. V roce 2015, 41 %.</p>
<p>Cíl 4: Redukovat dětskou úmrtnost Počet zemřelých dětí do 5ti let se v letech 1990-2015 snížil z 12,7 milionů na 6 milionů.</p>
<p>Cíl 5: Zlepšit zdraví matek Mateřská úmrtnost se snížila o polovinu. V Subsaharské Africe také o polovinu a v jižní Africe o 64 %.</p>
<p>Cíl 6: Dosáhnou úspěšnějšího boje s HIV/AIDS, malárií, aj. Počet infikovaných HIV se snížil z 3,5 milionů na 2,1 milionů. Počet úmrtí na malárii se snížil o 13,6 %. Počet úmrtí na tuberkulózu se snížil o 37 milionů.</p>
<p>Cíl 7: Postarat se o udržitelnost životního prostředí V roce 1990 používalo pitnou vodu 75 % celosvětové populace, dnes více než 90 %. 2,1 miliardy lidí dostalo přístup k bezpečné sanitaci. Již v polovině století se očekává se zacelení ozónové vrstvy, protože narušující vlivy byly značně eliminovány. Počet obyvatelstva žijícího v chudinských čtvrtích klesl z 39,4 % na 29,7 %</p>
<p>Cíl 8: Zajistit světové partnerství pro rozvoj Rozvojová pomoc ODA vzrostla z 81 miliard na 135,2 miliard korun.</p>

¹⁷¹ OSN.CZ. *Rozvojové cíle tisíciletí*. [online]. 2017 [cit. 2017-03-11].

Dostupné z: <<http://www.osn.cz/osn/hlavni-temata/rozvojove-cile-tisicileti-mdgs/>>.

¹⁷² OSN.CZ. *Mdgs 2015 - fakta*. [online.] 2015 [cit. 2017-03-11].

Dostupné z: <<http://www.osn.cz/mdgs-2015-fakta/>>.

Agenda MDGs se zabývá i dalšími aspekty, jako např: těmi nejchudšími kvůli stále přetrvávající nerovnosti zemí; konflikty, v důsledku, kterých lidé opouští své domovy a děti nechodí do školy; nerovnost ženského pohlaví s mužským, neboť jsou stále méně zaměstnávány a chudší; klimatické změny spojené s nadměrným rybolovem, kácení lesů a úbytek ohrožených druhů; chudoba a hlad je stále trvajícím hrozbou současného světa i přes velké pokroky. Stále je na světě okolo 800 milionů lidí, kteří žijí v chudobě. Tato realita se negativně odraží na jejich stavu úmrtnosti, hygienických podmínek a počtu dětí, kteří nechodí do školy. Každý den umírá 16 tisíc lidí, a proto je nutné se stále plně angažovat směrem k rozvoji a pomoci i nadále v podobě 17 Cílů udržitelného rozvoje.¹⁷³

Cíle udržitelného rozvoje 2015-2030¹⁷⁴

Cíl	Název
Cíl 1.	Zbavit se chudoby v jakékoliv podobě po celém světě
Cíl 2.	Odstranit hlad, zlepšit výživu a zabezpečit potravinovou jistotu a udržitelné zemědělství
Cíl 3.	Zabezpečit zdravý život a zkvalitňovat ho pro všechny bez ohledu na věk
Cíl 4.	Postarat se o nestranný postoj k inkluzivnímu a kvalitnímu vzdělání a povzbuzovat k celoživotnímu vzdělávání všech
Cíl 5.	Docílit rovnosti obou pohlaví a podporovat postavení dívek a žen
Cíl 6.	Zabezpečit pro všechny dosažitelnost vody a sanítace a umět s tím hospodařit
Cíl 7.	Obstarat přístup cenově přijatelných, spolehlivých, udržitelných zdrojů energie
Cíl 8.	Podporovat důstojnou práci pro všechny, plnou a produktivní zaměstnanost, trvale udržitelný a inkluzivní hospodářský růst
Cíl 9.	Docílit odolné infrastruktury, podporovat a udržet inovace a inkluzivní industrializaci
Cíl 10.	Bojovat s nerovností mezi zeměmi a uvnitř nich
Cíl 11.	Dát vznik inkluzivním, bezpečným a odolným městům a obcím
Cíl 12.	Zaopatřit udržitelnou spotřebu a výrobu
Cíl 13.	Přijmout opatření v boji se změnou klimatu a zvládat následné dopady
Cíl 14.	V rámci udržitelného rozvoje využívat a chránit mořské zdroje a oceány
Cíl 15.	Udržitelně (chránit, podporovat a obnovovat) hospodařit s lesy a suchozemskými ekosystémy, redukovat pokles biodiverzity, rozšiřování pouští a degradaci půdy
Cíl 16.	Zajistit účinné a inkluzivní instituce pro všechny úrovně a všem přístup ke spravedlnosti, podporovat inkluzivní a mírov instituce pro udržitelný rozvoj
Cíl 17.	Posílit prostředky pro uplatňování globálního partnerství v rámci udržitelného rozvoje a oživit ho

¹⁷³ OSN.CZ. *Mdgs 2015 - fakta*. [online.] 2015[cit. 2017-03-11].
Dostupné z: <<http://www.osn.cz/mdgs-2015-fakta/>>.

¹⁷⁴ OSN.CZ. *Cíle udržitelného rozvoje SDGs 2015 - fakta*. [online.] 2015[cit. 2017-03-11].
Dostupné z: <<http://www.osn.cz/cile-udrzitelneho-rozvoje-sdgs/>>.

5.3 Determinanty lidského rozvoje

Amartya Sen vidí hlavní úlohu ve schopnostech lidí, díky kterým mohou lidé rozšiřovat své možnosti, jakým způsobem žít svůj život. Na všech úrovních je ovšem důležité mít možnost **žít dlouhý a zdravý život, mít možnost vzdělávání a mít možnost žít na slušné životní úrovni**. Pokud tyto tři základní dimenze nejsou splněny, ostatní již nemají velký význam. V roce 1994 UNDP konkretizovala tyto tři dimenze a své pojetí lidského rozvoje do následujících dimenzí:¹⁷⁵

Ekonomická	Zabezpečení základního příjmu, dostačujících pracovních podmínek a mezd, sociální sítě pro chudé
Osobní	Ochrana před násilím ze strany etnika či jiné skupiny, státu nebo jedince
Potravinová	Mít finanční příjem ke koupi potravin, být fyzicky schopný si potraviny obstarat
Zdravotní	Mít dostatek nezávadné výživy, pitné vody a kvalitní lékařské péče pro všechny obyvatele
Environmentální	Zajištění bezpečného a čistého životního prostředí
Politická	Poskytnutí ochrany proti politickým regresím, nerespektování lidských práv, mít právo volit a být volen

Z toho nám vyplývá, že nejdůležitějšími determinanty, o kterých zároveň pojednává tato diplomová práce a které nejvíce umožňující lidský rozvoj, jsou **zdravotní stav, vzdělání a příjem**. Avšak tyto determinanty spolu souvisí tak úzce, že jeden bez druhého by nemohly existovat. Bez finančních prostředků není možné získat vzdělání, nemocný člověk není schopen pracovat a ani se vzdělávat. Bez lidí, kteří se orientují v daném odvětví, je pracovní síla slabá. O podstatě a kooperaci těchto determinantů pojednávají následující podkapitoly.

¹⁷⁵ ROZVOJOVKA.CZ. *Historický vývoj pojmu rozvoj ve světě*. [online] 2008[cit.07-11-2017]. Dostupné z: < <http://www.rozvojovka.cz/rozvoj>>.

5.3.1 Zdraví jako determinant lidského rozvoje

Zdraví je základní potřebou každého člověka a nedá se ničím nahradit. Zdraví je srdcem lidského rozvoje a to z toho důvodu, že v chudých oblastech světa se často objevují nemoci, ovšem lékařská pomoc je nedostupná, a tak nemocní lidé nemohou pracovat a vydělávat peníze, pomocí kterých by uživili svou rodinu.¹⁷⁶ Světová organizace zdraví (WHO) definuje pojem zdraví jako stav bez jakékoliv fyzické, sociální a duševní nemoci či jiné neschopnosti.¹⁷⁷ Podle Jacobsenové definice WHO přesně zachycuje faktory, které zdraví ovlivňují. Taková definice je platná jak pro jedince, tak pro celou společnost. Autorka odmítá definovat nemoc u všech lidí stejně.¹⁷⁸

Avšak zdraví nelze definovat pouze jako fyzický stav, nýbrž jako psychický stav, který znamená pro člověka významný faktor v postavení ve společnosti. Jedná se o stabilní a fungující **politické zázemí** či **náboženskou sílu** např. v rámci postavení muže či ženy v rodině.¹⁷⁹

V dnešní době se již nevyskytují nemoci jako kdysi v historii, avšak v rozvojových zemích a zejména v těch nejméně rozvinutých stále existují. Jde především o cholera, malárii, tuberkulózu a virus HIV. Hlavní příčinou těchto nemocí je **absolutní chudoba** (tj. stav, kdy nejsou naplněny základní lidské potřeby, viz kapitola 1.)¹⁸⁰ a nepříznivé životní podmínky lidí. Nováček poukazuje na **geografickou polohu** těchto zemí. Podnebí negativně ovlivňuje prostředí a podmínky, ve kterých lidé žijí. Jedná se především o extrémní vedra a zimy, záplavy, hurikány, častější výskyt infekcí, ohrožení kvality potravin, kontaminaci vody, podvýživu, nevhodné životní prostředí a s tím i dýchání špatného vzduchu.¹⁸¹

¹⁷⁶ TODARO, P. M., SMITH, C. S., *Economic Development*. 10th. Ed. Harlow: Addison Wesley, 2009.

¹⁷⁷ WHO.INT. *Who definition of health*. [online]. 1948[cit. 07-12-2017].

Dostupné z: <<http://www.who.int/about/definition/en/print.html>>.

¹⁷⁸ JACOBSEN, Kathryn, H. *Introduction to global health*. 2nd. Ed. Burlington, MA: Jones & Barlett learning. 2014.

¹⁷⁹ TAMTÉŽ.

¹⁸⁰ Rozlišujeme pojem tzv. absolutní chudoby, který je již definován v textu a pojem tzv. relativní chudoby. Relativní chudoba je stav deprivace jedince ve vztahu k ostatním jedincům ve společnosti a jejich životnímu standardu.

¹⁸¹ NOVÁČEK, P. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc. Univerzita Palackého v Olomouci. 2011.

5.3.2 Vzdělání jako determinant lidského rozvoje

Pro většinu z nás – obyvatel vyspělé země, je vzdělání samozřejmou věcí. Vzdělání sehrává významnou roli v samotném rozvoji země, jelikož je zdrojem soběstačného růstu a technologického pokroku.¹⁸² Avšak tento aspekt se jeví v rozvojových zemích jako jeden z problémů, kterému musí obyvatelé vzdorovat. V tomto ohledu to je především otázka finanční zátěže. Pokud bude jedno dítě posláno do školy, bude to znamenat také úbytek pracovní síly v domácnosti.

Řada autorů se zmiňuje o pozitivních vlivech vzdělání na rozvoj společnosti. Vzdělání představuje hnací sílu lidského rozvoje.¹⁸³ Velmi pozitivně ovlivňuje zdraví populace, vede k nižší míře plodnosti a úmrtnosti. Vysoká plodnost je pro rozvojové země typická. S tím je spojený velký **populační růst**, a to se negativně odraží v procesu lidského rozvoje zejména nedostatkem pracovních míst, velkým počtem dětí ve školách, oproti nedostatečnému počtu učitelů. Se zvyšujícím se zalidněním v rozvojových zemích, klesá kvalita lékařské péče z důvodu nedostatečného počtu lékařů.¹⁸⁴

Vzdělání blaze přispívá k produktivitě a je odrazem sociální integrace jedinců, kteří se zdárněji participují na společenském životě.¹⁸⁵ Nevzdělaní jedinci mohou být snáze manipulovatelní, náchylní ke korupci a nevhodně spravovat statky. Mohou prokazovat jasnější tendence podílet se na občanském násilí a revoltě. Všechny tyto jevy negativně dopadají na lidský rozvoj.¹⁸⁶

5.3.3 Příjem jako determinant lidského rozvoje

V dnešním světě se vše točí okolo peněz a za vše lidé musí zaplatit. Pokud lidé nemají peníze, je chyba v nich samotných nebo v limitech státu. Jak již bylo zmíněno, existují země velmi bohaté, kde lidé vlastní drahá auta, oblečení a nechybí jim absolutně nic.

¹⁸² TODARO, P. M., SMITH, C. S., *Economic Development*. 10th. Ed. Harlow: Addison Wesley, 2009.

¹⁸³ PRADOS DE LA ESCOSURA, L. *Human Development in Africa: A long-run perspective*. Explorations in Economic History. Vol. 50, no. 2. 2013. str. 179-204.

¹⁸⁴ HAFNER, K. A., MAYER-FOULKES, D. *Fertility, economic growth, and human development causal determinants of the developer lifestyle*. Journal of Macroeconomics. Vol. 38. 2013. str. 107-120.

¹⁸⁵ CREMIN, P., NAKABUGO, M. G., *Education Development and Poverty Reduction: A Literature Critique*. International Journal of Educational Development. Vol. 32, no. 4, str. 499-507.

¹⁸⁶ DEININGER, K., *Does Cost of Schooling Affect Enrollment by the Poor? Universal primary education in Uganda*. Economics of Education Review. Vol. 22, no. 3, 2003. str. 290-305.

Absolutním opakem jsou země velmi chudé, kde lidé nemají střechu nad hlavou a dostatek potravy. Lidský rozvoj se přitom zaměřuje na všechny skupiny zemí, avšak v rozvojových zemích je velmi obtížné získat data. Lidé, kteří v nejméně rozvinutých zemích žijící na venkově, ani neví, co je úřad nebo sčítání lidu. Data jsou často odhadována na základě minulých let. V takových zemích nejsou navíc brány v potaz suroviny, které si lidé vypěstují sami.¹⁸⁷

Velkým problémem rozvojových zemí, zejména těch nejméně rozvinutých, je **nedostatečný příjem**. K zajištění dostatečného množství jídla pochopitelně nestačí 1 americký dolar na den. V případě, že lidé nemají k dispozici dostatek jídla, jsou podvyživení a v důsledku hladu často umírají. Tím se zvyšuje míra úmrtnosti.

¹⁸⁷ SKLAIR, L., *Globalization: capitalism and its alternatives*. 3rd. ed. New York: Oxford University Press, 2007.

6. ZÁVĚR TEORETICKÉ ČÁSTI

Cílem teoretické části bylo podat základní přehled o konceptu HDI spolu s podmínkami, které k tomuto konceptu vedly. Dalším cílem bylo vyjádřit pohled mainstreamové ekonomie k tomuto stavu a popsat problémy lidstva na sklonku 20. století

Sám Senův život a realita v rodné Indii se staly velmi vlivným aspektem v jeho ekonomickém smýšlení, které mělo později praktické vyústění – Index lidského rozvoje (HDI). I když Sen pocházel z bohaté rodiny, již jako malý chlapec musel čelit hrozné situaci chudoby a hladomorům všude kolem sebe. V rámci těchto problémů Sen vidí nutnost v měření distribuce a množství potravin, které jsou člověku k dispozici. Rovněž klade důraz na demokratické vedení státu, jelikož demokracie je základním principem respektující lidská práva a potřeby. Stát by se tedy měl postarat o ty obyvatele, které pomoc potřebují nejvíce – to jsou ti nejchudší. V takovém případě by nedošlo k takovým masovým hladomorům a následným úmrtím. K Senovu pohledu na svět přispěl také tehdejší kastovní systém Indie, s nímž souvisela rasová a náboženská diskriminace. Sen si tak uvědomil mocenskou hierarchii ve společnosti spolu s jejími riziky. Taková realita, nejen s rozdíly blahobytu v Indii, se absolutně neshodávala se situací v západních městech, kde později studoval a vyučoval. Z toho důvodu se Sen pokusil sestavit index, který by měřil kvalitu života s ohledem na dimenze zdraví, vzdělání a příjmů – jakožto nejdůležitější determinanty lidského života, a tudíž i lidského rozvoje.

Při měření kvality lidského života tj. indexu lidského rozvoje, vychází Sen z normativní teorie nerovnosti, kde zkoumá oblast, kde je důležité dosáhnout rovnosti a za jakým účelem. V tomto směru Sen čerpal z etických teorií Johna Rawlse. Problém chudoby a hladomoru má být zkoumán prostřednictvím spravedlnosti a svobody. Přičemž Sen zdůrazňuje, že schopnost využít rovnocenné příležitosti je různorodá. Za základ normativní teorie nerovnosti pak považuje svobodu realizovat cíle (seberealizace).

Senovi se nelíbilo, že při měření blahobytu se počítá pouze s průměrnými daty. Jde také o možnosti využití výsledků měření pomocí standardních indikátorů bohatství jak je tomu v případě HDP (GDP) a HNI (GNI). V Senově pojetí blahobytu představuje příjem důležitou položku, protože utváří lidem reálné příležitosti a ty závisejí na faktorech jako je např. životní prostředí, zdraví a vzdělání. Avšak tyto faktory by podle Sena měly být součástí měření blahobytu. V tomto směru pak vznikají indikátory bohatství jako je Index

lidského rozvoje (HDI), který v roce 1990 představil Rozvojový program OSN. Organizace spojených národů v čele s rozvojovým programem udává každoročně stav a kvalitu života lidí po celém světě, chudobu nevýjímaje. Snaží se přijít na indikátory, které by zmapovaly životy lidí na základě více faktorů a nehodnotily by pouze ekonomický rozvoj, jak je tomu v případě makroekonomických ukazatelů HDP a HNI, se kterými se setkáváme na poli mainstreamové (standardní) ekonomie. Indikátory HDP a HNI tedy ukazují, jak je země ekonomicky vyspělá, oproti tomu indikátor HDI ukazuje, jak je země lidsky rozvinuta.

Ukazatel HDI byl založen na teorii lidského rozvoje, která vychází ze schopnostního přístupu – The Capability Approach. Základem této teorie jsou schopnosti lidí, díky kterým mohou lidé rozšiřovat své možnosti, jakým způsobem žít svůj život. Detailní popis schopnostního přístupu popisuje článek Rozvoj jako schopnostní přístup (Development as Capability Expansion – příloha 2), který byl pro účely diplomové práce přeložen.

Na základě výsledných hodnot HDI lze státy rozřadit do příslušných kategorií – země s nízkým lidským rozvojem, středním lidským rozvojem, vysokým lidským rozvojem a velmi vysokým lidským rozvojem. Pro definování problémů lidského rozvoje na sklonku 20. století pak postačí charakterizovat rozvojové země a jejich kategorie – nejméně rozvinuté země, vysoce zadlužené země a málo rozvinuté země, protože země těchto kategorií zároveň vykazují nízké hodnoty indexu HDI. Největší problémy lidského rozvoje plynou ze základních dimenzí indexu HDI – zdraví, vzdělání a příjem. Je nutné mít na mysli, že jednotlivé problémy nestojí samy o sobě, ale navzájem se prolínají a ovlivňují. Největším problémem je tzv. **absolutní chudoba** v rozvojových zemích, kdy se jedná o stav, při kterém nejsou naplněny základní lidské potřeby, tedy potrava a přístřeší. Když lidé žijí s 1 USD na den, je pochopitelné, že si nemohou zajistit kvalitní život na slušné úrovni. Z toho vyplývá, že je nutné zajistit lidem dostatečný finanční kapitál, alespoň pro zajištění potravy a pitné vody. Pokud jsou lidé nemocní, nemohou se vzdělávat a ani pracovat, tudíž jsou buď negramotní, nebo jim chybí finanční kapitál, v horším případě obojí. Dalším problémem v rozvoji lidstva je extrémní **populační růst** v rozvojových zemích, z něhož plynou další problémy, jako například nedostatek potravy pro všechny obyvatele, v jehož důsledku lidé trpí hlady a následně umírají.

V průběhu historie se nedařilo významně zamezit těmto problémům, a tak se Organizace spojených národů (OSN) rozhodla proti tomu bojovat v podobě Rozvojových cílů milénia (MDGs), které vycházely z Miléniové deklarace a byly podepsány 191 členskými zeměmi roku 2000. Rozvojových cílů milénia mělo být dosaženo do roku 2015. Ačkoli OSN potvrdila úspěšné výsledky agendy MDGs, je i nadále zapotřebí jít vstříc pomoci rozvojovým zemím, a proto bylo vytvořeno 17 Cílů udržitelného rozvoje pro období 2015 - 2030.

Mimo zmiňovaný Index lidského rozvoje práce pojednává o dalších možnostech měření jak ekonomického rozvoje, tak sociálního rozvoje a kvality života, které jsou nejvíce užívané, nebo se pojí s Amartyou Senem. Dalším takovým indexem je Index lidského rozvoje upravený o nerovnosti (Inequality-adjusted Human Development Index – IHDI). Tento index vystihuje největší snahu Sena a dalších změřit životní poměry, kvalitu života pro většinu obyvatel příslušné země v komparaci s ostatními. Výsledná hodnota HDI je průměrem sledovaných ukazatelů, takže věrohodnost jediného výsledného čísla není zcela evidentní z důvodu skrývání nerovností. Proto se do výpočtu IHDI zařazuje navíc index nerovností v očekávané délce života, délce vzdělání a příjmech. Jestliže indikátor HNI na osobu (GNI per capita) rozděluje státy stroze na bohaté a chudé podle výše ročního důchodu na jednoho obyvatele, indikátor HDI a zejména IHDI má širší oblast záběru a tudíž i vyšší výpovědní hodnotu naměřených výsledků. Pokud indikátor HDI ukazuje maximální možnou úroveň rozvoje dané země, indikátor IHDI ukazuje reálnou úroveň rozvoje.

7. CONCLUSION OF THE THEORETICAL PART

The aim of the theoretical part was to give a basic overview of the concept of HDI along with the conditions that led to this concept. A further goal was to express the mainstream economy's view of this state and to describe the problems of humankind in the late 20th century.

The author's life and reality in native India has become a very influential aspect in his economic thinking, which later had a practical outcome - the Human Development Index (HDI). Even though Sena was from a wealthy family, as a small boy he had to face a terrible situation of poverty and famine all around him. As part of these problems, Sena sees the need to measure distribution and the amount of food that is available to people. He also emphasizes the democratic leadership of the state, because democracy is a fundamental principle that respects human rights and needs. So the state should take care of those people who need the help most - the poorest ones. In this case there would be no such mass famines and deaths. Sen's view of the world was also influenced by India's caste system, which was linked to racial and religious discrimination. Sena has become aware of the power hierarchy in society with its risk. Such a reality of welfare differences in India, was not similar the situation in the western cities where he later studied and taught. For this reason, Sena tried to compile an index that would measure the quality of life with regard to the dimensions of health, education and income – as the most important determinants of human life and human development.

Sena puts the basis on the normative theory of inequality, when measuring the quality of human life, ie. the Human Development Index. It examines the area where equality is important and for what purpose. In this sense, Sena drew on John Rawls' ethical theories. The problem of poverty and famines should be examined through justice and freedom. Sena emphasizes that the ability to use equal opportunities is various. He considers freedom to realize goals (self-realization), as a basis for the normative theory of inequality.

Sen did not like the fact that only average data is included when measuring well-being. Moreover, it is also about the use of measurement results when using standard wealth indicators, as GDP and GNI. In Sen's concept of well-being, income is an important item because it creates real opportunities for people and depends on factors such as the environment, health and education. However, these factors should, according to Sen, be part of the measurement of well-being. In that sense, wealth indicators are arising, such as the Human Development Index (HDI), which was introduced by the United Nations Development Program in 1990. The United Nations Development Program is annually assessing the status and quality of life of people around the world, and state of poverty as well. They are trying to find indicators that would map people's lives on a number of factors and would not only evaluate economic development, as is the case with the macroeconomic indicators of GDP and GNI that we encounter in mainstream (standard) economics. The GDP and GNI indicators therefore show how the country is economically advanced, but the HDI indicator shows how the country is humanly developed.

The HDI indicator was based on the human development that draw on the Capability Approach. The basis of this theory are the capabilities of people and thanks to it they are able to expand their possibilities of living their lives. A detailed description of this approach is described in Development as Capability Expansion (Appendix 2), which was translated for the purpose of the diploma thesis.

According to the HDI values, countries can be divided into categories - countries with low human development, medium human development, high human development and very high human development. In defining human development problems of the 20th century, it is sufficient to characterize developing countries and their categories - Least developed countries, Highly indebted countries and Low income countries. Countries of these categories also show low HDI values. The biggest problems of human development is based on the dimensions of the HDI index - health, education and income. Those problems do not stand alone, but influence each other. The biggest problem is so-called **absolute poverty** in developing countries. In this case people do not have basic human needs, namely food and shelter. When people live with \$ 1 a day, it is understandable that they can not have a good life at a decent level. This implies that it is necessary to own adequate financial capital, at least to secure food and drinking water. If people are ill, they are not able to be educated or work. So they are either illiterate or with lack of financial

capital, in the worst case both. Another issue in human development is extreme **population growth** in developing countries, which is caused by lack of food for all people, which results that people starve and then die.

There was no possibility to stop such horrible problems so the United Nations Development program (UNDP) devised the Millennium Development Goals (MDGs), which were based on the Millennium Declaration and signed by 191 member states in the year 2000. The Millennium Development Goals should be achieved by 2015. Although the UNDP has registered successful of the MDGs, there is still necessary to help developing countries. Therefore UNDP devised 17 Sustainable Development Goals for the period 2015-2030.

The thesis deals with other options for measuring both economic development and social development that are connected to Amartya Sen somehow. Such index is the Inequality-adjusted Human Development Index (IHDI). This index captures Sena's and others greatest effort to measure living conditions and the quality of life for most of the country's population in comparison with others. The resulting value of HDI is only average of the monitored indicators, so the credibility of a single number is not high due to the hiding of inequalities. Therefore, the IHDI calculation also includes an inequality index of life expectancy, length of education and income. If the GNI per capita divides states into rich and poor, according to the annual per capita income, the HDI indicator, and IHDI, has a wider range of measurement and therefore a higher credibility. If the HDI indicator shows the country's maximum possible level of development, the IHDI indicator shows the real level of development.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

8. Index lidského rozvoje (HDI) ve výuce na gymnaziální úrovni

Pro praktické využití ve výuce byla stanovena cílová skupina na gymnaziální úrovni. Přesný věk/trída cílové skupiny v rámci gymnaziální úrovně může a nemusí být specifikován, neboť si myslím, že učitel je schopný vyložit konkrétní téma žákům jak v prvním ročníku, tak ve čtvrtém.

Národní program rozvoje vzdělávání tzv. **Bílá kniha** popisuje gymnaziální typ studia vhodný pro bezpodmínečně pokračující studium v terciální sféře. V návaznosti na tento fakt klade důraz na takové předměty, které jsou potřebné a využitelné v praktickém životě. Zároveň tento dokument zdůrazňuje nutnost utvoření takového rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia, aby umožnil žákům se co nejvíce rozvíjet díky široké nabídce volitelných předmětů. Pro takový rozvoj žáků je ovšem zapotřebí vést žáky také k dalšímu a celoživotní studiu. Tento typ studia tak poskytuje mladým lidem mimo motivace i potřebné nástroje a ovlivňuje zvědavost. Učí žáky k aktivnímu využívání a práci s informacemi. Vede žáky k aktivnímu jednání a účasti na životě ve společnosti. Podporuje žáky v jejich budoucím životě, a proto je nutné neustále rozvíjet klíčové kompetence, které obsahují důležité hodnoty, dovednosti, postoje a schopnosti umožňující co nejlepší profesní uplatnění na pracovním trhu¹⁸⁸

HDI patří mezi ukazatele¹⁸⁹ kvality života, které se jeví žákům jako velmi složité. A proto záleží také na schopnostech učitele transformovat daný obsah, pokud je to možné, do srozumitelnějších znaků – právě z důvodu náročného ekonomického obsahu. Některé informace je nutno zjednodušit, přičemž význam musí být zachován. Důležité je žákům

¹⁸⁸ KOLEKTIV AUTORŮ. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Bílá kniha*. Praha: MŠMT, 2001. Metodický portál RVP. [online]. [cit. 06-15-2017].
Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/dokumenty/bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v-ceske-republice-formuje-vladni-strategii-v-oblasti-vzdelavani-strategie-odrazi-celospolocenske-zajmy-a-dava-konkretni-podnety-k-praci-skol>>.

¹⁸⁹ Makroekonomické ukazatele jsou takové ukazatele, mezi které počítáme: hrubý domácí produkt (HDP), míru zaměstnanosti, nezaměstnanosti a inflace. Sen zdůrazňuje, že měření životní úrovně pomocí HDP, jehož součástí jsou příjmy, nestačí. Proto indicí ekonom Amartya Sen výrazně přispěl k sestavení Indexu lidského rozvoje (HDI), který ukazuje kvalitu života lidí z širší perspektivy. Kvalitu života z velké části totiž ovlivňují globální problémy lidstva jako je chudoba, ekologické problémy, hladomory, nemoci, terorismus, války, politické a populační problémy nebo také zadluženost zemí.

vyložit problematiku tak, aby si k ní našli pozitivní vztah a motivovala je v práci v dané problematice i nadále. Nejdůležitější je ovšem schopnost transformace obsahu do praxe tak, aby byl daný aspekt pro žáky co **nejpochoitelnější, nejjednodušší a nejpřitažlivější**.¹⁹⁰ Definice a teorii si žák může najít kdykoliv sám, i když je nutno zmínit, že teorii se zcela vyhnout nelze, na ní se část praxe zakládá. Učitel/ka proto volí vhodný způsob výuky s ohledem na žakovu inteligenci, schopnosti, věk a zájmy.

Dle osnov¹⁹¹ (školního vzdělávacího programu (ŠVP) Tábořského soukromého gymnázia s.r.o., dle RVP G) lze ukazatel HDI zařadit do výuky již v 1. ročníku v rámci předmětu Základy společenských věd vycházející ze vzdělávací oblasti Člověk a společnost. Prostřednictvím učiva *Vybrané problémy současného života – Globální, sociální problémy*, které vede žáky k uplatňování očekávaných výstupů tj. orientovat se v hlavních globálních problémech současnosti a posoudit stav, který k těmto globálním problémům vedl. Jako průřezové téma se prolíná učivem Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech (VMEGS) s výrazně formativní složkou, které utváří a rozvíjí osobnost žáka pomocí klíčových kompetencí.¹⁹²

1. Kompetence k učení

- žák své učení a jeho náplň sám organizuje, následně ho využívá k seberealizaci
- uplatňuje různé strategie v učení, které dále rozvíjí
- svou práci reflektuje v podobě referátu nebo samostatné práce, ze které je schopen získané informace analyzovat a porovnat
- je veden také ke skupinové práci a dokáže zhodnotit svou pracovní činnost a nedostatky

2. Kompetence k řešení problémů

- žák rozpozná problém
- v zadaných úkolech/ projektech řeší daný problém a uplatňuje vhodné metody řešení

¹⁹⁰ HOŘEJŠOVÁ, D. *Metodické pokyny pro výuku občanské výchovy na základní škole*. Praha: Fortuna, str. 4-5, 1995.

¹⁹² TABSG.CZ *Školní vzdělávací program pro vyšší stupeň gymnázia, Tábořského soukromého gymnázium*. str. 217-222. Dostupné z: <http://www.tabsg.cz/pdf/SVP_platny_vyssi.pdf>.

- své tvrzení a závěry je schopn obhájit a podložit důkazy
- na problém nahlíží jak kriticky, tak pozitivně
- ze závěrů usoudí jak klady, tak zápory a u obou posoudí jejich možná rizika

3. Kompetence komunikativní

- žák jasně, logicky a věcně formuluje a prezentuje svou práci/názory k danému tématu
- rozumí základním gestům a symbolům
- aktivně užívá informační technologie
- rozumí různým informačním sdělením
- učitel žákům poskytuje takové modelové situace, které vedou k ověřování a utváření jejich komunikačních dovedností

4. Kompetence sociální a personální

- žák pomocí vhodných metod (hraní rolí a psychoher) směřuje k vlastní sebereflexy
- ve skupinových pracích zastává různé pozice (mluvčí, posluchač, zapisovatel, vůdce ...)
- správně řeší konfliktní situace a aplikuje způsoby řešení i v reálném životě
- usuzuje důsledky svého jednání a podle toho své chování přizpůsobuje
- přispívá k utváření mezilidských vztahů, které se zakládají na vzájemné úctě

5. Kompetence občanské

- učitel předkládá různé modelové situace, ve kterých se žáci snaží vhodně argumentovat a obhajovat svá tvrzení, která zároveň porovnávají
- učitel pomocí vhodných modelových situací (např. soudní líčení, pracovní pohovor) ukazuje žákům, na jakých principech společnost funguje a jaká práva se k občanům vztahují
- učitel participuje na organizaci besed s významnými osobnostmi a v rámci těchto akcí vede žáky k naslouchání.

6. Kompetence k podnikavosti

- žák dokáže sám a zodpovědně rozhodnout o dalším vzdělávání či profesní dráze v mezích svých potřeb
- poznává svůj odborný potenciál, který dále využívá ke svému rozvoji
- snaží se o dosažení stanovených cílů
- všímá si a hodnotí rizika spojená se situacemi v běžném životě

- chápe podstatu podnikání spolu s jeho principy ¹⁹³

Pro výuku makroekonomických nebo socioekonomických ukazatelů je nutné nejprve zvolit výchovně - vzdělávací cíle, obsah hodiny a klíčové kompetence, k jejichž utváření učitel/ka směřuje žáky tím, že volí vhodné výukové metody a organizační formy. Je nutné také zjistit znalostní úroveň žáků, jejich potřeby, preference a zájmy.

8.1 Metody výuky makroekonomických ukazatelů s důrazem na HDI

Téma mé vyučovací hodiny se řadí do oblasti globálních problémů světa s cílem vysvětlit žákům pojem Index lidského rozvoje (Human Development Index; HDI) spolu s jeho východisky a důsledky na poli světového dění.

Definice a grafy

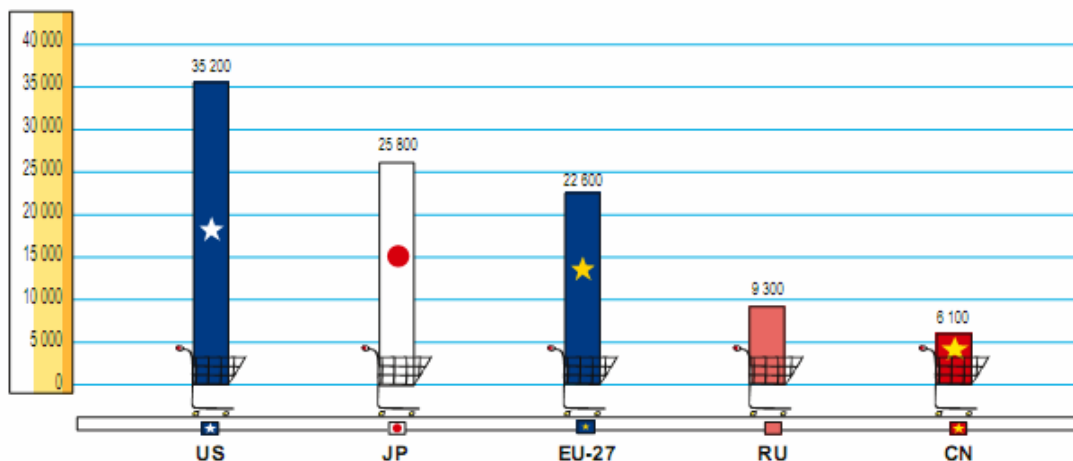
Trendem ve výuce je vysvětlování makroekonomických ukazatelů pomocí definic a složitých grafů, které nejsou žáci schopni transformovat do praxe. Dle mého názoru to jsou jednak učitelem/kou špatně zvolené výukové metody, nebo neschopnost transformace obsahu do praxe tak, aby žáci problematiku pochopili. Jak ale vysvětlit problematiku efektivně a úspěšně? Zajisté bude lepší použít místo zahlcených grafů čísla, jednoduché, barevné grafy s obrázky.¹⁹⁴ Pro žáky bude hodina zábavnější a zajímavější. Z obrázků si žák daleko lépe představí, jaké ukazatele jsou měřeny nebo porovnávány. Podle mého názoru to platí, jak na základní úrovni vzdělávání, tak gymnáziální. (viz obrázek níže).¹⁹⁵

¹⁹³ TABSG.CZ *Školní vzdělávací program pro vyšší stupeň gymnázia, Táborské soukromé gymnázium*. Str. 217-222. Dostupné z: <http://www.tabs.g.cz/pdf/SVP_platny_vyssi.pdf>.

¹⁹⁴ BALADA, J *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007.

¹⁹⁵ OBRÁZEK dostupný z: ERHARTOVÁ, J., *Makroekonomické ukazatele a jejich využití při výuce občanské výchovy*. Diplomová práce, České Budějovice. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. 2009/2010.

HDP na obyvatele

Komparace

Velmi přínosnou metodou zejména v hodinách Občanské výchovy a Základů společenských věd je metoda komparace. Metodu lze využít např. při srovnávání HDI různých zemí mezi sebou. Ovšem vždy je nejlepší porovnávat Českou republiku s jinými zeměmi, tudíž porovnat HDI České republiky např. se zemí subsaharské Afriky. Tato metoda pomůže žákům si uvědomit takové jevy, které si uvědomovat vůbec nemusí. Zde je nutná ještě důkladnější příprava učitele, protože vzhledem k tomu, že porovnáváme danou problematiku s jinými, je nutné mít rozsáhlý přehled.

Hodinu lze provést i v rámci využití informačních technologií. Žáci mohou sami vyhledat informace týkající se např. chudoby, počtu obyvatel, např. v oblastech subsaharské Afriky a v ČR. Pracovat mohou individuálně, ve dvojicích, ve skupinách. V případě individuální práce se učí pracovat samostatně, což jim umožňuje seberealizaci. Při skupinové práci se naopak učí toleranci, respektu, a především volit kompromis v rámci skupinového rozhodnutí. Dále žáci využívají různé informační zdroje, vyhledávají a porovnávají informace, jejichž obsahy pak transformují do jednodušších znaků, které se snaží prezentovat. Závěrem a důležitou součástí je diskuze.

Myslím, že je nutné poukazovat na současný svět a jeho globální problémy v podobě vizuálního materiálu. Dle mého názoru děti u nás v České republice nemají ponětí, jak hezky se tu mají a jakými příležitostmi (schopnostmi) disponují (ovšem jsem si vědoma faktu, že ne všichni). Když opomeneme sociálně slabší vrstvy lidí, nikdo se nemá hůře než lidé žijící v rozvojových zemích, kteří denodenně nemají co jíst a pít,

kde spát a přístup k sanitárním zařízením. V návaznosti na to si myslím, že děti už od útlého věku by s těmito globálními problémy, měly být průběžně seznamovány. Z důvodu toho, že to jsou problémy, které opravdu existují ve velké míře a my si je nedokážeme ani představit, natož se v podobné situaci ocitnout. Pro tyto účely postačí internet a vyhledat obrázky nebo videa současné situace rozvojových zemí, zde klidně postačí kanál *youtube.com*.

Mimo jiné bych chtěla apelovat na globální rozvojové vzdělávání, které představuje i jedno z důležitých průřezových témat. Mnoho inspirativních příspěvků, pracovních listů a aktivit pro žáky nalezneme na webové stránce *fors.cz*.¹⁹⁶

V rámci možností lidstva a prevence proti tomuto stavu je nezbytně nutné rozvíjet u dětí občanské hodnoty a vědomí participace na udržitelnosti životního prostředí, spolu s tím chránit a pečovat o prostředí, ve kterém žijí.

Diskuze

Po přednesené látce je důležitá diskuze žáků s učitelem na dané téma. Diskuze je pro výuku HDI vhodnou metodou. Jako důležité vidím se žáky hovořit celkově na téma globálních problémů lidstva. Je nutné se ptát žáků, jak globalizaci chápou, co pro ně znamená pojem *lidský rozvoj* a co ho umožňuje, jak by ho měřili, apod. Metoda diskuze je velmi přínosná zejména proto, že se žák snaží kriticky myslet a přijímat realitu takovou, jaká je. Žák také využívá řečové dovednosti, přičemž musí jasně a logicky formulovat názor, který se snaží předat učiteli a spolužákům. Zároveň se tento názor snaží doložit a obhájit.

Téma v kontextu a kontrastu

Vysvětlení dané problematiky je nejlepší pro žáky na reálném životě. S chudobou, příjmovou nerovností, odlišnou úrovní zdravotní péče a vzděláváním se setkáváme každý den. Žáci se tak mohou učit pomocí praxe, a ne mechanicky navzpamět. V kontextu globálních problémů lze v rámci kvality života zařadit např. chudobu a hladomory. V rámci rozvojových zemí lze žákům ukazovat již zmiňovaná videa, kde žáci sami

¹⁹⁶ FORS.CZ [online]. <<http://www.fors.cz/wp-content/uploads/2012/08/GRV-paper-fors-final-web.pdf>>.

poznají hned na první pohled, v jakých podmínkách lidé musí žít. V dalším kroku je vhodné využít metody komparace na příkladech bohatších zemí např. České republiky.

Stimulujícím podnětem k přemýšlení může být ukázka problému v kontrastu. Pokud ve výuce chceme použít obrázky a poukázat tak např. na chudobu v jednotlivých zemích světa, je dobré dát do protikladu obydlí ve velmi chudé Etiopii a relativně bohaté České republice. Žáci si mnohdy až takové rozdíly ani neuvědomují. Když vidí mladého Etiopana, tak se spíše posmívají jeho odlišností namísto toho, aby si uvědomili, v jakých podmínkách musí žít a v jakých podmínkách žije on sám a vážil si tak toho, co má.

(google.com)

Problémový výklad

Předložit žákům téma globálních problémů metodou problémového výkladu se jeví také pozitivně. Pokud bychom chtěli žákům ukázat, jaké komponenty se do kvality života započítávají v rámci ukazatele HDI, lze tuto metodu využít. Celkový výpočet HDI zcela určitě do výuky nezařadíme z důvodu jeho náročnosti. Pro zajímavost zvidávám žákům ho ale ukázat můžeme, nebo alespoň ve stručnosti říci.

V tomto případě žáci kooperují s učitelem, interakce mezi nimi je vyrovnaná. Učitel žákům předloží problém nebo výzkumnou otázku – Jak měřit kvalitu života? Jak byste počítali HDI? O čem hodnota HDI vypovídá?

Žáci tak dostanou od učitele impuls k aktivnímu přemýšlení, jaké komponenty by do svého počítání kvality života zahrnuly a co nám přibližně hodnota HDI říká. Je nutné, aby žáci dostali od učitele zpětnou vazbu. Tudíž jim učitel odhaluje, jaké komponenty zařadit do oblasti kvality života a žáci si tak fixují správný postup.

Pro následující výuku jsem se inspirovala na vzdělávacím portálu *Rvp.cz*¹⁹⁷ a *Varianty.cz*.¹⁹⁸ Zde bych chtěla vyzdvihnout publikaci *Bohouš a Dáša proti chudobě*,¹⁹⁹ která velmi poutavě popisuje téma chudoby v rámci globálního rozvojového vzdělávání. Kniha přináší soubor příprav hodin směrem k této problematice a je doplněna o barevné obrázky a komiksy, které baví nejen mladé studenty.²⁰⁰ Kniha je určena spíše pro střední vzdělávání, ale své využití najde na i na druhém stupni základních škol.

I přestože jsou následující vyučovací hodiny určeny pro gymnáziální uroveň - 1. ročník, uznala jsem za vhodné čerpat také z materiálu pro 9. ročník ZŠ. Z důvodu náročného tématu je nutné obsah maximálně zjednodušit. I když je mým tématem Index lidského rozvoje (HDI), myslím, že je vhodné jeho problematiku zasadit do kontextu, se kterým se problematika zásadně pojí. Z těchto důvodů začínám výuku tématem *chudoby*, které směřuje k *Indexu lidského rozvoje*, nakonec se věnuji *Rozvojovým cílům milénia*. Nejlépe je pojmut následující výuku jako několika hodinový blok, který na sebe vzájemně navazuje.

¹⁹⁷ RVP.CZ, *Články, Bohatí chudí, chudí, bohatí*. [online]. [cit. 06-17-2017].

Dostupné z: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/848/bohati-chudi-chudi-bohati.html/>>.

¹⁹⁸ VARIANTY.CZ, *Bohouš a Dáša proti chudobě*, [online]. [cit. 06-17-2017].

Dostupné z: <https://www.varianty.cz/download/docs/153_bohouš-a-da-s-a-proti-chudobe.pdf>.

¹⁹⁹ NÁDVORNÍK, O., CHÁRA, P. *Bohouš a Dáša proti chudobě*. Praha: Člověk v tísni - společnost při České televizi, 2006.

²⁰⁰ Od stejnojmenných autorů vyšly i další publikace: *Bohouš a Dáša mění svět: Tváří v tvář migraci*, *Bohouš a Dáša: Lednička plná potravin*, *Bohouš a Dáša: na stopě hladu*, *Bohouš a Dáša: šance pro rozvoj*, *Bohouš a Dáša: klima v tísni*, *Bohouš a Dáša: na tržišti světa*, *Bohouš a Dáša: za lidská práva*.

8.2 Výuka v rámci Základů společenských věd

1. hodina

Věk: gymnáziální úroveň – 1. ročník

Doba výuky: 90 min.

Téma: Chudoba

Cíl hodiny: studenti popíší, jak prožívají chudobu lidé z různých zemí, definují jednotlivé pojmy chudoby, mají představu, jak se stav chudoby měří.

Pomůcky: list s fotografiemi (příloha 3), texty k příslušným zemím (příloha 4), plakáty papíru, psací potřeby, powerpointová prezentace.

1. krok (10 min.)

Brainstorming – Kdo je chudý?

V úvodu hodiny se snažíme žáky touto otázkou aktivizovat. Necháme zaznít veškeré nápady, které zaznamenáváme na tabuli. Poté se studentů zeptáme, jestli s tím všichni souhlasí, nebo zda by nějaké tvrzení upravili.

2. krok (10 min.)

Rozdělíme třídu do skupin po 4-5 studentech. Každé skupině dáme list papíru, na kterém budou fotografie různých zemí Zambie, Japonsko, ČR, Kambodži (příloha 3). Ty samé fotografie také promítneme v prezentaci jako pozadí pro žáky. Úkoly studenta:

- *Vžijte se do situace lidí na fotografii a popište, jak se cítí.*
- *Chtěli byste žít stejným způsobem?*
- *V jaké zemi se podle vás nacházíte?*

3. krok (25 min)

Každé skupině přiřadíme jednu z následujících zemí společně s textem o příslušné zemi²⁰¹.

- *Zambie*
- *Japonsko*
- *ČR*
- *Kambodža*

²⁰¹ Texty převzaty z publikace: NÁDVORNÍK, O., CHÁRA, P. *Bohouš a Dáša proti chudobě*. Praha: Člověk v tísni – společnost při České televizi, 2006.(příloha 4)

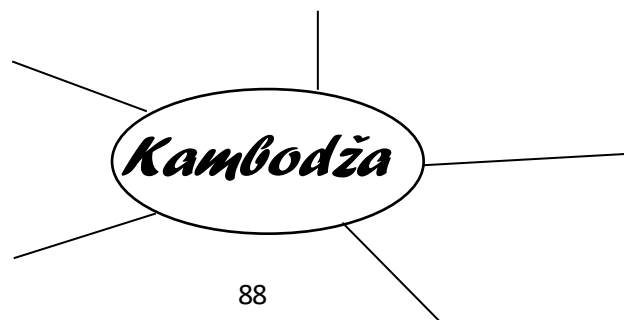
Zadáme studentům také otázky, které mají zodpovědět v rámci dané země. Tyto otázky budou také promítnuté v powerpointové prezentaci, aby je studenti měli kdykoli k dispozici.

- *Žijí ve vaší zemi chudí lidé?*
- *Koho chápete jako chudého? Co znamená být chudý?*
- *Jak si myslíte, že lidé chudobu prožívají? Porovnejte pocity lidí z ČR x Kambodži*
- *Lze chudobu měřit pouze množstvím peněz?*
- *Co udává hodnota HDP? Určuje počet chudých lidí ve vaší zemi?*

Pokud je to nutné, vysvětlíme studentům, co znamená hrudý domácí produkt (HDP).

- *Protože jsme na gymnáziu, můžeme studentům říci i odbornou definici, nicméně vysvětlení indexu HDP na jednodušším příkladu je pro děti jednodušší, konkrétnější. A proto jsme zvolili příklad tzv. koláče.*
- *Představte si velký koláč, který představuje HDP, ze kterého lidé v dané zemi žijí. HDP na jednoho obyvatele by znamenalo rozdělit koláč na stejně velké kousky pro každého obyvatele v dané zemi. Problém je ovšem v tom, že lidé si ekonomicky rovni nejsou a distribuce příjmů v zemi tak není rovnoměrná. Tudíž jejich díl z koláče se bude odvíjet od velikosti jejich ekonomické prosperity. Proto jsou na světě země, které jsou středně bohaté, velmi bohaté, nebo naopak středně chudé a velmi chudé.*
- *Pro lepší představu lze porovnat dvě země, kdy máme dva koláče – HDP v ČR s porovnáním HDP v Kambodži. Od čehož se může odvinout následná diskuze.*

Poprosíme je, aby si odpovědi a jakékoliv připomínky zaznamenávali na plakát (v podobě myšlenkové mapy), na jehož základě budou své názory prezentovat. Do myšlenkové mapy mohou studenti kreslit a vyjadřovat se kladně i záporně např. přeškrtnutím názvu, či obrázku.

4. krok (15 min)

Po uplnulých 15 minutách vyzveme žáky k prezentaci svých odpovědí. Dbáme na to, aby každý student vyjádřil svůj názor. Abychom předešli ostychu ve vyjadřování a zlepšili tak atmosféru ve třídě, pomáháme při diskuzi doplňujícími otázkami.

- *Liší se chudoba v různých částech světa? Jak?*
- *Jak definujete pojem chudoby v ČR a ve vaší modelové zemi?*

5. krok (15 min)

Na základě prezentací a diskuze předkládáme studentům otázky, jak chápou následující pojmy:

- *Absolutní x relativní chudoba (které si rovnou zapíší do sešitu)*
- *Absolutní chudoba je stav, kdy člověk není schopen uspokojit základní lidské potřeby. Je měřena tzv. hranicí chudoby (poverty line). Tato hranice je vyjádřena takovým množstvím peněz, které jsou lidé schopni vydělat k tomu, aby uspokojili své základní potřeby – koupě jídla, zajištění přístřeší. Mezinárodní organizace – Světová banka označila v roce 1990 jako hranici označující extrémní chudobu skupinu lidí, kteří musí vystačit s 1 dolarem na den.*
- *Relativní chudobou chápeme stav určitého strádání jedince ve vztahu ke standardu ostatních jedinců ve společnosti. V návaznosti na to vzniká širší pojetí chudoby, kam řadíme Index lidského rozvoje (HDI)*

Pokud je to nutné, vysvětlíme studentům pojmy ještě jednou podrobněji. Můžeme využít webových stránek: www.rozvojovka.cz, www.rozvojovevzdelavanie.sk, ale i klidně www.google.com.

6. krok (7 min)

V návaznosti na 1. krok reagujeme na vypsání pojmy na tabuli. Ptáme se studentů, jaké pojmy by řadili mezi *absolutní chudobu* X *relativní chudobu*.

7. krok (5 min)

Reflexe: V powerpointové prezentaci promítnu žákům otázky, které zodpoví na kus papíru. Papíry vyberu a ve volném čase přečtu. Tato metoda reflexe se mi velmi osvědčila, zejména proto, že je anonymní. Studenti se spíše přiznají takto, než aby se přihlásili s tím, že nerozumí. Pro učitele/ku to znamená zvolit příště jiné

výukové metody, organizační formy nebo naopak je zařadit znova. Je zpětnou vazbou jak pro studenty, tak i učitele.

- *V dnešní hodině jsem vůbec nepochopil/a?*
- *Nejvíce se mi v hodině líbilo?*
- *Vůbec se mi v hodině nelíbilo?*

8. krok (3 min)

Domácí úkol: Studenti si vyhledají alespoň nějaké základní informace o Indexu lidského rozvoje HDI. Proč patří do širšího pojetí chudoby? Z jakých komponentů se skládá a jak se liší od HDP? Učitel/ka klade důraz především na cizí zdroje, ze kterých mohou studenti čerpat, zejména z anglického jazyka.²⁰²

²⁰² Anglický jazyk je světový jazyk. Používání cizího jazyka k přípravě na vyučování vidím jako velmi pozitivní přístup, protože utváří další dovednosti a vědomosti v oblasti Jazyka a jazykové komunikace.

2. hodina

Věk: gymnáziální úroveň – 1. ročník

Doba výuky: 60 min

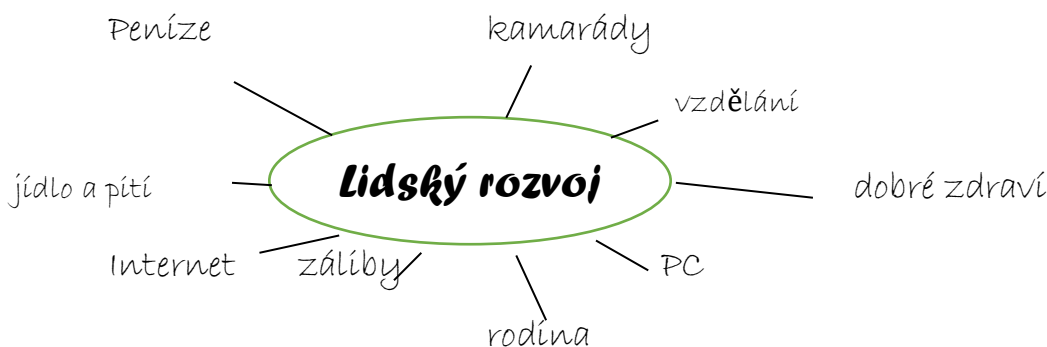
Téma: Index lidského rozvoje (Human Development Index – HDI)²⁰³

Cíl hodiny: studenti znají pojem a význam Indexu lidského rozvoje – HDI, vyjmenují jeho jednotlivé složky, znají nevýhodu měření chudoby pouze penězi, znají pojem Indexu lidského rozvoje upravený o nerovnosti – IHDI, objasní rozdíl mezi HDI a IHDI.

Pomůcky: nejlépe smartboard, pokud není k dispozici, žákům materiál vytiskneme a píšeme na klasickou tabuli, lepidlo, pracovní list (příloha 5).

1. krok (5 min)

Brainstorming: Co potřebujeme pro náš rozvoj? Co je zapotřebí k lidskému rozvoji?

2. krok (25 min)

Minulou hodinu jsem vám dala za domácí úkol zjistit základní informace o Indexu lidského rozvoji – HDI. Já se vás tedy ptám:

- *Jaké složky tvoří HDI? Vyberte z vypsaných pojmů, pokud pojem chybí, pokuste se ho doplnit.*
- *Jaká je nevýhoda měření pomocí HDP? Minule jsme vysvětlili index HDP, dokázal by mi tedy někdo odpovědět?*

²⁰³ Důležité je nejprve zjistit potřeby a preference žáků. O co se vlastně zajímají. Většinou se žákům jeví zajímavé takové skutečnosti, které jsou aktuální, srovnatelné a konkrétní. Problémům číselných indexů (HDP, HDI) se může zdát jejich abstraktní pojetí. Žáci se v takových složitých indexech plných čísel neumí orientovat a těžko si pod čísla něco představí. Nelze tento fakt přikládat za vinu žákům, musíme brát ohled i na to, že indexy jsou opravdu náročné, nicméně důležité. A proto učitel/ka volí takové způsoby, díky kterým je učivo vhodně a jednoduše žákům vysvětleno.

Na tabuli pustím text o HDI (viz níže). Ten samý text dám každému žákovi (příloha 5). Já doplňuji na tabuli, studenti do textu v lavici. Text si vlepi do sešitu jako poznámky.²⁰⁴

Index lidského rozvoje, Human Development Index – HDI

- jeho spoluzakladatelem byl indický ekonom a nositel Nobelovy ceny Amartya Sen. K tvorbě indexu ho inicioval pákistánský ekonom Mahbub ul Haq. Sen definuje chudobu jako nedostatek ekonomických prostředků, díky kterým jedinec nemůže plnohodnotně žít na slušné životní úrovni. Index HDI obsahuje složky zdraví, vzdělání a příjmu. Takové měření chudoby je komplexnější než měření chudoby pouze na základě příjmů. Výsledná hodnota indexu řadí země do kategorií, které určují úroveň lidského rozvoje v příslušné zemi. Index lidského rozvoje je v současnosti nejvyužívanějším indexem k měření kvality života.
- Index je využíván každoročně. Poprvé byl představen v roce 1990 rozvojovým programem OSN ve Zprávě o lidském rozvoji, která popisuje lidi jako opravdové bohatství národa. A proto by měl lidem umožnit co nejlepší způsob života a vytvořit co nejlepší podmínky pro život.

<i>Každoročně</i>	<i>bohatství</i>	<i>Amarty Sen</i>	<i>pákistánský</i>
<i>nejlepší podmínky</i>	<i>příjmy</i>	<i>ekonomické prostředky</i>	<i>1990</i>

- HDI se počítá na základě ukazatelů, které jsou převedeny na jednotné indexy:
 - průměrná délka života – index zdraví
 - průměrná délka vzdělání – index vzdělání
 - hrubý národní příjem na osobu (GNI per capita) – index příjmu
- po vypočítání HDI,²⁰⁵ vyjde hodnota, která řadí země do kategorií

Úroveň lidského rozvoje	Hodnoty
Velice vysoký	0,800 – 1
Vysoký	0,700 – 0,799
Střední	0,550 – 0,699
Nízký	0 - 0,549

²⁰⁴ Doporučuji tisknout velikost A4, která se rovná malému sešitu. Text této velikosti vlepi do sešitu daleko lépe.

²⁰⁵
$$HDI = (Index_{zdraví} * Index_{vzdělání} * Index_{příjmu})^{\frac{1}{3}}$$
 vzorec lze uvést pro zajímavost, ale samozřejmě ho se žáky počítat nebudeme.

3. krok (10 min)

Ondro, prosím tě, řekni mi nějakou zemi. *Amerika*

Jani, teď ty. *Indie*

Kamčo, *Anglie*

Děkuji, já si vezmu *Českou republiku*. A porovnáme jejich HDI.

Studenty seznámím s webovým portálem Organizace spojených národů (<http://hdr.undp.org/en>). Zde najdu HDI výše zmiňovaných zemí. O tom proběhne diskuze:

- *Do jaké kategorie zemi zařadíte? Můžete vycházet z pracovního listu. O čem hodnotá vypovídá? Co to znamená?*

4. krok (10 min)

I tento ukazatel má ale své nevýhody, a proto vznikl ještě z něho odvozený. Napovím vám, v angličtině se nazývá Inequality-adjusted Human Development Index – IHDI. A je takzvaným přizpůsobeným indexem.

- Index lidského rozvoje upravený o nerovnosti (IHDI) se počítá ze stejných ukazatelů jako HDI, ale ještě musíme připočítat index:
 - nerovnosti v očekávané délce života
 - nerovnosti ve vzdělávání
 - nerovnosti v příjmech
- výsledek²⁰⁶ ukazuje **reálnou** hodnotu rozvoje
- *Jakou hodnotu ukazuje tedy HDI, když IHDI ukazuje reálnou hodnotu rozvoje?*
- *Co znamená, když ČR má HDI 0,78 a IHDI 0,84?*
- *Kde tyto hodnoty najdeme?*

5. krok (10 min)

Reflexe: Studenti píší na tabuli pojmy, které se jim z hodiny vybaví. Poté si zopakujeme jednotlivé pojmy.

²⁰⁶
$$\text{IHDI} = \text{HDI} * \left(\frac{\text{Celková populační nerovnost}}{\text{HDI}_{\text{NGNI}}} \right)$$
 vzorec pro výpočet IHDI, pouze pro zajímavost.

3. hodina

Věk: gymnáziální úroveň – 1. ročník

Doba výuky: 60 min

Téma: Rozvojové cíle milénia

Cíl hodiny: studenti objasní pojem Rozvojové cíle milénia, těmto cílům rozumí, znají problematiku řešení chudoby ve světě.

Pomůcky: komiks, tabulky, smartboard.

1. krok (5 min)

Společně se žáky přečteme komiks (příloha 6). V případě potřeby dáme žákům prostor k vyjádření názoru a diskuzi.

2. krok (10 min)

Každému do lavice rozdám tabulku, do které žáci napíší záliby/aktivity/ nebo nutné potřeby včetně jejich cen průměrně za období 1 měsíce. Každý vyplňuje tabulku dle svého uvážení.

Aktivity/záliby/potřeby	Cena za měsíc
jídlo a pití	1500 Kč
Oblečení	1500 Kč
záliby (fotbal, tancování, ...)	500 Kč
nájem, elektrika, voda	2000 Kč
Kapesné	400 Kč
Internet	250 Kč
kredit/paušál do mobilu	300 Kč
MHD	190 Kč
Celkem	6640 Kč

• Zde přibližně vidíte, kolik stojí váš život v průměru na měsíc. Představte si, že na naší planetě, žijí i lidé, kteří mají **1 USD/den** (americký dolar). Ten je v současné době cca 24 Kč. Pozor! Tato částka není pouze jejich kapesné na den, ale tam patří např. výše zmíněné položky, jako je (jídlo, elektrika, voda). Když tedy vezmeme naši částku 6640 Kč a vydělíme ji 30 (cca 30 dní v měsíci), vyjde nám částka zhruba 221 Kč na den.

• Dokážete si tedy představit žít s touto částkou na den? Jak byste se zachovaly? Do čeho byste přestaly investovat?

• Vidíte, že se se máme v České republice poměrně dobře, že patříme mezi bohaté státy. Jaké státy dle vás patří k těm chudým? Víte, jak se tyto státy nazývají?

3. krok (8 min)

Studenty rozdělíme do 4členných skupin. Pokusí se představit jednání skupiny OSN a stanovit cíle vedoucí k rozvoji.

Všechny návrhy učitel zapisuje na tabuli.

4. krok (20 min)

Představíme studentům Rozvojové cíle milénia. Pro bližší vysvětlení lze použít mou diplomovou práci (podkapitola 5.2.1), knihu Bohouš a Dáša proti chudobě (str. 47-48), webové stránky: www.rozvojovka.cz, www.un.org/millenniumgoals/. Následující text si studenti zapíší.

Na světě je mnoho lidí, kteří žijí v nelidských podmínkách bez vidiny lepšího života. OSN se proto rozhodla vkročit do nového milénia s novými cíly, které byly nazvány Rozvojové cíle milénia (Millennium Development Goals, MDGs). Základem programu se staly přijaté závazky ze summitů v průběhu 90. let 20. století – např. dokument OECD s názvem Formování 21. století. V říjnu 2000 podepsalo v New Yorku všech 191 členských zemí OSN Miléniovou deklaraci, která se stala závazným dokumentem v plnění následujících rozvojových cílů milénia:

Rozvojové cíle milénia 2000-2015

Cíl	Název
1.	<i>Odstranit extrémní chudobu a hlad</i>
2.	<i>Umožnit dosažení základního vzdělání všem</i>
3.	<i>Prosadit rovnost pohlaví</i>
4.	<i>Redukovat dětskou úmrtnost</i>
5.	<i>Zlepšit zdraví matek</i>
6.	<i>Dosáhnou úspěšnějšího boje s HIV/AIDS, malárií, aj.</i>
7.	<i>Postarat se o udržitelnost životního prostředí</i>
8.	<i>Zajistit světové partnerství pro rozvoj</i>

Jednotlivé cíle mají další podcíle např. cíl 1 má svůj podcil snížit počty lidí žijící v extrémní chudobě s 1 USD na den. Cíle by měly být naplněny do roku 2015.

5. krok (10 min)

Diskuze. Učitel klade otázky:

- *Jakých cílů se dosahuje podle vás nejhůře? V čem spatřujete problém?*
- *Je možné vůbec cílů dosáhnout, jsou reálné?*
- *Ovlivňuje vzdělání rozvoj?*
- *Hrají kulturní odlišnosti v naplňování cílů nějakou roli? Jakou?*

6. krok (5 min)

Reflexe: Studenti doplňují odpovědi na nedokončené věty.

- *Nejdůležitějším cílem je podle mého názoru proč?*
- *Nejméně důležitý cíl vidím v proč?*
- *Zapojím se v rámci pomoci..... jakým způsobem?*

7. krok (2 min)

Domácí úkol: Na příští hodinu studenti zjistí výsledky alespoň 2 libovolných cílů. Zjistí, zda OSN v boji proti chudobě pokračuje i nadále od roku 2015 a jak?

Poznámka:

Další hodinu lze pokračovat na téma udržitelného rozvoje v rámci, kterého vydala OSN další tzv. Cíle udržitelného rozvoje, které právě platí od roku 2015 do roku 2030.

Rozvojové cíle se vztahují k problematice globálních jevů společnosti – chudobě a reaguje na tento stav pomocí lidem v takových situacích. Je proto velmi důležité studenty neustále upozorňovat na situaci, kterou si kolikrát ani neuvědomují, a to je právě životní úroveň lidí v rozvojových zemích. V tomto ohledu je dobré do výuky zapojit aktuální dokumenty a fotografie, zobrazující tento stav, včetně aktivit cílených tímto směrem.²⁰⁷

Dalším krokem je iniciovat studenty k jakékoliv pomoci v rámci globálních problémů. Informovat je o adopci na dálku nebo o možných příspěvcích pro tyto rodiny. Je nutné studentům vysvětlit, že i malý finanční příspěvek umožní lidem v rozvojové zemi např. chodit do školy.

²⁰⁷ Aktivity zaměřené na globální problémy najdeme na webových stránkách: <<http://www.fors.cz/>, <https://www.jsns.cz/>>.

9. ZÁVĚR PRAKTICKÉ ČÁSTI

Cílem praktické části bylo zpracovat téma *Index lidského rozvoje (HDI)* pro výuku na gymnaziální úrovni. Součástí této partie také tvoří powerpointová prezentace jako podklad, pro výuku následujících tří témat.

Jako velmi prospěšné vidím zasadit téma indexu HDI do kontextu chudoby, protože si tak žáci lépe uvědomí smysl daného indexu. Z toho důvodu byla 1. hodina koncipována na téma chudoby, která navazuje na 2. hodinu - Index lidského rozvoje. Poslední 3. hodina byla zaměřena na Rozvojové cíle milénia. Z toho vyplývá, že zkonstruované výukové hodiny je nutno pojmut jako tříhodinový blok, který na sebe navazuje.

Hlavními inspirativními **zdroji** se staly vzdělávací portály *Rvp.cz a Varianty.cz*. Zde bych chtěla vyzdvihnout publikaci *Bohouš a Dáša proti chudobě*, která velmi poutavě popisuje nejen téma chudoby, ale veškerá témata v rámci globálního rozvojového vzdělávání. Kniha přináší soubor příprav hodin směrem k této problematice a je doplněna o barevné obrázky a komiksy, které baví nejen mladé studenty. Kniha je určena spíše pro střední vzdělávání, ale své využití najde na i na druhém stupni základních škol. I přestože jsou vyučovací hodiny určeny pro gymnaziální uroveň - 1. ročník, uznala jsem za vhodné čerpat také z materiálu pro 9. ročník ZŠ. Z důvodu náročného tématu je nutné obsah maximálně zjednodušit. Přínosnými zdroji na poli globálního rozvojového vzdělávání jsou dále webové portály *Fors.cz a Jsns.cz*.

Organizační formy výuky v hodinách jsou individuální, ale také často skupinové. Pro motivaci žáků využívám např. komiksu a dále aktivitu, při které si vypočítají jejich vlastní náklady na den a porovnají je s obnosem peněz lidí žijících v nejméně rozvinutých oblastech země. V každé hodině používám **výukovou metodu** brainstormingu. Tato metoda je velmi oblíbená, protože rychle, bez zdlouhavých příprav učitele, aktivizuje žáky, kteří se snaží aktivně zapojit a vymyslet na téma *lidského rozvoje* co nejvíce pojmů. Pojmy se zároveň zapisují na tabuli, a tím navazují na další metodu – myšlenkové mapy. Žáci tak jednoduše na tabuli vidí jakéhosi „pavouka,“ který může posloužit i jako zápis. Žáci mohou také tvořit myšlenkovou mapu, např. ve skupině, a následně ji svým spolužákům představit. Prezentace názorů vede žáky

ke kritickému přemýšlení, na jeho základě se snaží obhájit svůj názor. Lze využít i písemnou obdobu této - brainwriting.

Další metodu, kterou příprava využívá, je diskuze. Je nutné neustále žáky podněcovat k vyjadřování svých názorů a ptát se jich, jestli by dokázali žít za stejných podmínek jako lidé např. v subsaharské Africe. Jestli by se cítili šťastní a spokojení. Metoda problémového výkladu je také využita. Předložíme žákům otázku, jak by např. měřili kvalitu života resp. index HDI. Diskuzní metody je velmi vhodné podložit fotografiemi např. subsaharské Afriky v komparaci se situací v České republice. V té chvíli si žáci velmi jasně uvědomí rozdíly obou zemí, a jak dobře se v Česku máme. Mnoho obrázků a videí najdeme na již zmiňovaných webových portálech *Fors.cz* nebo *Jsns.cz*. Metodu komparace mimo jiné využívám i k porovnání indexu HDI a IHDI.

Mimo výše zmíněné metody bych chtěla apelovat na využívání zdrojů buď online, nebo publikací zejména v anglickém jazyce. Za domácí úkol tak děti mohou najít základní informace o indexu HDI, aby v následující hodině měly alespoň představu, co tento indikátor znamená. V hodině taktéž využívám počítače, kdy děti seznamuju s Rozvojovým programem Organizace spojených národů (UNDP), který v této problematice sledávám stěžejním. Na webovém portálu *Undp.org* hledáme společně s dětmi země a jejich hodnoty indexu HDI. K tomu lze na tomto portálu využít mapu světa, kde se při zaměření příslušné země zobrazí její hodnota indexu HDI.

Pro **zopakování hodiny** byla vybrána metoda nedokončených vět, kdy žáci doplňují do mezer slova dle vlastního uvážení a podle toho, co si z hodiny zapamatovali. Další metoda je metoda odpovědních lístků, které si už učitel musí sám připravit doma. Na lísteček napíšu pár otázek nebo pojmů z hodiny, lístečky ke konci hodiny a rozdám a děti je během 3 minut vyplní. Stejným způsobem lze provádět reflexy hodiny. V tom případě se děti ptáme, jaké cvičení se jim v hodině líbilo nejvíce, jakou látku vůbec nepochopily, apod. Pro zopakování hodiny můžeme vyzvat žáky, aby napsali na tabuli pojmy, které si z hodiny zapamatovali. Následně proběhne diskuze, v níž žáci pojmy objasní.

10. CONCLUSION OF THE PRACTICAL PART

The aim of the practical part was to give the preparation of the lesson for teaching the Human Development Index (HDI) at the gymnasium level. This part also includes the powerpoint presentation as the basis for teaching the following three themes.

I find it very helpful to put the indicator HDI in the context of poverty because pupils will be better aware of the meaning of the index. For this reason, the first lesson was aimed on the issue of poverty, which follows the second lesson - Human Development Index. The last third lesson is focused on the Millennium Development Goals. It is necessary to teach this lessons as a three-lesson's block that follows one after another.

The main sources of inspiration were the educational portals *Rvp.cz* and *Varianty.cz*. Here I would like to emphasize the publication Bohouš a Dáša proti chudobě, which very descriptively describes not only the theme of poverty but all topics towards of global development education. The book brings a set of preparation for lessons aim to this issue and is complemented by colorful pictures and comics that like not only young students. Even though the lessons are focused on secondary education - the 1st grade, I found it appropriate to prepare the lessons from materiál aimed to the 9th year of elementary school. Because of the demanding topic, there is necessary to explain it very simply. Beneficial sources in the field of global development education are also the web portals *Fors.cz* and *Jsns.cz*.

Organizational forms of lessons are individual but also grouped. For pupils' motivation, I use, for example, a comics and an activity in which they calculate their own spending per day and compare it with the amount of money of people living in the Least developed countries. I use the brainstorming method in every lesson. This method is very popular because it quickly activates pupils and it takes no time of preparation. The pupils try to think up as many terms as possible on human development. The terms are also written on the blackboard and now I head to another method - think maps. Pupils can easily see the "spider" on the board, which can also be used as a notes. Pupils can also create their own think map, for example, in a group, and then introduce it to their classmates. The presentation of opinions leads the students to think critically. It is also possible to use similar method to this - brainwriting.

Another method is discussion. It is always necessary to encourage pupils to express their thoughts and ask them if they can live in the same conditions as people in Sub-Saharan Africa. The method of problem interpretation is also used. We will ask the pupils how they would measure the quality of life, HDI index. Moreover, it is better to support discussions with photographs, for example, Sub-Saharan Africa in comparison with the situation in the Czech Republic. At that point, the pupils will be very clear about the differences between the two countries, and how well we are in the Czech Republic. Many images and videos can be found on the already mentioned web portals *Fors.cz* or *Jsns.cz*. The comparison method also used in comparison of the HDI and IHDI indexes.

In addition, I would like to appeal to use of the PC and resources in English. As a homework, children can find basic HDI index information to get an idea of what that indicator is about means. I use computers where children are familiar with the United Nations Development Program (UNDP), which I find very important to this issue. At the *Undp.org* website, me and children together looked for the country and their HDI index values. For this purpose I would use a world map that is available on this portal.

To repeat the lesson, the method of unfinished sentences was chosen. The pupils added in to the gaps their own answers, according to what they remembered from the lesson. Another method is the method of responsible notes, which the teacher has to prepare himself at home. I would write a few questions or terms from the lesson on the notes and then give it to pupils to answer it in 3 minutes. In the case that we want to do the reflection of the lesson we do it in the same way, with responsible notes. We ask children what exercises they liked the most in the lesson, what they did not understand at all, etc. To repeat the lesson we can ask the pupils to write on the board terms that they remember from the lesson. Then the discussion takes place, in which students explain the terms.

SEZNAM ZKRATEK

ILR – Index lidského rozvoje (Human Development Index)

GK – Giniho koeficient (Gini Coefficient)

HDI – Index lidského rozvoje (Human development Index)

HDP – hrubý domácí produkt (Gross Domestic Product)

HPI – Index lidské chudoby (Human Poor Index)

HPI-1 – Index lidské chudoby rozvojových zemí

HPI-2 – Index lidské chudoby rozvinutých zemí

HNP – hrubý národní produkt (Gross National Product)

HIPC – Vysoce zadlužené rozvojové země (Heavily Indebted Poor Countries)

IHDI – Index lidského rozvoje upravený o nerovnosti (Inequality-adjusted Human Development Index)

LDCs – Nejméně rozvinuté země (Least Developed Countries)

LIEs – Málo rozvinuté ekonomiky (Low Income economies)

MDGs – Rozvojové cíle milénia (Millenium Development Goals)

MPI – Víceúrovňový index chudoby (Multidimensional Poverty Index)

OSN – Organizace spojených národů (United Nations Development Programme)

UNDP – Organizace spojených národů (United Nations Development Programme)

WHO – Světová organizace zdraví (World Health Organization)

LITERATURA A POUŽITÉ ZDROJE

ALKIRE, S., SANTOS, M. E., *Acute Multidimensional Poverty. A new index for developing countries*. Oxford: Oxford Poverty, 2010. str 6-7.

ANAND, S., SEN, A., *Human Development Index: Methodology and Measurement*. Human Development Report Office, New York, 1994, str. 19.

BALADA, J *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, c2007.

CIHLEKOVÁ A KOL. *Světová ekonomika a nová jevy a perspektivy*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, str. 217-224.

CIMBÁLNÍKOVÁ, L. *Strategický rozvoj lidských zdrojů: co je důležité v současné společnosti znalostí: rozvoj lidských zdrojů, nebo jejich řízení?* Olomouc. Univerzita Palackého v Olomouci. 2013

CREMIN, P., NAKABUGO, M. G., *Education Development and Poverty Reduction: A Literature Critique*. International Journal of Educational Development. Vol. 32, no. 4, str. 499-507.

ČADIL, J., *Regionální ekonomie: teorie a aplikace*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010. str. 152.

DEININGER, K., *Does Cost of Schooling Affect Enrollment by the Poor?* Universal primary education in Uganda. Economics of Education Review. Vol. 22, no. 3, 2003. str. 290-305.

DESAI, M. 1993, in NOORBAKHSI, F. *The Human Development Index: Some Technical Issues and Alternative Indices*, 1998 in Journal of International Development, str. 589-605.

DREZE, J., SEN, A. *An uncertain glory: India and its contradictions*. Oxford: Princeton University Press, 2013.

DRLÍK, P. *Ekonomie blahobytu a její současný význam pro ekonomickou teorii*. Brno, 2009. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta. Vedoucí práce Petr DANĚK.

GALAJDOVÁ, V., *Rozvoj ľudských zdrojov I*. Vysokoškolská učebnice. Vo Zvolene: Technická univerzita, 2007.

HAFNER, K. A., MAYER-FOULKES, D. *Fertility, economic growth, and human development causal determinants of the developer lifestyle*. *Journal of Macroeconomics*. Vol. 38. 2013. str. 107-120.

HARMÁČEK, J. *Teorie, realita a rozvojové souvislosti ekonomického růstu v nejméně rozvinutých zemích (LDCs)*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. str. 286.

HAUPTMANOVA, L. *Amartya Sen – A nové ekonomické myšlení naší doby*. České Budějovice, 2005. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Pavel HEJTMAN.

HOŘEJŠOVÁ, D. *Metodické pokyny pro výuku občanské výchovy na základní škole*. Praha: Fortuna, str. 4-5, 1995.

HEJTMAN, P. PAVLIČÍKOVÁ, H. *Spotřební společnost a její reflexe ve výuce společenských věd a výchovy k občanství*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2014.

HUDEC, O. a kol., *Podoby regionálního a miestneho rozvoja*. 1. vyd. Košice: TU Košice, 2009. str. 227-228.

JACOBSEN, Kathryn, H. *Introduction to global health*. 2nd. Ed Burlington, MA: Jones & Barlett learning. 2014.

JANŮ, J. *Vícekritériální analýza indexu lidského rozvoje*. Praha, 2014. Diplomová práce. Vysoká škola ekonomická. Fakulta informatiky a statistiky. Vedoucí práce Vlasta STŘÍŽOVÁ.

JENÍČEK, V. a kol., *Vyvážený rozvoj: na globální a regionální úrovni*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010. str. 3.

- KELLY, A. C., *The Human Development Index: Handle With Care, Population and Development Review* 17(2) in FARHAD NOORBAKHS, *The Human Development Index: Some Technical Issues and Alternative Indices in Journal of International Development*. 1998, str. 589-605.
- KOVACEVIC, M. *Review of HDI Critiques and potential Improvements*. 2010. UNDP
- MATĚJA, Z., *Human factor and its influence on development of region*. Disertační práce. Pardubice. Univerzita Pardubice. 2015.
- MCGILLIVRAY, M. *The Human Development Index: Yet another redundant composite development indicator? World Development* 19(10). 1991. str. 1462.
- NAVRÁTILOVÁ A., *Nerovný vývoj světa a rozvojová teorie*. Brno: Masarykova univerzita, 2013.
- NÁDVORNÍK, O, CHÁRA, P. *Bohouš a Dáša proti chudobě*. Praha: Člověk v tísni – společnost při České televizi, 2006.
- PROCHÁZKA, O. *Index lidského rozvoje a jeho využití jako indikátoru mezinárodních rozdílů v kvalitě života*. Brno, 2012. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce Jiří ŠPALEK.
- NOORBAKHS, F. *The Human Development Index: Some Technical Issues and Aleternative Indices*, 1998 in *Journal of International Development*, p. 589-605.
- NOVÁČEK, P. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc. Univerzita Palackého v Olomouci. 2011.
- NUSSBAUM, M. C. *Creating capabilities: The Human Development Approach*. Cambridge, MA: Harvard University Press, p. 30-31, 2011.
- OPRŠAL, Z. *Mezinárodní rozvojová spolupráce: vybrané aspekty*. Olomouc: Univerzita v Olomouci. 2014.
- PRADOS DE LA ESCOSURA, L. *Human Development in Africa: A long-run perspective*. Explorations in Economic History. Vol. 50. no. 2. 2013. str. 179-204.

RAWLS, J, KELLY, E., ed. *Justice as fairness: a restatement*. Cambridge, Harvard University Press, 2001.

SEN, Amartya. *Choice of techniques: an aspect of the theory of planned economic development*. Oxford: B. Blackwell, 1960.

SEN, A. *Choice, welfare and measurement*. 2nd print. Cambridge: Harvard University Press, 1998.

SEN, A. *Collective choice and social welfare*. San Francisco: Holden-Day, 1970.

SEN, A. *Inequality reexamined*. New York: Russell Sage Foundation, 1998.

SEN, A. *Poverty and famines: an essay on entitlement and deprivation*. New York: Oxford University Press, 1981.

SEN, A. *Resources, values, and development*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1997.

SEN, A., SEN D., KANJILAL A., a P., ed. *The country of first boys: and other essays*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

SKLAIR, L., *Globalization: capitalism and its alternatives*. 3rd. ed. New York: Oxford University Press, 2007.

SRINAVASAN, T. N., *Human Development: A New Paradigm or Reinvention of the Wheel? The American Economic Review*. 1994.

ŠTĚDRONĚ, B. a kol., *Pragnostické metody a jejich aplikace*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2012, str. 197.

TODARO, P. M., SMITH, C. S., *Economic Development*. 10th. Ed. Harlow: Addison Wesley, 2009.

TOUŠEK, V., KUNC, J., VYSTOUPIL, J., *Ekonomická a sociální geografie*. Aleš Čeněk nakladatelství, Plzeň, 2008. stránka 411. ISBN 978-80-7380-114-4.

UNDP, *The Real Wealth of Nations, Pathways to Human Development*, New York: Palgrave Macmillan, 2010, str. 87.

WILLISOVÁ, K., *Theories and practices of Development*. 1. vydání, Londýn Routledge, 2005 str. 237.

DALŠÍ POUŽITÉ ZDROJE

ABSTRAKT – COURSEWARE.ZCU.CZ. Amartya Sen, [online]. 1998[cit.03-15-2017]. Dostupné z:

<<https://cw.zcu.cz/CoursewarePortlets2/DownloadDokumentu?id=5805>>.

ANAND, S., SEN, A. K. *Human Development Index: Methodology and Measurement*. [online]. 1994 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z:

<http://hdr.undp.org/en/media/HDI_methodology.pdf>.

ATKINSON, A.B. *The Contribution of Amartya Sen to Welfare Economics*. [online]. 1999 [cit. 2016-11-12]. Dostupné z:

<http://econpapers.repec.org/article/blascandj/v_3a101_3ay_3a1999_3ai_3a2_3ap_3a173-90.htm>.

DATAHELPDESK.WORLDBANK.ORG. *World Bank Country and Lending Groups*. [online]. [cit. 2017-03-10]. Dostupné z:

<<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>>.

DATABANK. WORLDBANK.ORG. *World Development Indicators – Preview, Heavily Indebted Countries*. [online]. [cit. 2017-03-10]. Dostupné z:

<<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=HPC>>.

EKONOMIKON. *Maslowova pyramida potřeb*. Ekonomikon.cz [online]. 2014 [cit. 07-06-2017]. Dostupné z: <<http://www.ekonomikon.cz/ekonomika/maslowova-pyramida>>.

ERHARTOVÁ, J., *Makroekonomické ukazatele a jejich využití při výuce občanské výchovy*. Diplomová práce, České Budějovice. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. 2009/2010.

HDR.UNDP.ORG. *Human development report 1990*. New York: Oxford University Press, 1990. ISBN 01-950-6480-1. Dostupné z:

<http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/219/hdr_1990_en_complete_nostats.pdf>

HDR.UNDP.ORG. *Human Development Reports. Technical notes.* [online]. 2014[cit. 2017-03-13]. Dostupné z:

<http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14_technical_notes.pdf>.

HDR.UNDP.ORG. *Human Development Reports. Content.* [online]. 2014[cit. 2017-03-03]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2014>>.

HDR.UNDP.ORG. *Human Development Reports.* [online]. 2014 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en>>.

HDR.UNDP.ORG. *Human Development Reports.* [online]. 2015 [cit. 03-01-2017] <http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf>.

HDR.UNDP.ORG. *Human Development Reports. Inequality-adjusted Human Development Index (IHDI).* [online]. 2015[cit. 03-13-2017]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/content/inequality-adjusted-human-development-index-ihdi>>.

HDR.UNDP.ORG. *Human Development Reports. Human Development Index and its Components.* [online]. 2015[cit. 07-07-2017]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>>.

HDR.UNDP.ORG. *Human Development Reports. Technical notes.* [online]. 2015[cit.03-13-2017]. Dostupné z: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2015_technical_notes.pdf>.

HDR.UNDP.ORG. *Human Development Reports. International Human Development Indicators.* [online]. 2016[cit. 07-07-2017]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/countries>>.

FUKUDA-PARR S., *Global Development Goal Setting as a Policy Tool for Global Governance: Intended and Unintended Consequences.* [online]. 2013[cit. 03-11-2017]. Dostupné z: <<http://suintabledevelopment.un.org/content/documents/863IPCWorkingPaper108.pdf>>

IEP.UTM. EDU, *Sen's Capability Approach.* [online]. 2017 [cit. 06-12-2017]. Dostupné z: <<http://www.iep.utm.edu/sen-cap/#SH1a>>.

JIRIFRANC. ESTRANKY. CZ . *Studijní materiály a informace*. [online]. 2013 [cit. 07-07-2017]. Dostupné z: <<http://www.jirifranc.estranky.cz/clanky/download/pripravy-seminarky-word-excelpowerpoint-windows-studium.html>>.

KELLER, S. *Welfarism*. [online]. 2008, [cit.2016-11-12]. Dostupné z <http://www.blackwell-compass.com/subject/philosophy/article_view?article_id=phco_articles_bp1196>.

KLUGMAN, J., FRANCISCO, R., a HYUNG-JIN, CH., *The HDI 2010: new controversies, old critiques*. *Journal of Economic Inequality*. 2011. Dostupné z: <<http://search.proquest.com.zdroje.vse.cz/docview/873854732?accountid=17203>>.

KOFI A. ANNAN. *We the Peoples, The role of the United Nations in the 21st century*. Published by the United Nations Department of Public Information. [online] 2000. [cit. 2017-03-11]. Dostupné z: <http://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/We_The_Peoples.pdf>.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Bílá kniha*. Praha: MŠMT, 2001. Metodický portál RVP. [online]. [cit. 06-15-2017]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/dokumenty/bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v-ceske-republice-formuje-vladni-strategie-v-oblasti-vzdelavani-strategie-odrazi-celospolecenske-zajmy-a-dava-konkretni-podnety-k-praci-sko>>.

MILLENIUM PROJECT. *About the UN Millenium Project*. [online.] 2006 [cit. 2017-03-11]. Dostupné z: <http://www.unmilleniumproject.org/documents/UNMP_AboutMP_E.pdf>.

NUSSBAUM, M. *Capabilities as fundamental entitlements: Sen and Social Justice*. p. 32–60. [online]. Dostupné z: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1354570022000077926>>.

OSN. CZ. *Světová banka: extrémní chudoba se sníží pod 10%*. [online]. 2015 [cit. 2017-03-09]. Dostupné z: <<http://www.osn.cz/svetova-banka-extremni-chudoba-se-snizi-pod-10/>>.

OSN. CZ. *Fakta o nezaměstnanosti*. [online]. 2016 [cit. 03-09-2017]. Dostupné z: <<http://www.osn.cz/sdg-8-podporovat-trvaly-inkluzivni-a-udrzitelny-hospodarsky-rust->

plnou-a-produktivni-zamestnanost-a-dustojnou-praci-pro-vsechny/fakta-o-zamestnanosti/>.

OSN. CZ. *Rozvojové cíle tisíciletí*. [online]. 2017 [cit. 03-11-2017]. Dostupné z: <<http://www.osn.cz/osn/hlavni-temata/rozvojove-cile-tisicileti-mdgs/>>.

OSN. CZ. *Mdgs 2015 - fakta*. [online.] 2015 [cit. 03-11-2017]. Dostupné z: <<http://www.osn.cz/mdgs-2015-fakta/>>.

OSN. CZ. *Cíle udržitelného rozvoje SDGs 2015 - fakta*. [online.] 2015 [cit. 03-11-2017]. Dostupné z: <<http://www.osn.cz/cile-udrzitelneho-rozvoje-sdgs/>>.

PRESS. PRINCETON. *An Uncertain Glory: India and its Contradictions*. [online] 2017 [cit. 07-05-2017]. Dostupné z: <<http://press.princeton.edu/titles/10175.html>>.

REFRESHER.CZ. *Bohatý sever versus chudý jih: aneb proč je životní úroveň na rovníku nesrovnatelně nižší než ve sněhem zavátých zemích*. [online]. 2017 [cit. 07-07-2017]. Dostupné z: <<https://refresher.cz/41434-Bohaty-sever-versus-chudy-jih-aneb-proc-je-zivotni-uroven-na-rovniku-nesrovnatelne-nizsi-nez-ve-snehem-zavatychem-zemich>>.

ROZVOJOVKA.CZ. *Rozvoj*. [online]. 2008 [cit. 07-10-2017]. Dostupné z: <<http://www.rozvojovka.cz/rozvoj>>.

SEN, A., *Development as Capability Expansion*, 1989, vlastní překlad. [online]. Dostupné z: <[SEN_89_Development_as_Capability_Expansion_1989.pdf](#)>.

SEN, A. *Human rights and capabilities*. *Journal of Human Development*. 2005. [online]. Dostupné z: <https://www.unicef.org/socialpolicy/files/Human_Rights_and_Capabilities.pdf>.

SYROVÁTKA, M. *Jak (ne)měřit kvalitu života Kritické pohledy na index lidského rozvoje*. [online]. 2008 [cit. 07-06-2017]. Dostupné z: <http://www.development.upol.cz/uploads/dokumenty/Syrovatka_HDI.pdf>.

TABSG.CZ. *Školní vzdělávací program pro vyšší stupeň gymnázia, Táborské soukromé gymnázium*. Str. 217-222. [online]. Dostupné z: <http://www.tabsg.cz/pdf/SVP_platny_vyssi.pdf>.

UN.GENERALASSEMBLY. *United Nations Millenium Declaration*. [online.] 2000[cit. 2017-03-11]. Dostupné z: <<http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>>.

WHO.INT. *Who definition of health*. [online]. 1948[cit. 07-12-2017]. Dostupné z: <<http://www.who.int/about/definition/en/print.html>>.

WOLF, H., CHONG, H., & Auffhammer, M. *Classification, Detection and Consequences of Data Error: Evidence from the Human Development Index*. V *The Economic Journal*, str. 843-870. [online]. Dostupné z: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-0297.2010.02403.x/full>>.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Utilitarismus – rozšíření Senova pojetí utilitarismu

Příloha 2: Vlastní překlad z anglického originálního textu *Development as Capability Expansion* (Rozvoj jako schopnostní přístup)

Příloha 3: Fotografie k výuce (Chudoba - 2. krok)

Příloha 4: Texty k příslušným zemím k výuce (Chudoba - 3. krok)

Příloha 5: Pracovní list k výuce (Index lidského rozvoje, HDI - 2. krok)

Příloha 6: Komiks k výuce (Rozvojové cíle milénia – 1. krok)

PŘÍLOHY

Příloha 1

Utilitarismus

Předstupeň ekonomie blahobytu představuje utilitarismus, jehož kořeny sahají až do období scholastiky. Těžil v ekonomii blahobytu od počátku až po novou školu ekonomie, nicméně tato škola vedla podle Sena k nihilismu.²⁰⁸ Hledal způsob, jakým by se dala oddělit rovina ekonomie blahobytu od tradičního utilitaristického pojetí.

Sen vymezoval utilitaristický přístup na základě třech znaků. Prvním znakem je konsekvencionální chování, při kterém dojde k hodnocení podle výsledného stavu. Druhý znak označuje welfarismus, kde je rozhodnutí hodnoceno díky funkcím společenského blahobytu. Funkce jsou definované individuálně skrze úroveň užitku. Třetí znak je definovaný součtem individuálních užtků.

Sen zastával názor, že v dnešní době se ekonomové nehlásí k utilitarismu v tak hojném počtu. Někteří makroekonomové zastávají dokonce tendence vyhýbat se sčítání individuálních užtků pomocí politiky, která využívala tzv. „zlatá pravidla“.²⁰⁹ Ve snaze Sena porovnat utilitarismus s novou ekonomikí blahobytu, zabývá se tím, kdo dosáhne většího užitku, i²¹⁰ když bude mít k dispozici stejný obnos peněz či statků (tím se vyjadřovala původní ekonomie blahobytu). Zabýval se také kompatibilitou těchto přístupů z hlediska neporazitelnosti Paretova optima²¹¹ jednomyslnosti symbolizující novou ekonomikí blahobytu. Jako důkaz konstatuje příklad u prvního přístupu, který definuje nejednoznačností, protože z odlišných podmínek v otázce získání většího užitku pomocí přerozdělení, se mohou výsledky odlišovat díky předem zvoleným kritériím.

Nové ekonomie blahobytu se týkalo něco podobného, ta absolutně nepřipouštěla interpersonální komparaci, a naopak zdůrazňovala následovat Paretovo optimum.

²⁰⁸ SEN, A. *Rational Fools: A critique of the Behavioral Foundations of Economics Theory. Philosophy and Public Affairs*. 1977, roč. 6, č. 4 str. 317-345.

²⁰⁹ ATKINSON, A.B. *The Contribution of Amartya Sen to Welfare Economics*. [online]. 1999 [cit. 2016-11-08]. Dostupné z: <http://econpapers.repec.org/article/blasandj/v_3a101_3ay_3a1999_3ai_3a2_3ap_3a173-90.htm>.

²¹⁰ ATKINSON, A.B. *The Contribution of Amartya Sen to Welfare Economics*. [online]. 1999 [cit. 2016-11-12]. Dostupné z: <http://econpapers.repec.org/article/blasandj/v_3a101_3ay_3a1999_3ai_3a2_3ap_3a173-90.htm>.

²¹¹ Paretovo pravidlo vzniklo z výzkumů italského ekonoma Vilfreda Pareta. Výzkum ukazuje poměr 80:20 tzn. 80 % důsledků (zisk, vyrobené zmetky) pramení z 20% příčin (zboží, souhrnná produkce)

V případě odmítnutí přístupu sčítání individuálních užitek proto, že je tento princip založen na interpersonální komparaci, nezbyvá nic jiného než využít politiky popsané v prvních dvou případech, to ovšem znamená, že Paretovo pravidlo nebude dodrženo. Pro takový případ je vhodné využít kompenzační testy Kaldora a Hickse. I když kompenzační testy ručily alespoň částečnou validitou Paretových zásad v nové ekonomii blahobytu, v určitých situacích tento přístup přinášel obětování nevinných. Přesně tuto možnost Sen kritizoval nejen z ekonomického hlediska. Z příkladu vidíme Senovu provázanost etiky s ekonomikou a filozofií, protože obětování nevinných je v rozporu s morálními pravidly, kterých nelze dosáhnout splněním pouze těch ekonomických.²¹²

²¹² ATKINSON, A.B. *The Contribution of Amartya Sen to Welfare Economics*. [online]. 1999 [cit. 2016-11-12]. Dostupné z: <http://econpapers.repec.org/article/blasandj/v_3a101_3ay_3a1999_3ai_3a2_3ap_3a173-90.htm>.

Příloha 2

Development as Capability Expansion

In his *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, Immanuel Kant argues for the necessity of seeing human beings as ends in themselves, rather than as means to other ends: “So act as to treat humanity, whether in thine own person or in that of any other, in every case as an end in itself, never as means only.” This principle has importance in many contexts – even in analysing poverty, progress and planning. Human beings are the agents, beneficiaries and adjudicators of progress, but they also happen to be – directly or indirectly – the primary means of all production. This dual role of human beings provides a rich ground for confusion of ends and means in planning and policy-making. Indeed, it can – and frequently does – take the form of focusing on production and prosperity as the essence of progress, treating people as the means through which that productive progress is brought about (rather than seeing the lives of people as the ultimate concern and treating production and prosperity merely as means to those lives). Indeed, the widely prevalent concentration on the expansion of real income and on economic growth as the characteristics of successful development can be precisely an aspect of the mistake against which Kant had warned.

This problem is particularly pivotal in the assessment and planning of economic development. The problem does not, of course, lie in the fact that the pursuit of economic prosperity is typically taken to be a major goal of planning and policy-making. This need not be, in itself, unreasonable. The problem relates to the level at which this aim should be taken as a goal. Is it just an intermediate goal, the importance of which is contingent on what it ultimately contributes to human lives? Or is it the object of the entire exercise? It is in the acceptance – usually implicitly – of the latter view that the ends – means confusion becomes significant – indeed blatant.

The problem might have been of no great practical interest if the achievement of economic prosperity were tightly linked – in something like a one-to-one correspondence – with that of enriching the lives of the people. If that were the case, then the pursuit of economic prosperity as an end in itself, while wrong in principle, might have been, in effect, indistinguishable from pursuing it only as a means to the end of enriching human lives. But that tight relation does not obtain. Countries with high GNP per capita can nevertheless have astonishingly low achievements

in the quality of life, with the bulk of the population being subject to premature mortality, escapable morbidity, overwhelming illiteracy and so on. Just to illustrate an aspect of the problem, the GNP per capita of six countries is given in table 1, along with each country's respective level of life expectancy at birth.

A country can be very rich in conventional economic terms (i.e., in terms of the value of commodities produced per capita) and still be very poor in the achieved quality of human life. South Africa, with five or six times the GNP per capita of Sri Lanka or China, has a much lower longevity rate, and the same applies in different ways to Brazil, Mexico, Oman, and indeed to many other countries not included in this table.

There are, therefore, really two distinct issues here. First, economic prosperity is no more than one of the means to enriching lives of people. It is a foundational conclusion to give it the status of an end. Secondly, even as a means, merely enhancing average economic opulence can be quite inefficient in the pursuit of the really valuable ends. In making sure that development planning and general policy – making do not suffer from costly confusions of end means, we have to face the issue of identification of ends, in terms of which the effectiveness of the means can be systematically assessed. This paper is concerned with discussing the nature and implications of that general task.

The capability approach: conceptual roots

The particular line of reasoning that will be pursued here is based on evaluating social change in terms of the richness of human life resulting from it. But the quality of human life is itself a matter of great complexity. The approach that will be used here, which is sometimes called the “capability approach”, sees human life as a set of “doings and beings” – we may call them “functionings” – and it relates the evaluation of the quality of life to the assessment of the capability to function. It is an approach that I have tried to explore in some detail, both conceptually and in terms of its empirical implications. The roots of the approach go back at least to Adam Smith and Karl Marx, and indeed to Aristotle.

In investigating the problem of “political distribution”, Aristotle made extensive use of his analysis of “the good of human beings”, and this he linked with his examination of “the functions of man” and his exploration of “life in the sense of activity”.

The Aristotelian theory is, of course, highly ambitious and involves elements that go well beyond this particular issue (it takes a specific view of human nature and relates a notion of objective goodness to it). But the argument for seeing the quality of life in terms of valued activities and the capability to achieve these activities has much broader relevance and application. Among the classical political economists, both Adam Smith and Karl Marx explicitly discussed the importance of functionings and the capability to function as determinants of well-being. Marx's approach to the question was closely related to the Aristotelian analysis (and indeed was apparently directly influenced by it).

Indeed, an important part of Marx's programme of reformulation of the foundations of political economy is clearly related to seeing the success of human life in terms of fulfilling the needed human activities. Marx put it thus: "It will be seen how in place of the wealth and poverty of political economy come the rich human being and rich human need. The rich human being is simultaneously the human being in need of a totality of human life – activities – the man in whom his own realization exists as an inner necessity, as need."

Commodities, functionings and capability

If life is seen as a set of "doings and beings" that are valuable, the exercise of assessing the quality of life takes the form of evaluating these functionings and the capability to function. This valuational exercise cannot be done by focusing simply on commodities or incomes that help those doings and beings, as in commodity-based accounting of the quality of life (involving a confusion of means and ends). "The life of money-making", as Aristotle put it, "is one undertaken under compulsion, and wealth is evidently not the good we are seeking; for it is merely useful and for the sake of something else." The task is that of evaluating the importance of the various functionings in human life, going beyond what Marx called, in a different but related context, "commodity fetishism". The functionings themselves have to be examined, and the capability of the person to achieve them has to be appropriately valued.

In the view that is being pursued here, the constituent elements of life are seen as a combination of various different functionings (a "functioning n-tuple"). This amounts to seeing a person in as it were, an "active" rather than a "passive" form (but neither the various states of being nor even the "doings" need necessarily

be “athletic” ones). The included items may vary from such elementary functionings as escaping morbidity and mortality, being adequately nourished, undertaking usual movements etc., to many complex functionings such as achieving self - respect, taking part in the life of the community and appearing in public without shame (the last a functioning that was illuminatingly discussed by Adam Smith as an achievement that is valued in all societies, but the precise commodity requirement of which, he pointed out, varies from society to society). The claim is that the functionings are constitutive of a person’s being, and an evaluation of a person’s well-being has to take the form of an assessment of these constituent elements.

The primitive notion in the approach is that of functionings – seen as constitutive elements of living. A functioning is an achievement of a person: what he or she manages to do or to be, and any such functioning reflects, as it were, a part of the state of that person. The capability of a person is a derived notion. It reflects the various combinations of functionings (doings and beings) he or she can achieve. It takes a certain view of living as a combination of various “doings and beings”. Capability reflects a person’s freedom to choose between different ways of living. The underlying motivation—the focusing on freedom—is well captured by Marx’s claim that what we need is “replacing the domination of circumstances and chance over individuals by the domination of individuals over chance and circumstances”.

Utilitarian calculus versus objective deprivation

The capability approach can be contrasted not merely with commodity-based systems of evaluation, but also with the utility-based assessment. The utilitarian notion of value, which is invoked, explicitly or by implication in much of welfare economics, sees value, ultimately, only in individual utility, which is defined in terms of some mental condition, such as pleasure, happiness, desire-fulfilment. This subjectivist perspective has been extensively used, but it can be very misleading, since it may fail to reflect a person's real deprivation.

A thoroughly deprived person leading a very reduced life, might not appear to be badly off in terms of the mental metric of utility, if the hardship is accepted with non-grumbling resignation. In situations of long-standing deprivation, the victims do not go on weeping all the time, and very often make great efforts to take pleasure in small mercies and to cut down personal desires to modest—"realistic" – proportions. The person's deprivation, then, may not at all show up in the metrics of pleasure, desire-fulfilment etc., even though he or she may be quite unable to be adequately nourished, decently clothed, minimally educated and so on.

This issue, apart from its foundational relevance, may have some immediate bearing on practical public policy. Smugness about continued deprivation and vulnerability is often made to look justified on grounds of lack of strong public demand and forcefully expressed desire for removing these impediments.

Ambiguities, precision and relevance

There are many ambiguities in the conceptual framework of the capability approach. Indeed, the nature of human life and the content of human freedom are themselves far from unproblematic concepts. It is not my purpose to brush these difficult questions under the carpet, in so far as there are genuine ambiguities in the underlying objects of value, these will be reflected in corresponding ambiguities in the characterization of capability. The need for this relates to a methodological point, which I have tried to defend elsewhere, that if an underlying idea has an essential ambiguity, a precise formulation of that idea must try to capture that ambiguity rather than attempt to lose it. Even when precisely capturing an ambiguity proves to be a difficult exercise, that is not an argument for forgetting the complex nature of the concept and seeking a spuriously

narrow exactness. In social investigation and measurement, it is undoubtedly more important to be vaguely right than to be precisely wrong.

It should be noted also that there is always an element of real choice in the description of functionings, since the format of “doings” and “beings” permits additional “achievements” to be defined and included. Frequently, the same doings and beings can be seen from different perspectives, with varying emphases. Also, some functionings may be easy to describe, but of no great interest in the relevant context (using a particular washing powder in doing the washing). There is no escape from the problem of evaluation in selecting a class of functionings as important and others not so. The evaluative exercise cannot be fully addressed without explicitly facing questions concerning what are the valuable achievements and freedoms, and which are not. The chosen focus has to be related to the underlying social concerns and values, in terms of which some definable functionings and capabilities may be important and others quite trivial and negligible. The need for selection and discrimination is neither an embarrassment nor a unique difficulty for the conceptualization of functioning and capability.

In the context of some types of welfare analysis, for example, in dealing with extreme poverty in developing economies, we may be able to go a long distance in terms of a relatively small number of centrally important functionings and the corresponding capabilities, such as the ability to be well-nourished and well-sheltered, the capability of escaping avoidable morbidity and premature mortality and so forth.

In other contexts, including more general problems of assessing economic and social development, the list may have to be much longer and much more diverse. The task of specification must relate to the underlying motivation of the exercise as well as dealing with the social values involved.

Quality of life, basic needs and capability

There is an extensive literature in development economics concerned with valuing the quality of life, the fulfilment of Basic needs and related matters. That literature has been quite influential in recent years in drawing attention to neglected aspects of economic and social development. It is, however, fair to say that these writings have been typically comprehensively ignored in the theory of welfare economics, which has tended to treat these contributions as essentially ad hoc suggestions. This treatment is partly the result of the concern of welfare theory that proposals should not just appeal to intuitions but also be structured and founded. It also reflects the intellectual standing that such traditional approaches as utilitarian evaluation enjoy in welfare theory, and which serves as a barrier to accepting departures even when they seem attractive.

The inability of utility-based evaluations to cope with persistent deprivations was discussed earlier, but in the welfare-economic literature the hold of this tradition has been hard to dislodge.

The charge of “ad hoc-ness” against the development literature relates to the different modes of arguing that are used in welfare theory and in development theory. As far as the normative structure is concerned, the latter tends to be rather immediate, appealing to strong intuitions that seem obvious enough. Welfare theory, on the other hand, tends to take a more circuitous route, with greater elaboration and defence of the foundations of the approach in question. To bridge the gap, we have to compare and contrast the foundational features underlying the concern with quality of life, Basic needs etc. with the informational foundations of the more traditional approaches used in welfare economics and moral philosophy, such as utilitarianism. It is precisely in this context that the advantages of the capability approach become perspicuous. The view of human life seen as a combination of various functionings and capabilities, and the analysis of human freedom as a central feature of living, provide a differently grounded foundational route to the evaluative exercise. This informational foundation contrasts with the evaluative bases incorporated in the more traditional foundations used in welfare economics.

The “basic needs” literature has, in fact, tended to suffer a little from uncertainties about how basic needs should be specified. The original formulations often took the form of defining basic needs in terms of needs for certain minimal amounts of essential

commodities such as food, clothing and shelter. If this type of formulation is used, then the literature remains imprisoned in the mould of commodity-centred evaluation, and can in fact be accused of adopting a form of “commodity fetishism”. The objects of value can scarcely be the holdings of commodities. Judged even as means, the usefulness of the commodity-perspective is severely compromised by the variability of the conversion of commodities into capabilities. For example, the requirement of food and of nutrients for the capability of being well-nourished may greatly vary from person to person depending on metabolic rates, body size, gender, pregnancy, age, climatic conditions, parasitic ailments and so on. The evaluation of commodity-holdings or of incomes (with which to purchase commodities) can be at best a proxy for the things that really matter, but unfortunately it does not seem to be a particularly good proxy in most cases.

Rawls, primary goods and freedoms

The concern with commodities and means of achievement, with which the motivation of the capability approach is being contrasted happens to be, in fact, influential in the literature of modern moral philosophy as well. For example, in John Rawls’ outstanding book on justice (arguably the most important contribution to moral philosophy in recent decades), the concentration is on the holdings of “primary goods” of different people in making interpersonal comparisons. His theory of justice, particularly the “difference principle” is dependent on this procedure for interpersonal comparisons. This procedure has the feature of being partly commodity-based, since the list of primary goods includes “income and wealth”, in addition to “the basic liberties”, “powers and prerogatives of offices and positions of responsibility”, “social bases of self-respect” and so on.

Indeed, the entire list of “primary goods” of Rawls is concerned with means rather than ends; they deal with things that help to achieve what we want to achieve, rather than either with achievement as such or even with the freedom to achieve. Being nourished is not a part of the fist, but having the income to buy food certainly is. Similarly, the social bases of self-respect belong to the list in a way self-respect as such does not.

Rawls is much concerned that the fact that different people have different ends must not be lost in the evaluative process, and people should have the freedom to pursue

their respective ends. This concern is indeed important, and the capability approach is also much involved with valuing freedom as such. In fact, it can be argued that the capability approach gives a better account of the freedoms actually enjoyed by different people than can be obtained from looking merely at the holdings of primary goods. Primary goods are means to freedoms, whereas capabilities are expressions of freedoms themselves.

The motivations underlying the Rawlsian theory and the capability approach are similar, but the accountings are different. The problem with the Rawlsian accounting lies in the fact that, even for the same ends, people's ability to convert primary goods into achievements differs, so that an interpersonal comparison based on the holdings of primary goods cannot, in general, also reflect the ranking of their respective real freedoms to pursue any given – or variable – ends. The variability in the conversion rates between persons for given ends is a problem that is embedded in the wider problem of variability of primary goods needed for different persons pursuing their respective ends. Hence, a similar criticism applies to Rawlsian accounting procedure as applies to parts of the basic needs literature for their concentration on means (such as commodities) as opposed to achievements or the freedom to achieve.²¹³

²¹³ SEN, A., *Development as Capability Expansion*, 1989, vlastní překlad.

Dostupné z: <SEN_89_Development_as_Capability_Expansion_1989.pdf>

Vlastní překlad

Rozvoj jako schopnostní přístup

V Základech metafyzických jevů, Immanuel Kant říká, že je nezbytné vidět lidské bytosti samy o sobě jako konečnou kategorii (“ends”) a nikoli jako prostředky (“means”) k jiným cílovým kategoriím. “Tedy jednejte v souladu s humanitou, ať už ve vztahu k vlastní osobě nebo ke komukoli jinému, přesto v každém případě má jít o vztah k cílovému jedinci (end), nikoli pouze k prostředku (means).” Tento princip je důležitý v mnoha kontextech – dokonce i v analýze chudoby, pokroku a plánování. Lidské bytosti jsou hybné síly pokroku, jeho poživatelé i soudci, ale jsou přímo či nepřímo i primárními prostředky veškeré výroby. Tato duální role lidských bytostí skýtá bohatou půdu pro zaměňování cílové kategorie a prostředku při plánování a politické strategii. Ve skutečnosti toto může – a často se tak děje – vyústit v soustředění se na produkci a prosperitu, přičemž s lidmi se nakládá jako s prostředky, jejichž prostřednictvím se tento výrobní proces realizuje (spíše, než aby byly lidské životy ve středu nejvyššího zájmu, zatímco výroba a prosperita pouze prostředky k těmto životům).

Široce převažující soustředěnost na expanzi reálných příjmů a na ekonomický růst jako atributy úspěšného rozvoje může být opravdu přesně tou chybou, před kterou nás Kant varoval. Tento problém je obzvlášť klíčový při posuzování a plánování ekonomického rozvoje. Problém samozřejmě nespočívá ve faktu, že by sledování ekonomické prosperity bylo považováno za hlavní cíl plánování a politické strategie. Toto nemusí být samo o sobě nerozumné. Problém souvisí s mírou, do jaké by měl být tento záměr považován za cíl. Je to pouze přechodný cíl, jehož důležitost je podmíněná tím, co zásadně přispívá lidskému životu? Nebo je to cíl veškerého úsilí? Jde o přijímání – obvykle implicitně – tohoto druhého úhlu pohledu, při jehož aplikaci se zaměňování pojmů “ends-means” stává podstatným a vskutku zřetelným.

Tento problém by možná stál mimo zvláštní praktický zájem, pokud by dosahování ekonomické prosperity bylo úzce spojeno – ve vzájemném souladu – s tím, co obohacuje životy lidí. Kdyby tomu tak bylo, potom sledovat ekonomickou prosperitu jako cíl sám o sobě – ačkoli principiálně jde o postup chybný – by mohlo fungovat, aniž by bylo nutno odlišit tuto prosperitu pouze jako prostředek, který má za cíl obohacovat lidské životy. Ale tento těsný vztah neexistuje. Země s vysokým hrubým národním příjmem (GNI) na jednoho obyvatele mohou mít přesto překvapivě nízkou

kvalitu života, kdy je většina populace vystavena předčasně úmrtnosti, vysoké chorobnosti, ohromné negramotnosti atd.

Země může být z hlediska konvenčního ekonomického pohledu bohatá (tj. z hlediska hodnoty zboží vyrobeného na jednoho obyvatele), a přesto velmi chudá v dosažené kvalitě lidského života. Jižní Afrika, která má GNI na jednoho obyvatele pětkrát až šestkrát vyšší než Srí Lanka nebo Čína, má mnohem nižší dlouhověkost a totéž platí jistým způsobem o Brazílii, Mexiku, Ománu a ve skutečnosti o mnoha dalších zemích, které nejsou zahrnuty v této tabulce.

Naskýtají se zde proto dvě zcela odlišné otázky. Za prvé, ekonomická prosperita není ničím jiným než jedním z prostředků obohacení života lidí. Jde o zásadní nedorozumění, pokud jí dáme statut cíle. Za druhé, i jako prostředek, který pouze zvyšuje průměrnou ekonomickou hojnost, může být neefektivní při sledování skutečně hodnotných cílů. Abychom zabránili tomu, že plánování rozvoje a celková politická strategie zaměňují cíle a prostředky (“ends” and “means”), musíme se podívat na problematiku identifikace cílů (“ends”) z hlediska, kterých bude možné systematicky hodnotit efektivnost prostředků (“means”). Tato studie se zabývá povahou a implikací tohoto obecného úkolu.

Přístup z hlediska schopností: pojmové kořeny

Konkrétní linie úvahy, která zde bude sledována, je založena na hodnocení společenské změny z hlediska bohatství lidského života, které z ní vzejde. Avšak kvalita lidského života je sama o sobě záležitost velmi komplexní. Přístup, který zde zvolíme a který je někdy nazýván schopnostním přístupem (“capability approach”), nahlíží na život člověka jako na soubor toho, co dělá a čím je – můžeme ho nazvat “fungováním” – tento přístup dává do vztahu hodnocení kvality života s posuzováním schopnosti fungovat. Je to přístup, který jsem se pokusil detailně zkoumat jak z hlediska pojmového, tak z hlediska jeho empirických implikací. Kořeny tohoto přístupu sahají přinejmenším k Adamu Smithovi a Karlu Marxovi, ale ve skutečnosti až Aristotelovi.

Při zkoumání problému “politické distribuce” Aristoteles široce využil svou analýzu „dobra lidských bytostí“ a tuto spojil se studiem „funkcí člověka“ a jeho bádáním o „životě z hlediska aktivity“.

Aristotelovská teorie je jistě vysoce ambiciózní a obsahuje prvky, které přesahují tuto konkrétní problematiku (např. se zabývá specifickým pohledem na lidskou přirozenost

a dává ji do vztahu s pojmem objektivního dobra). Avšak argument, který nahlíží na kvalitu života z pohledu vysoce ceněných činností i schopnosti těchto činností dosáhnout, má mnohem širší důležitost i využití. Z řad klasických politických ekonomů jak Adam Smith, tak Karel Marx explicitně diskutovali o důležitosti fungování a schopnosti fungovat jako o určujících činitelích blaha. Marxův přístup k dané otázce byl úzce spjat s aristotelovskou analýzou (a opravdu jí byl zřejmě přímo ovlivněn).

Ve skutečnosti je důležitá část Marxova programu přepracování základů politické ekonomie jasně spojena s nahlížením na úspěch lidského života z hlediska naplňování potřebných lidských činností. Marx se vyjadřuje takto: „Uvidí se, jak na místo bohatství a chudoby politické ekonomie přichází bohatá lidská bytost a bohatá lidská potřeba. Bohatá lidská bytost je současně lidskou bytostí s potřebami bezpočtu lidských životních činností – člověk, ve kterém existuje jeho vlastní realizace jako vnitřní nutnost, jako potřeba.“

Zboží, fungování a schopnost

Pokud na život nahlížíme jako na soubor „dělání a bytí“ (doings and beings), které jsou hodnotné, posuzování kvality života na sebe bere podobu oceňování tohoto fungování a schopnosti fungovat. Toto oceňování se nemůže realizovat zaměřením se jednoduše na zboží nebo příjmy, které tomuto dělání a bytí napomáhají jako je tomu v případě, kdy se kvalita života posuzuje na základě zboží (jde o zaměňování prostředků a cílů „means and ends“). „Život založený na vydělávání peněz“, jak vysvětluje Aristoteles, „je život, který je spoután nátlakem, a bohatství není evidentně to dobro, které hledáme, protože je pouze užitečné v zájmu něčeho jiného.“

Úkolem je vyhodnotit důležitost různých druhů fungování v lidském životě tím, že přesáhneme to, co Marx nazýval v sice odlišném, ale souvisejícím kontextu „zbožní fetišismus“. Bude zapotřebí prozkoumat fungování samotné a náležitě vyhodnotit schopnost člověka tohoto fungování dosáhnout. S ohledem na to, co zde sledujeme, základní složky života vidíme jako kombinaci různých druhů fungování („functioning n-tuple“). To znamená, že nahlížíme na člověka, jako kdyby byl spíše v „aktivní“ podobě než v „pasivní“ (nicméně ani různé druhy stavů bytí, a dokonce ani dělání nemusí mít podobu „atletickou“).

Snaha vyhnout se chorobnosti a úmrtnosti, adekvátní výživa, věnování se obvyklým činnostem atd., ale i mnoha komplexními druhy fungování, jako např. dosažení sebeúcty, účast na životě komunity a objevování se na veřejnosti beze studu (posledně zmíněný druh fungování byl názorně osvětlen Adamem Smithem jako hodnota, která je ceněna ve všech společnostech, ale poukázal na to, že se přesné požadavky na tuto komoditu liší společnost od společnosti). Faktem je, že fungování tvoří konstitutivní součást bytí člověka, a hodnocení blaha člověka na sebe musí vzít podobu posuzování těchto konstitutivních prvků.

Považovat fungování za konstitutivní elementy žití se jeví jako primitivní přístup k nahlížení na věc. Fungování je nějakým úspěchem člověka: to, co dokáže udělat nebo čím dokáže být, a vše, co takové fungování odráží, jako kdyby tyto byly součástí stavu daného jedince. Schopnost člověka je odvozený pojem. Ten odráží různé kombinace fungování (dělání a bytí – doings and beings), kterých člověk může dosáhnout. Pojem schopnost „vidí“ život jako kombinaci různého dělání a bytí. Schopnost odráží svobodu člověka si volit mezi různými způsoby žití. Základní stimul – zaměření se na svobodu – je dobře vyjádřen Marxovým tvrzením, že to, co potřebujeme je „nahradit nadvládu okolností a příležitostí nad jedincem nadvládou jedince nad příležitostmi a okolnostmi“.

Utilitární kalkul versus objektivní deprivace

Přístup z hlediska schopnostního může být dán do protikladu nejen se systémem hodnocení založeným na zboží, ale též s posuzováním založeným na užitečnosti. Utilitární představa hodnoty, která je hojně uplatňována explicitně nebo implicitně v ekonomických systémech se sociálním zabezpečením, vidí hodnotu pouze v individuální užitečnosti, která je definována z hlediska jistého mentálního stavu, jako například radosti, štěstí, naplnění tužeb. Tato subjektivistická perspektiva se hojně využívá, ale může být velmi mylná, jelikož evidentně neodráží skutečnou deprivaci člověka.

Naprosto deprivovaný člověk, který vede velmi omezený život, nemusí být znevýhodněný z hlediska užitečnosti, pokud utrpení přijímá s resignací, bez stěžování si. Při dlouhodobé deprivaci oběti neupadají do dlouhodobého naříkání a velmi často vynakládají velké úsilí, aby se uměly veselit z mála a aby úměrně snížily své osobní touhy na skromné - „realistické“. Deprivace člověka se potom vůbec nemusí projevovat v metrikách radosti, naplnění tužeb atd., ačkoli člověk může být zcela neschopen se adekvátně živit, slušně oblékat, minimálně vzdělávat atd.

Toto, vedle své základní důležitosti, může mít okamžitý význam pro praktickou veřejnou politickou strategii. Maska samolibosti při přetrvávající deprivaci a zranitelnost představují jakési nástroje pro ospravedlnění se, když trpíme nedostatkem zájmu veřejnosti i nedostatkem schopnosti jasně vyjádřit svou touhu po odstranění těchto vad.

Nejasnost, přesnost a relevance

Existuje celá řada nejasností v konceptuálním rámci, hovoříme-li o přístupu z hlediska schopnosti. Povaha lidského života a obsah lidské svobody jsou rozhodně velmi komplikované pojmy. Mým záměrem není zamést tyto obtížné otázky pod koberec. Pokud se nacházejí oprávněné nejasnosti v základním účelu hodnoty, tyto se musí odrazit i v příslušných nejasnostech při charakterizování schopnosti. Zde je zapotřebí vyjádřit souvztažnost s metodologickým tvrzením, které jsem se pokusil obhájit na jiném místě, a to, že pokud sama základní idea obsahuje nezbytnou nejasnost, přesná formulace této idey se musí raději snažit tuto nejasnost vyjádřit než se ji pokusit vypustit. Dokonce i v případě, kdy se ukáže, že přesné vyjádření nejasnosti je skutečně obtížné, není to argument pro opomenutí komplexní povahy pojetí a hledání nepodloženě zúžené

přesnosti. Při společenském bádání je bezpochyby důležitější mít vágní pravdu než se přesně mýlit.

Je třeba též zmínit, že když popisujeme fungování, vždy je zde přítomen prvek skutečné volby, jelikož povaha „dělání“ a „bytí“ připouští dodatečné „úspěchy“, které je nutné definovat a zahrnout. Na stejná dělání a bytí se často může nahlížet z různých perspektiv, s odlišným důrazem. Některá fungování lze (např. používání konkrétního pracího prášku při práni).

Není úniku od problému hodnocení, když klasifikujeme nějaký druh fungování jako důležitý a jiné jako méně důležité. Hodnotící stanovisko nemůže být plně adresné bez stanovení si otázky, co rozumíme pod pojmy cenná životní naplnění a svobody a co mezi tyto cenné hodnoty nepatří. Zvolený záměr se musí vztahovat k základním společenským zájmům a hodnotám z hlediska, kterých mohou být některé vymezené druhy fungování a schopností důležité a jiné triviální a zanedbatelné. Potřeba selekce i rozlišování není ani překážkou ani zvláštním problémem pro konceptualizaci fungování a schopností.

Kvalita života, základní potřeby a schopnost

Existuje rozsáhlá literatura v rozvojových ekonomikách, která se zabývá hodnocením kvality života, plněním základních potřeb a souvisejícími záležitostmi. V posledních letech měla tato literatura značný vliv z hlediska upozorňování na opomíjené aspekty ekonomického a společenského rozvoje. Na druhé straně je správné přiznat, že tyto studie byly naprosto ignorovány v teorii o ekonomikách se sociálním zabezpečením, která má sklon považovat tyto příspěvky v podstatě za ad hoc návrhy. Toto je částečně způsobeno tím, na co se teorie veřejného blaha zaměřuje. Návrhy by podle ní totiž neměly pouze apelovat na intuici, ale měly by být strukturované a postavené na pevném základu. To se odráží i v intelektuální pozici, která si libuje v tradičních přístupech, jakým je utilitární hodnocení v teorii veřejného blaha a která je bariérou pro přijetí jakékoli odchylky, a to i tehdy, kdy se jeví jako atraktivní. Neschopnost hodnocení založeného na užitečnosti vyrovnat se s přetrvávající deprivací již byla zmíněna, avšak v literatuře zabývající se ekonomikou se sociálním zabezpečením je obtížné sevření touto tradicí uvolnit.

Daň za tento ad hoc přístup vůči rozvojové literatuře souvisí s různými způsoby argumentace, které se využívají v teorii sociálního blaha a v rozvojové teorii. Pokud se týká normativní struktury, rozvojová teorie má sklon být bezprostřední, přímá, apeluje na silnou intuici, která je dostatečně zřejmá. Teorie veřejného blaha se na druhé straně uchyluje k mnohem zdlouhavější cestě s podrobnějším rozpracováním i obhajobou podstaty přístupu, o který se jedná. Abychom tuto propast přemostili, musíme předložit shody i odlišnosti základních rysů, jež jsou v pozadí problematiky zabývající se kvalitou života, základními potřebami atd. a shody a odlišnosti informačních podkladů tradičnějších přístupů využívaných v ekonomikách se sociálním zabezpečením a v etické filozofii, jako je například utilitarismus. Právě v tomto kontextu se výhody přístupu z hlediska schopnosti stávají zřetelnými. Nahlížíme - li na lidský život z hlediska kombinace různých druhů fungování a schopností a analyzujeme - li lidskou svobodu jako ústřední rys žití, naskýtá se nám kvalitativně odlišná půda pro hodnotící cvičení. Informační podklad kontrastuje s hodnotícím základem, jež je začleněn v tradičnějších přístupech využívaných v ekonomikách se sociálním zabezpečením.

Literatura „základních potřeb“ má v podstatě sklon trpět jistou nejasností s ohledem na to, jak by měly být tyto potřeby specifikovány. Původní formulace často definovaly základní potřeby z hlediska minimálního množství základních komodit, jako jsou potrava, oblečení a přístřeší. Použijeme - li tento typ formulace, literatura zůstává uvězněna ve formě hodnocení soustředěného na zboží, a tedy může být obviněna z přijímání jisté formy „zbožního fetišismu“. Cílem hodnoty pak sotva bude držení komodit. I když bude komodita posuzována jen jako prostředek, užitečnost její perspektivy je vážně kompromitována variantností konverzí komodit do schopností. Například požadavek na jídlo a živiny pro schopnost být dobře živen se může u lidí značně lišit v závislosti na metabolismu, tělesné velikosti, pohlaví, těhotenství, věku, klimatických podmínkách, parazitních onemocněních atd. Cenění si držení komodit nebo příjmů (se kterými si můžeme komodity nakoupit) mohou fungovat přinejlepším jen ve smyslu zastoupení věcí, na kterých skutečně záleží, avšak bohužel se toto zastoupení nejeví jako obzvlášť dobré u většiny případů.

Rawls, primární zboží a svobody

Soustředění se na komodity a prostředky k dosažení cílů, které jsou dávány do protikladu s podněty schopnostního přístupu, je výrazné též v literatuře zabývající se moderní

etickou filozofií. Například ve vynikající knize Johna Rawlse o spravedlnosti (pravděpodobně nejdůležitější příspěvek k etické filozofii během posledních desetiletí) je středem pozornosti držení „primárního zboží“ u různých lidí v interpersonálním srovnávání. Jeho teorie o spravedlnosti, obzvláště „princip odlišnosti“ je závislý na tomto postupu při interpersonálním srovnávání. Tento postup má částečně rysy shodné s pohledem založeným na komoditách, jelikož seznam primárního zboží zahrnuje „příjem a bohatství“ vedle „základních svobod“, „pravomocí a výsad úřadů a zodpovědných pozic“, společenský základ pro sebeúctu“ atd.

Úplný Rawlsův výčet „primárního zboží“ je opravdu více zaměřen na prostředky než cíle. Zaobírá se spíše věcmi, které nám pomáhají dosáhnout toho, čeho chceme dosáhnout než dosažením cíle jako takového či dokonce dosažením svobody. Být dobře živen není součástí seznamu, ale mít příjem na koupi potravin určitě je. Stejně tak společenský základ pro sebeúctu patří jistým způsobem na seznam, ale sebeúcta jako taková nikoli.

Rawls důrazně upozorňuje na to, aby se skutečnost, že lidé mají různé cíle, neztratila v hodnotícím procesu a že by lidé měli mít svobodu usilovat o své vlastní cíle. Tento postoj je skutečně důležitý a při oceňování svobody jako takové je též schopnostní přístup velmi přítomen. Ve skutečnosti se může vyskytnout námitka, že schopnostní přístup poskytuje větší výčet svobod, ze kterých se různí lidé opravdu těší, než který získáme, pokud máme na zřeteli pouze držení primárního zboží. Primární zboží je prostředkem ke svobodě, avšak schopnosti jsou výrazem svobod jako takových.

Motivace, která je v základu Rawlsovske teorie a schopnostního přístupu, je podobná, ale výčty se liší. Problém s Rawlsovým výčtem spočívá ve skutečnosti, že se i pro stejné cíle liší lidská schopnost využít primární zboží k dosažení cíle, a proto interpersonální srovnávání založené na držení primárního zboží nemůže obecně odrážet hodnocení jejich vlastních skutečných svobod, které vedou k uskutečnění jakýchkoli daných - nebo variabilních - cílů. Variabilita ve stupni využití primárního zboží pro dosažení cíle u jednotlivých osobností je problém, jenž je zakotven v širším problému variability primárního zboží, které různí lidé potřebují k dosažení svých vlastních cílů. Tudíž podobná kritika, která se vztahuje na Rawlsův způsob práce s výčty, se vztahuje na část literatury o základních potřebách, jelikož se soustřeďují na prostředky (jako například komodity) a nikoli na dosažení cílů a svobod.

Příloha 3

Fotografie: Kambodža, Zambie, ČR, Japonsko²¹⁴

²¹⁴ Zdroj: google.com

Příloha 4

Zambie: Peníze na měsíc stačí jen na den.

Světová banka odhaduje, že osmdesát procent lidí v Zambii žije pod hranicí chudoby. Často jsou nedostupné i základní potraviny, jako je mouka, fazole nebo zelenina. Devětadvacetiletý Dominic Nkhata pracuje v továrně. Ze svého platu živí ženu Patricii, která je v domácnosti, dvouletou dceru a čtyři děti Dominicovy sestry, jež zemřela na AIDS. Dominic vydělává 525 tisíc kwacha měsíčně, což je zhruba 105 amerických dolarů. Po odečtení daní mu však zůstává jen 300 tisíc kwacha (asi 60 dolarů). S touto částkou musí Dominicova sedmičlenná rodina vystačit měsíc do další výplaty.

„Život v Zambii je krutý. Šťastná? Ne, to nejsem,“ řekla sedmadvacetiletá Patricia. Je jednou z milionů Afričanů, kteří žijí za méně než dolar na den. Právě těmto lidem se snaží pomoci jedna z organizací bojujících proti chudobě v Africe. Zaměřila se na dva africké státy – Zambii a Malawi. Tyto státy spojuje klidná politická situace a touha zlepšit životní podmínky, k čemuž mají předpoklady v podobě bohatých přírodních a lidských zdrojů. I přesto však Zambie a Malawi patří k nejchudším státům světa, svázaným dluhy Světové banky a Mezinárodnímu měnovému fondu.

Zambii v této oblasti svítla naděje 11. června roku 2005, kdy se osm nejbohatších států (G8) dohodlo na odpuštění dluhů osmnácti nejchudším zemím včetně Zambie.

Dominicova rodina žije ve dvou pokojích v chudinské čtvrti na okraji hlavního města Lusaky. První, co musí Dominic z nuzné mzdy zaplatit, je nájem. Ten spolkne téměř všechny peníze. Ženě předá zbytek – dva dolary. Polovinu z toho dává Patricia za jídlo na skromný oběd, které koupila na místní tržnici. V ruce jí zůstává jeden dolar. „S penězi vystačím jeden den, a ne měsíc. Už zítra si budu muset půjčit nějaké jídlo nebo peníze od mé rodiny,“ povzdychla si. Za dolar Patricia nakoupila šest lžiček rýže, tři rajčata, dvě lžice oleje, dvě cibule a trošku soli. Takový oběd pro sedmičlennou rodinu zdaleka nemá dostatečnou nutriční hodnotu. Přitom správná životospráva by mohla Dominicovi a jeho ženě významně pomoci prodloužit život – jako další dva miliony

Zambijců jsou nakaženi virem HIV. Kupování antiretrovirálních léků pro ně nepřipadá vůbec v úvahu. „Byli bychom šťastní, kdybychom měli dost peněz, abychom se mohli najíst alespoň dvakrát denně,“ říká smutně Patricia. V některých afrických zemích, jako je Botswana nebo Jihoafrická republika, dodává vláda léky nemocným bezplatně. Bez pravidelné stravy jsou však léky neúčinné. Dominic a Patricia by proto neměli příliš velkou naději, že léky zaberou, i kdyby je od vlády dostávali.²¹⁵

²¹⁵ NÁDVORNÍK, O, CHÁRA, P. *Bohouš a Dáša proti chudobě*. Praha: Člověk v tísni – společnost při České televizi, 2006.

ČR: Česká ghetta

Dukelská ulice v Chomutově. Místo pro neplatiče, každou chvíli tu hoří, nepřizpůsobiví lidé tu dělají nepořádek a nechťejí pracovat. I tak někdy vypadá obraz nejchudšího místa v Chomutově. Dukelská ulice plní noviny pravidelně. Nejnověji čteme o šesti stavebních buňkách pro další nepřizpůsobivé, které se tu právě instalují, o demolici vyhořelého domu, ale také o generálním úklidu. Co ale chybí, je výhled, koncepce: jak (vy)řešit problémy v Dukelské udržitelně. A hlavně: při detailnějším pohledu se ukazuje, jak velké rozdíly tu jsou mezi lidmi. Jedni doplácují na druhé, ale navenek to vypadá, že v Dukelské žije jednoduší komunita s odlišnou kulturou.

Každý sám za sebe

Jednou z možností řešení je terénní sociální práce. Terénní sociální pracovníci jsou k dispozici znevýhodněným lidem zdarma, poskytují jim právní poradenství, vyřizují společně s nimi úřední záležitosti, podporují je ve zvyšování pracovní kvalifikace a hledání zaměstnání, dohlíží na pravidelnou docházku dětí do školy. Základem terénní sociální práce je individuální přístup. Pracovník mapuje všechny problémy, které jeho klient právě řeší (závislost na sociálních dávkách, nezaměstnanost, dluh na nájemném, problémy dětí ve škole apod.) a snaží se působit, aby je společně s klientem odstranili. Práce je založená na dlouhodobé důvěře a osobní znalosti. Dukelská je přeplněná. Žije tu hodně lidí, kteří mají problémy s drogami, nechťejí pracovat, mají dluh na nájemném. Ale zároveň mnoho těch, kteří se dlouhodobě snaží se z chudoby vymanit, posílají své děti spořádaně do školy a snaží se najít práci – když ne stálo, aspoň sezónní, nebo „na černo“. Mnozí z dlužníků mají dluh v řádu stokorun. Právě ti by mohli, pokud jim někdo poradí, jak na to (např. prostřednictvím vyjednaného splátkového kalendáře, apod.), své nízké dluhy splatit. Získali by renomé spořádaných nájemníků a nárok na sociální příspěvek na bydlení, který jim umožní lépe se starat o domácnost.

Či je ta ostuda?

Do Dukelské se do buňek právě stěhují další rodiny (které navíc dluží na nájemném a existuje reálné riziko, že dále přispějí k propadu úrovně zdejších obyvatel). Většina obyvatel už vzdala péči o společné prostory. Vědí, že když něco uklidí, brzy přijde někdo, kdo opět udělá nepořádek. Mnozí si udržují v čistotě jen své byty. Poznali, že když někdo založí požár a zničí obecní majetek, automaticky vina padá na celou Dukelskou. Právě jednoznačná pravidla pro všechny jedině prospějí. Pokud existuje cesta do ghetta, měla by existovat ven z něj. Dodržování pravidel, řádné placení nájemného, ochota vzdělávat se by neměly zůstat nepovšimnuty. Takoví lidé by měli dostat šanci se z ghetta odstěhovat, žít integrování ve společnosti. Na úřadu práce snáze obstojí, když se budou moci pochlubit: „Bydlel jsem na Dukelské, ale to už neplatí. Dokázal jsem se odtamtud dostat.“²¹⁶

²¹⁶ NÁDVORNÍK, O, CHÁRA, P. *Bohouš a Dáša proti chudobě*. Praha: Člověk v tísni – společnost při České televizi, 2006.

Kambodža: A co my, kteří nemáme skoro nic?

Tricet let poté, co se Rudí Khmerové dostali k moci, byla Kambodža přijata do Světové obchodní organizace. Mnozí se ptají, zda je na to připravena. Roeun Sok Chea (27) je matkou pětiletého syna. Na starosti má, jak je v Kambodži zvykem, i všechny mladší sourozence a rodiče. Patří k těm šťastnějším, neboť je zaměstnaná jako švadlena v jedné z oděvních továren, jež se dosud drží při životě. „Většina z nás zůstává v práci přesčas, byť už po osmi hodinách nevidíme na oči. V přeplněné továrně je k zalknutí, protože nefunguje ventilace, prachu je tolik, že musíme nosit roušky, a plat dostáváme s velkým zpožděním. Ale nemáme na vybranou,“ povzdechne si a její obličej přitom vypadá jako tvář čtyřicetileté ženy. Za úmornou práci si vydělá asi dvacet dolarů týdně. Její manžel je elektrikář, který domů přinese o pět dolarů více než ona, většinu však utratí za alkohol.

Živí nás textil

Podle studie listu Washington Post činí průměrný plat v Kambodži 0,32 USD za hodinu, zatímco v sousedním Thajsku je mzda třikrát vyšší. Velká část kambodžské populace žije na venkově a pracuje v zemědělství. Jenže kvůli chudobě se tisíce Kambodžanů vydávají hledat štěstí do měst. Právě proto přišla z ostrova Shaang do metropole Phnompenhu i Roeun. Dnes žije s celou rodinou na předměstí v jednom z typických prostých domků postavených na kůlech, které chrání dům před vodou v období dešťů a částečně i před prachem z nebezpečných cest v období sucha. Každé ráno se budí s obavami, zda „její“ továrna nebude zavřena či ona sama vyhozena. Více než o tom, zda bude ustaven dlouho chystaný a finančně nákladný tribunál pro odsouzení Rudých Khmerů, pachatelů genocidy z let 1975–79, přemýšlí Roeun s obavami, jak se vypořádat s manžellovým alkoholismem, jak z nízkého platu zaplatit účty a uživit rodinu a co bude dělat, přijde-li o práci, protože o podpoře v nezaměstnanosti si může nechat jenom zdát.

Investovat, ale do vzdělání

I přes slibná očekávání, která v roce 1993 přinesly po dvou dekadách násilí volby a pak ekonomický růst konce 90. let, se životní situace většiny Kambodžanů příliš nezlepšila. Okolo čtyřiceti procent jich žije pod hranicí chudoby a vyhlídkám na lepší budoucnost Kambodže věří jen málokdo. Mezi nejčastěji citované problémy, které brání hospodářskému růstu a zlepšení životní úrovně, patří všudypřítomná korupce, chybějící soudní reforma a špatné hospodaření s přírodním bohatstvím. Kambodža má například moře, které je jedním z nejbohatších na ryby v regionu jihovýchodní Asie, nicméně rybolov zemi „neživí“ tak, jak by mohl. Problémem jsou též sucha, ale i naučená bezmocnost, závislost na pomoci ze zahraničí a z toho plynoucí apatie.²¹⁷

²¹⁷ NÁDVORNÍK, O, CHÁRA, P. *Bohouš a Dáša proti chudobě*. Praha: Člověk v tísni – společnost při České televizi, 2006.

Japonsko: Doma u bezdomovců

Život japonských bezdomovců je od evropských v mnohém odlišný. Touha a neschopnost změnit své postavení je jim však společná. Ve čtvrtém největším městě Japonska Nagoja, které má něco přes dva miliony obyvatel, jich žije asi 4 tisíce, přičemž jejich způsob života je diametrálně odlišný od života našich bezdomovců. Pod silniční magistrálou, kde měli zbudované své dřevěné příbytky, jsme jich objevili doslova celou kolonii. Mají uprostřed parku vybavenou domácnost – židle, stůl nebo i starou sedačnou soupravu. K běžné výbavě patřilo i nádobí, toaletní potřeby, ale třeba i kolo, na němž odváželi „do sběru“ hliníkové plechovky od pití, které zpracovávali – tedy roztloukali na co nejmenší objem a skládali do igelitových pytlů. Tito lidé žijící trvale na ulici si však mohou dovolit i takový „luxus“ jako ledničky, rádia, videorekordéry a malé televize. Udivující na tom všem je ale fakt, že zde tito lidé mohou trvale žít a nikomu to nevádí, nikdo je odtud nevyhání. Možná je to právě i díky povaze a zvykům zdejších bezdomovců. Starají se jen o sebe, nežebrají, nikoho neobtěžují, nenechávají po sobě všude hromady odpadků, naopak odpad třídí, a hlavně nepijí alkohol! Chvilí to sledujete a vlastně nechápete, proč se tak spořádaní lidé vlastně dostali na ulici.

Život pod dálnicí

Třiašedesátiletý stavební inženýr Masao Yokoyama nás hned na začátku ujistil o tom, že stát se v Japonsku bezdomovcem není vůbec nic těžkého ani neobvyklého. Sám přišel o práci a na ulici se ocitl díky krachu rodinné stavební firmy. Bezdomovcem je už celých šest let a na stejném místě žije tři roky. V Japonsku se nekrade, takže prý mohou jít kamkoli, a když se vrátí, najdou všechno na svém místě. S jídlem problém také není. Stačí zajít navečer k některému ze supermarketů a najdete ho tu vždy dostatek. Navíc je možné zajít na večeri i do objektu charitativní organizace, která se stará o lidi na ulici. Kromě jídla vám tu poskytnou v případě potřeby i nezbytnou právní pomoc, případně najdou alespoň příležitostnou práci – krátkodobou brigádu, různé demoliční a úklidové práce. Častou pracovní náplní nagojských bezdomovců je už zmíněný sběr a zpracování plechovek od nápojů. Najdete je už předem vytríděné v pytlích před domy a slisované na co nejmenší objem se dají ve sběrnách prodat za 80 jenů (16,- Kč) za kilo. V Japonsku je celkem asi 25 tisíc bezdomovců. Z našeho pohledu žijí docela slušně, ale i tady jde samozřejmě o okraj společnosti. Když se zamyslíte nad životem těchto lidí, možná vás napadne, zda jsou to vlastně ještě bezdomovci? Bydlí na stálém místě, „domov“ v podstatě mají, jsou svobodní a život, který žijí, jim docela vyhovuje. Když se na to ale zeptáte některého z nich, zjistíte, že oni sami to domovem nenazývají a tajně sní o lepším životě.²¹⁸

²¹⁸ NÁDVORNÍK, O, CHÁRA, P. *Bohouš a Dáša proti chudobě*. Praha: Člověk v tísni - společnost při České televizi, 2006.

Příloha 5

Index lidského rozvoje, *Human Development Index – HDI*

- jeho spoluzakladatelem byl indický ekonom a nositel Nobelovy ceny Amartya Sen. K tvorbě indexu ho inicioval pákistánský ekonom Mahbub ul Haq. Sen definuje chudobu jako nedostatek ekonomických prostředků, díky kterým jedinec nemůže plnohodnotně žít na slušné životní úrovni. Index HDI obsahuje složky zdraví, vzdělání a příjmu. Takové měření chudoby je komplexnější než měření chudoby pouze na základě příjmů. Výsledná hodnota indexu řadí země do kategorií, které určují úroveň lidského rozvoje v příslušné zemi. Index lidského rozvoje je v současnosti nejvyužívanějším indexem k měření kvality života.
- Index je využíván každoročně. Poprvé byl představen v roce 1990 rozvojovým programem OSN ve Zprávě o lidském rozvoji, která popisuje lidi jako opravdové bohatství národa. A proto by měl lidem umožnit co nejlepší způsob života a vytvořit co nejlepší podmínky pro život.

<i>Každoročně</i>	<i>bohatství</i>	<i>Amartya Sen</i>	<i>pákistánský</i>
<i>nejlepší podmínky</i>	<i>příjmy</i>	<i>ekonomické prostředky</i>	<i>1990</i>

- HDI se počítá na základě ukazatelů, které jsou převedeny na jednotné indexy:
 - průměrná délka života – index zdraví
 - průměrná délka vzdělání – index vzdělání
 - hrubý národní příjem na osobu (GNI per capita) – index příjmu
- po vypočítání HDI,²¹⁹ vyjde hodnota, která řadí země do následujících kategorií

Úroveň lidského rozvoje	Hodnoty
Velice vysoký	0,800 - 1
Vysoký	0,700 – 0,799
Střední	0,550 – 0,699
Nízký	0- 0,549

²¹⁹ $HDI = (Index_{zdraví} * Index_{vzdělání} * Index_{příjmu})^{\frac{1}{3}}$ vzorec lze uvést pro zajímavost, ale samozřejmě ho se žáky počítat nebudeme.

²²⁰ NÁDVORNÍK, O, CHÁRA, P. *Bohouš a Dáša proti chudobě*. Praha: Člověk v tísní – společnost při České televizi, 2006.